

Tom Mikkola

Rauhan, kotimaan ja kansan etujen puolesta

Rauhanomainen rinnakkaiselo ja suomalais-neuvostoliittolaiset suhteet SKDL:n
äänenkannattajien kirjoittelussa vuoden 1961 noottikriisin aikana

Suomen historia
Pro gradu-työ
Historian ja etnologian laitos
Jyväskylän yliopisto
Maaliskuu 2011

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Historian ja etnologian laitos
Tekijä – Author Tom Mikkola	
Työn nimi – Title ”Rauhan, kotimaan ja kansan etujen puolesta” Rauhanomainen rinnakkaiselo ja suomalais-neuvostoliittolaiset suhteet SKDL:n äänenkannattajien kirjoittelussa vuoden 1961 noottikriisin aikana	
Oppiaine – Subject Suomen historia	Työn laji – Level Pro gradu-työ
Aika – Month and year Maaliskuu 2011	Sivumäärä – Number of pages 85
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tässä tutkielmassa tarkastellaan SKDL:n eli Suomen Kansan Demokraattisen Liiton sanomalehdistön kirjoittelua Suomen ulkopoliittiseen linjaan liittyvistä kysymyksistä vuoden 1961 noottikriisin aikana. Tavoitteena on selvittää, millainen oli ”äärimmäisen vasemmiston” käsitys poliittisesta todellisuudesta, jossa syystalvella 1961 elettiin. Tarkoituksena ei ole luoda uutta tulkintaa tai kattavaa kokonaiskäsitystä noottikriisistä, eikä SKDL:n organisaatiosta tai toiminnasta. Peruslähtökohtana on luoda käsitys siitä, miten kansandemokraatit tuottivat todellisuutta ja omaa minäkuvaansa noottikriisin viitekehäksessä.</p> <p>Suomen historiankirjoituksessa tunnettu noottikriisi oli osa laajempaa poliittista kokonaisuutta, johon liittyi pitempiaikainen poliittinen kehitys Euroopassa: Neuvostoliiton Suomelle jättämässä nootissa viitattiin Saksan liittotasavallan sekä Naton sotilaallisen uhan voimistuneen niin suureksi, että YYA-sopimuksen mukaiset sotilaalliset neuvottelut ehdotettiin aloitettavaksi. Nootin todellinen piikki kohdistui kuitenkin Suomen sisäpoliittiseen tilanteeseen, sillä Neuvostoliitto halusi takeet siitä, että maiden välinen ystävyyspolitiikka jatkuisi.</p> <p>Suurvallan voimakas reaktio muistutti suomalaisia geopolitiittisen ympäristön asettamista realiteeteista. Nootin tiimoilta käyty julkinen keskustelu osoitti varsin hyvin sen, että kylmän sodan ideologista kamppailua käytiin myös Suomen sisällä. Poliittisten äärilaitojen näkemykset maailmanpolitiikasta sekä suomalais-neuvostoliittolaisista suhteista liittyivätkin kiinteästi idän ja lännen väliseen vastakkainasetteluun, jossa toinen osapuoli nähtiin vihollisena: sekä oikeisto että vasemmisto muodostivat retoriikassaan vastakkaiset uhkakuvan diskurssinsa.</p>	
Asiasanat – Keywords YYA, SKDL, noottikriisi, diskurssianalyysi, retoriikka	
Säilytyspaikka – Depository Historian ja etnologian laitos	
Muita tietoja – Additional information	

Sisältö

1. JOHDANTO	1
1.1 SUOMI IDÄN JA LÄNNEN PURISTUKSESSA	1
1.1.1 Pelot hälynevät	1
1.1.2 ”Demokraattisen” rintaman nousu	6
1.2 AIKAISEMPI TUTKIMUS	9
1.3 TUTKIMUSTEHTÄVÄ, LÄHDEAINEISTO JA METODI	12
2. YVA-SOPIMUS REAALIPOLITIIKAN PERUSTANA	19
2.1 PARADOKSAALINEN RINNAKKAISELO	20
2.1.1 Sosialistinen puolustusmahti	20
2.1.2 ”Miksi emme vannoo Paasikiven nimeen”	23
2.2 YVA, TURVATAKUUT JA POLIITTINEN ELEMENTTI	28
2.2.1 ”Puolueettomuusvakuutukset eivät nykytilanteessa riitä”	28
2.2.2 Hallituksen viivytelytaktiikka	32
3. RINNAKKAISELO KOLLEKTIIVISEN IDENTITEETIN RAKENNUSPUUNA	37
3.1 KAKSIJAKOINEN IDENTITEETTI	37
3.2 UUSI HISTORIAKUVA	39
3.2.1 Luontainen ystävyys ja vanhan työväenliikkeen taisteluperinteet	39
3.2.2 Kommunistit – Suomen itsenäisyyden ja Suomen ja Neuvostoliiton kansojen välisen ystävyyden horjumattomat esitaistelijat	44
3.3 KATSE TULEVAISUUTEEN	49
3.3.1 Sosialismin voittokulku	49
3.3.2 Uskollinen veljeys, NKP-SKP erottamattomat	52
4. VAALEIHIN NAAPURIYSTÄVYYDEN, RAUHAN JA KANSANVALLAN PUOLESTA	55
4.1 TUOMIO ULKOPOLITIIKAN KÄÄNTÄJILLE	55
4.1.1 Kaksi vaihtoehtoa: Edistys tai taantumus	55
4.1.2 ”Musta hevonen” hirtahtelee	57
4.2 KESKUSTAVOIMIA VASTAAN	62
4.2.1 Maalaisliiton ”nuolaisu taantumukseen”	62
4.2.2 Presidenttiehdokas Kekkonen	65
4.3 TÄYSKÄÄNNÖS	70
5. PÄÄTÄNTÖ	75
LÄHTEET	80
LIITTEET	84

1. Johdanto

Tämän tutkielman tavoitteena on selvittää, millaisena sosialismin ja kapitalismin välinen kilpailu nähtiin SKDL:n eli Suomen Kansan Demokraattisen Liiton äänenkannattajien kirjoittelussa noottikriisin¹ aikana. Lehdissä annetun käsityksen mukaan Saksan liittotasavallasta oli tullut voimakas sotilasvaltio, jonka muodostama uhka saattaisi sytyttää kolmannen maailmansodan. Kylmän sodan ideologinen yhteys vaikutti kuitenkin lehtien palstoilla käytyyn keskusteluun enemmän kuin todelliset näkökohdat, sillä itä ja länsi nähtiin helposti mustavalkoisena asetelmana. Vasemmiston retoriikassa Saksan vahvistuminen ja sotilaallinen varustautuminen tulkittiin revansismiksi, ja tällaista henkeä kerrottiin esiintyvän myös Suomen oikeistopiireissä. Neuvostoliiton ei puolestaan nähty syyllistyneen minkäänlaiseen provokaatioon suurvaltasuhteissa, sillä Neuvostoliitto oli kansandemokraattien silmissä profiloitunut natsi-Saksan ja fasismin kukistajana; sen politiikan tarkoituksena nähtiin demokraattisten voimien, rauhan, vapauden ja ystävyyden edistäminen eri yhteiskuntajärjestelmien välillä.

1.1 Suomi idän ja lännen puristuksessa

1.1.1 Pelot hälvenevät

Toisen maailmansodan tuloksena Neuvostoliitto sai vaikutuspiiriinsä Itä-Euroopan, josta muodostui puskuri läntistä maailmaa vastaan. Sodan hävinneenä maana Suomi joutui alistumaan tiukkoihin rauhanehtoihin ja sen ulko- ja sisäpolitiikassa jouduttiin tekemään muutos. Lähtökohtana oli Suomen ja Neuvostoliiton välisten suhteiden rakentaminen rauhan ja ystävyyden pohjalle, joka konkretisoitui presidentti Paasikiven johtaman ulkopoliittikan muodossa. Väli- rauhansopimuksen mukaisesti Isänmaallinen kansanliike, suojeluskunnat ja muut Neuvostoliiton fasistisiksi luokittelemat järjestöt lakkautettiin, kun puolestaan kommunistien vuosia kestänyt maanalainen kausi sai päätöksensä.

¹ Syksyllä 1961 ei puhuttu ”noottikriisistä”, mutta se vakiintui käsitteenä pian tämän jälkeen.

Suomen Kommunistinen Puolue aloitti julkisen toimintansa, Suomi–Neuvostoliitto-Seura sekä SKDL perustettiin. Valtiollisessa politiikassa astuivat esiin ”uudet kasvot”, jotka eivät olleet ryvettyneet sotapolitiikassa².

Maiden välisen rauhan sinetöinyt Pariisin rauhansopimus kirjoitettiin vuonna 1947, jonka jälkeen liittoutuneiden valvontakomissio poistui Suomesta. Seuraavana vuonna solmitun yya-sopimuksen sotilaalliset artiklat sitoivat kuitenkin Suomen aseman viime kädessä Neuvostoliiton turvallisuusvyöhykkeeseen, vaikka Suomi sai neuvoteltua sopimukselleen lievemmat ehdot itäeurooppalaisiin kansandemokratioihin verrattuna. Tämän sopimuksen perustalle rakennettu idänsuhteiden järjestelmä olikin kylmän sodan Euroopalle ainutlaatuinen rakennelma, sillä Suomella oli läntisen Euroopan maita läheisemmät siteet Neuvostoliiton kanssa, mutta liikkumavapautta paljon enemmän kuin Itä-Euroopan sosialistiblokkiin kuuluneilla mailla. Neuvostoliitolle riitti se, että Suomi antoi takeet rajansa turvallisuudesta ja siitä, että ystävyyspolitiikkaa haluttiin jatkaa.³

Käytännössä valtiosopimusten velvoitteet tarkoittivat pienen valtion sopeutumista osaksi Neuvostoliiton etupiiriä, mikä velvoitti suomalaisilta oman liikumatilan edellytysten ja rajoitusten määrittelyä kylmässä sodassa. Suomessa vallitsevaan tilanteeseen mukauduttiin hiljalleen, vaikka äärimmäisen vasemmiston esiinmarssi 1940-luvun lopulla sai aikaan myös aiheellista huolestumista. Kommunistit pääsivät merkittäviin asemiin maan hallinnossa ja valankaappaushuhut velloivat ilmassa. Historiankirjoituksessa ajanjakso onkin tullut tutuksi niin sanottuina vaaran vuosina, mutta lopulta Suomen tie ei ollut Itä-Euroopan valtioiden kaltainen, sillä Suomen poliittinen järjestelmä ja länsimaiset arvot säilyivät edelleen yhteiskunnan perustana. Kansakunta alkoi vähitellen toipua sisäisestä kuohunnasta huolimatta.

1950-luvun puolivälissä asiat menivät jälleen eteenpäin, kun Suomi sai kansainvälisen suojasään ja liennytyksen hengessä YK-jäsenyyden ja paikan Pohjoismaiden neuvostossa. Tätä kautta Suomen ulkopolitiikka alkoi saada liik-

² Vihavainen 2004, 362.

³ Penttilä 1993, 50–52.

kumavaraa ja avoimuutta, varsinkin kun presidentti Paasikiven ehdottoman varovaisesta linjasta siirryttiin Kekkonen ajan aktiivisen puolueettomuuspolitiikan suuntaan. Ilmapiirin keventyminen oli osin seurausta vuonna 1953 tapahtuneesta Stalinin kuolemasta, joka johti muutokseen Neuvostoliiton ulkopoliittisessa doktriinissa, jolloin uusi neuvostojohdosto Nikita Hruštšovin johdolla alkoi puhua rauhanomaisesta rinnakkaiselosta.⁴ Edellytyksenä tälle uudelle ulkopoliittiselle painotukselle oli nimenomaan vakaumus sosialistisen leirin lisääntyvästä taloudellisesta ja ideologisesta voimasta.⁵

Sinänsä mitään suuria ja perusteellisia muutoksia Neuvostoliiton ulkopoliittisessä linjassa ei varsinkaan lännessä nähty, mutta neuvostojohdossa politiikan sävy ja menetelmät kuitenkin muuttuivat. Rauhanomaisen rinnakkaiselon hengessä Neuvostoliitto luovutti Porkkalan sotilastukikohdan takaisin Suomelle vuonna 1956. Porkkalasta luopuminen palveli mainiosti Neuvostoliiton propagandataroituksia, koska sillä ei enää ollut sotilastukikohtia omien rajojensa ulkopuolella. Neuvostoliitto ei kuitenkaan hyvää hyvyttään antanut suomalaisille liikkumavaraa, vaan sen perimmäisenä motiivina oli pyrkimys Norjan ja Tanskan Nato-suhteiden höllentämiseksi Suomen kautta.⁶ Joka tapauksessa luovutuksella oli suuri merkitys suomalaisten kansalliselle itsetunnolle ja se tulkittiin Suomessa luottamuksen osoitukseksi Paasikiven johtamaa uutta ulkopoliittikkaa, Paasikiven linjaa kohtaan. Ulkopoliittisen toimintavapauden kannalta tilanne toi huomattavasti liikkumatilaa, sillä puolueettomuuspolitiikan rajoitukset vähenivät oleellisesti, kun Neuvostoliiton sotilaat eivät enää olleet Helsingin välittömänä uhkana.⁷ Suomen pyrkimys puolueettomuuteen oli kuitenkin edelleen ongelmallista, sillä Suomen ja Neuvostoliiton suhteisiin vaikutti ennen kaikkea kansainvälisessä ympäristössä muodostuneet haasteet, joita supervallat asettivat toisilleen.⁸ Kaikkein selkeimmin

⁴ Rinnakkaiselon politiikan päämääränä oli luokkataistelu ilman sota; neuvostokommunismi luopui teesistään, jonka mukaan tie kapitalismista sosialismiin oli saavutettavissa väkivallan keinoin. Ks. esim. Kallenautio 2005, 26.

⁵ Jungar 2006, 476–478.

⁶ Kallenautio 2005, 25–30.

⁷ Jungar 2006, 478–450; Teräväinen 2004, 13; Kallenautio 2005, 25–30.

⁸ Teräväinen 2003, 13.

tämä näkyi puolueettomuuden ja yya-sopimuksen välisessä vaikeassa suhteessa, kysymyksessä siitä olivatko nämä kaksi yhteen sovitettavia vai eivät.⁹

1950-luvun lyhyen suojasään jälkeen kylmä sota kiristyi jälleen ja neuvostojohdon kiinnostus Suomea kohtaan lisääntyi äkillisesti. Suurimmat sotilaallisen väliintulon pelot olivat nyt hälventyneet, jonka takia rauhanomaisen rinnakkaiselon politiikka tulkittiin osin Neuvostoliiton heikkouden osoitukseksi. Keskustelu Suomen idänpolitiikasta ja Neuvostoliitosta pääsi valloilleen, ja hyvin nopeasti Neuvostoliiton johto pani tämän muutoksen merkille. Stalin-kultin kritiikki oli tuonut mukanaan joukon paljastuksia Neuvostoliiton lähi-menneytyteen liittyneestä terrorista ja Suomessakin ilmestyi kokonainen muistelmakirjallisuuden aalto, jossa annettiin sangen realistinen kuva maassa vallinneen poliittisen järjestelmän laadusta.¹⁰ Myös Suomen lehdistö alkoi vuoden 1956 jälkeen jossain määrin vapautua Neuvostoliittoa kohtaan tunte- mistaan aiheellisista peloista.¹¹

Samanaikaisesti Suomen puoluekentässä tapahtui radikaaleja muutoksia. SDP:n hajaannus oli tosiasia, kun puolueen johtajaksi valittiin vuonna 1957 Väinö Tanner. Puolueen enemmistö eli tannerilaiset profiloituivat neuvostovastaisiksi ja heidän läsnäolonsa Fagerholmin enemmistöhallituksessa johti lopulta yöpakkaskriisin syntyyn vuoden 1958 lopulla. ”Pakkaskausi” osoitti lopulta, missä Suomen riippumattomuuden ja painovapauden rajat kulkivat. Neuvostoliitolle ei enää riittänyt, että Suomen virallinen ulkopolitiikka oli sen etujen mukaista. Se oli äärimmäisen tarkka myös siitä, että Suomen hallituskoalitiot koostuivat sellaisista ryhmittymistä, joiden idänpolitiikan kannatus oli uskottavaa.¹²

Neuvostolehdistö kirjoitteli, kansandemokraattien säestämänä, useaan otteeseen Suomen ”oikeistolaistumisesta” ja eritoten sen lehdistöstä. Suomessa väitettiin olevan vallalla suoranaisten neuvostovastainen kampanja, jonka tar-

⁹ Tarkka 1992, 58.

¹⁰ Esimerkiksi Unto Parvilahden *Berijan tarhat* ja Arvo Poika Tuomisen *Kremlin kellot*.

¹¹ Vihavainen 1991, 49–50.

¹² Meinander 1999, 334.

koituksena oli vallitsevan ulkopoliitiikan muuttaminen.¹³ Tätä näkemystä vahvisti myös se, että vuoden 1962 presidentinvaaleja silmälläpitäen oli muodostettu presidentti Kekkonen kaatamiseksi niin kutsuttu Honka-liitto¹⁴, jossa puuhamiehinä toimivat Neuvostoliiton kannalta ei-toivottuja henkilöitä, kuten Väinö Tanner, Väinö Leskinen ja Tuure Junnila. Presidentti Kekkosella puolestaan oli lämpimät suhteet Kremliin ja hän esiintyi Suomen ulkopoliittisen suuntauksen takuumiehenä.

Lokakuun 30. päivänä 1961 Neuvostoliitto jätti Suomelle nootin, jossa viitattiin Länsi-Saksan eli Saksan liittotasavallan ja Naton sotilaallisen uhan voimistuneen niin suureksi, että yya-sopimuksen mukaiset sotilaalliset neuvottelut ehdotettiin aloitettavaksi. Suomen lehtikommenteissa koko läntistä maailmaa hätkähdyttänyt neuvostonootti yhdistettiin yleismaailmalliseen suurvaltojen väliseen jännitystilaan, sillä Yhdysvaltain tukema Sikojenlahden maihinousu Kuubassa, Berliinin kriisi ja Neuvostoliiton toteuttama ydinkokeiden sarja kiristivät kansainvälispoliittista tilannetta. Samaan aikaan Naton kiihtyvä varustautuminen Länsi-Saksan johdolla siirsi kylmän sodan painopistettä Pohjolan ja Itämeren alueelle.¹⁵

Nootin sisällössä kylmän sodan jännite verhoutui yleisempään poliittissotilaalliseen argumentointiin, sillä 1960-luvun alussa ydinaseet, niiden sijoittaminen sekä ohjusjärjestelmät toimivat supervaltojen kilpailuvalttina. Neuvostoliitto halusi testata sille strategisesti tärkeän ulkorajansa turvallisuutta yya-sopimuksen kautta, mutta samalla se halusi takeet myös Suomen ulkopoliittisen linjan kestävydestä. Suomelle edullinen tulos, neuvotteluista luopuminen saavutettiin yhteisymmärryksessä neuvostojohdon kanssa eikä suoraan väittämällä neuvostojohdon esittämiä näkökohtia vastaan.¹⁶ Mikäli Neuvostoliitolla oli sotilasstrategisia, pohjimmiltaan geopolittisia intressejä, niitä voitiin pitää oikeutettuina. Ajan oloon poliittinen elementti – ystävyys ja luottamuksen korostaminen – alkoi kuitenkin määritellä Neuvostoliiton intressit

¹³ Vihavainen 1991, 50.

¹⁴ SDP:n, Kokoomuksen, Kansanpuolueen, Ruotsalaisen Kansanpuolueen, Suomen Pientalonpoikien Puolueen sekä Vapaamielisten Liiton yhteiseksi presidenttiehdokkaaksi asetettiin oikeuskansleri Olavi Honka.

¹⁵ Salminen 1982, 146.

¹⁶ Heiskanen 1992, 49.

Suomen suunnalla myös ei-sotilaallisena, sisäistä kehitystä luotaavana. Tämä loi pohjan käytännölle, jossa Neuvostoliittoon liittyvistä kannanotoista tuli sisäpoliittisia argumentteja¹⁷.

Neuvostoliiton kasvava vaikutus Suomen sisäpolitiikkaan sai konkreettiset muotonsa ”yöpakkasten” aikaan ja varsinkin vuoden 1961 noottikriisin aikana, jolloin diplomaattinen painostus sekä yya-sopimus konsultaatiopykäliseen antoi mahdollisuuden puuttua Suomen sisäpolitiikkaan kansainvälisten suhteiden kiristyessä. Muutamaa vuotta myöhemmin koko yya-systeemi johti ideologiaksi muodostumiseen, jossa ulko- ja sisäpolitiikka sotkettiin toisiinsa¹⁸. Suomettuminen oli alkanut, joskin kommunistien ja muiden kansandemokraattien ei täytynyt käsitteen varsinaisessa merkityksessä suomettua.

1.1.2 ”Demokraattisen” rintaman nousu

Olenainen osa sodan jälkeistä muutosta oli kommunistien ja sosiaalidemokraateista vasemmalla olleiden sosialistien integroiminen poliittiseen elämään. Kommunistit olivat joutuneet perustamaan SKP:nsä maan rajojen ulkopuolella ja aina 1920-luvulta jatkosodan loppuun he olivat joutuneet toimimaan maan alla laittomina ja vainottuina. Sotien aikana myös SDP:ssä alkoi muodostua radikaalimpia voimia lähinnä puoluejohdon sotapolitiikkaa vastaan. Vuonna 1940 puolue erotti keskuudestaan Akateemisen Sosialistiseurauksen ja eduskuntaryhmään muodostuneen opposition, niin sanotut kuutoset. Yleinen tyytymättömyys poliittiseen suuntaukseen olikin vasemmiston keskuudessa suuri, sillä useat sosialistit viettivät sotavuodet vankilassa ja radikaaleimmat työväenjärjestöt olivat vailla mitään toimintaoikeuksia. Hävitty sota ja sen jälkeen solmittu välirauhansopimus käänsi kuitenkin uuden lehden historian kulussa; tarvittiin uusi ja laaja demokraattisten ja edistyksellisten voimien yhteistyöfoorumi.

¹⁷ Kähönen 2001, 104–105.

¹⁸ Tarkoitan tällä suomettumista, jonka ennusmerkit olivat läsnä jo 50–60-luvun taitteessa, vaikka varsinainen suomettuminen aika oli vasta myöhemmin noin 1968–1982. Yöpakkashallituksesta ja noottikriisistä lähtien ulkopoliittinen ”idänkortti” vakiintui osaksi Suomen valtiopolitiikkaa. Ks. Alasuutari 1996, 172–173; Vihavainen 1991, 46.

SKDL perustettiin välittömästi jatkosodan jälkeen syksyllä 1944. Se ei ollut varsinaisesti puolue, vaan se oli luonteeltaan vasemmistolainen yhteistyöjärjestö, jonka ohjelmajulistuksessa oli ajatus kaikkia puolue- ja ryhmärajoja karttavan, maansa parasta ja demokratian asiaa puoltavan rintaman luomisesta. Tehtävänä oli yhdistää kaikki ”taantumusta, fasismia ja natsilaisuutta loppuun saakka ja varauksetta vastustavat piirit ja kansalaiset yhteiseen taisteluun demokratian ja vapauden, sivistyksen ja hyvinvoinnin puolesta”. SKDL ei syntynyt varsinaisesti neuvostokommunismiin ihailusta, vaan ennen kaikkea maan johdon sotaa edeltävää ja sodanaikaista politiikkaa vastaan. Kansandemokraatit korostivatkin voimakkaasti toimintaa rauhan hyväksi. Periaateohjelmassaan he totesivat ”SKDL:n olevan horjumattomasti sillä kannalla, että ulkopolitiikkamme on perustuttava ystävyyteen ja yhteistyöhön Neuvostoliiton kanssa sekä kaiken imperialistisen ehdottomaan torjumiseen ja itsenäisyytemme turvaamiseen”.¹⁹

Yleensä on esitetty, että tarve yhteisrintaman luomiseksi oli kommunistien aloite, mutta myös kuutosilla ja Akateemisella Sosialistiseuralla oli yhtäläinen tarve saada itselleen kunnan foorumi. Lisäksi jatkosodan aikana muodostuneen niin sanotun rauhanopposition vasemmistolaiset jäsenet sekä SDP:n tannerilaisuutta vieroksuneet henkilöt halusivat tehdä eroa emäpuolueeseen, joten kansandemokraattinen liike oli heille ilmeinen vaihtoehto. Kalevi Haikara esittääkin, että sosialisteilla oli ajatus työväen yhteistoimintaan ja inhimilliseen demokratiaan pyrkivästä liitosta, jonka omat perusjärjestöt olivat suunnattu niille vasemmistovetoisesti ajatteleville, jotka eivät löytäneet omaa puoluetta tai järjestöä.²⁰ Liiton sosialistijäsenet eivät siis kuuluneet kommunistiseen puolueeseen, ja ainakin teoriassa SKDL pyrittiin näkemään SKP: tä laajempänä ja vapaampana järjestönä, joka oli samaan aikaan yhtenäinen poliittinen järjestö sekä eri jäsenjärjestöjen yhteistoiminta-areena²¹. Jäsenille ja kannattajille liitto olikin suomalaista hyvinvointivaltiota ja sopimussyhteiskun-

¹⁹ Hentilä 1974, 7; Haikara 1975, 91.

²⁰ Haikara 1975, 9, 20.

²¹ Kansandemokraatteja olivat mm. Suomen Demokraattisen Nuorisoliiton, Suomen Naisten Demokraattisen Liiton, Suomen Kommunistisen Puolueen, Sosialistisen Opiskelijaliiton jäsenet jne. – jäsenet. Toiminnan kokonaisuus muodosti kansandemokraattisen liikkeen; myös kommunistit olivat kansandemokraatteja, mutta kaikki kansandemokraatit eivät olleet kommunisteja.

taa rakentava vasemmistolainen liike, jonka haluttiin puolustavan naapuriystävyyteen perustuvien suhteiden rakentamista Neuvostoliiton kanssa.²²

Aluksi SKDL:n voimasuhteet jakautuivat tasan sosialistien ja kommunistien kesken, mutta jälkimmäisten rooli korostui kylmän sodan alettua. Moniarvoisuuden henki alkoi hiipua, eikä liikkeessä ollut samanlaista vetovoimaa kuin välittömästi perustamisensa jälkeen, vaikka se toki pysyi kolmen suurimman puolueen joukossa aina 1970-luvun lopulle asti. Merkittävien sosialistien kuolema lisäsi kommunistien merkitystä liikkeen sisällä ja SKDL alkoi hiljalleen näyttää SKP:ltä sen hallitsevan aseman ja asenteen vuoksi. Kommunistien mukaan Suomella ei saanut olla omaa tietään sosialismiin ja he ryhtyivät eliminoimaan kansallisia erityispiirteitä kansainvälisen kommunistisen liikkeen linjan mukaisesti. Tämä heijastui myös SKDL:n imagoon ja näin ollen myös liiton sosialistijäsenet tulivat helposti rinnastetuiksi kommunisteihin.²³

Voi sanoa, että kommunistit tekivät merkittävän aluevaltauksen SKDL:n avulla, tosin rajoitetun sellaisen. Ainakaan kommunistit eivät liiton kautta saaneet ulotettua vaikutustaan sosiaalidemokraatteihin, sillä SDP sai yhtenäistettyä rivejään ja he vakiinnuttivat valtansa esimerkiksi työväenjärjestöissä. SDP:n rooli yhteiskuntaa säilyttävänä ja neuvostovastaisena voimana alkoi korostua yhä enemmän, sillä aseveliyhteistyön²⁴ perinteiden vaaliminen tarkoitti käytännössä sitä, että kommunisminvastaisuus yhdisti oikeistoa ja suurinta osaa vasemmistoa. Kotimaiset kommunistit leimautuivat naapurimaan agenteiksi ja heidän poliittinen menestyksensä koettiin vaarana sekä yhteiskuntajärjestelmälle että maan itsenäisyydelle. Kommunistien ja muiden kansandemokraattien neuvostoystävyyttä vastaavat näkemykset löivät läpi laajemmin vasta 1960-luvun lopulla, jolloin siitä tuli valtavirran ilmiö.²⁵

Kommunisteja epäilevän asenteen takia kansandemokraatit jätettiin valtioliikassa syrjään. Sodan jälkeen SKDL:n menestys oli ollut erin-

²² Suomela 2007, 135–136.

²³ Haikara 1975, 22, 41.

²⁴ Aseveliakseli on nimitys lähinnä oikeistososiaalidemokraattien ja kokoomuslaisten muodostamasta poliittisesta koalitiosta, jolle ominaista oli neuvostokriittisyys.

²⁵ Vihavainen 2004, 360–361, 363–365.

omaista ja he olivat etenkin ulkopoliittisesti merkittävässä roolissa, kun kansandemokraattien johtama Mauno Pekkalan hallitus oli allekirjoittamassa Pariisin rauhansopimusta sekä yya-sopimusta. Kolmen suuren hallitusyhteistyö kuitenkin rakoili ja kuilu maalaisliittoon sekä sosiaalidemokraatteihin syveni samaan aikaan, kun kommunistien suhdannehuippu valtiollisessa politiikassa oli jo ohi. Lyhyen hallituskauden jälkeen SKDL joutui oppositioon lähes kahden vuosikymmenen ajaksi. Ryhmä oli syrjässä vallankäytön ytimestä aina vuoteen 1966 asti, jolloin siirryttiin niin sanottuun kansanrintamakauteen Suomen hallituspolitiikassa. Tosin enää kansandemokraatit eivät saaneet yhtä merkittäviä ministerinsalkkuja itselleen kuten 1940-luvulla, sillä sekä Paasikiven että Kekkonen lähtökohtana oli jo heti sotien jälkeen ollut se, ettei suhteiden hoitoa Neuvostoliittoon saanut jättää kommunistien huoleksi. Moskovan, SKP:n ja Kekkonen välillä olikin tietynlainen ”kolmiodraama”, sillä Kekkonen idänpolitiikan perusideoihin kuului kommunistien suitsiminen Moskovan kautta²⁶.

1.2 Aikaisempi tutkimus

Vuoden 1961 noottikriisi on yksi Suomen poliittisen historian ja valtiollisen olemassaolon spekuloiduimpia tapahtumia, mutta täyttä selvyyttä nootin syistä ja seurauksista ei ole pystytty esittämään. Esimerkiksi Hannu Rautkallio esittää, että noottikriisi oli kansainvälisen kriisin ja kansallisen uhan kulisseissa rakennettu ovela suunnitelma, jonka ensisijaisena tavoitteena oli varmistaa Urho Kekkonen pysyvyys Suomen tasavallan presidenttinä. Noottikriisissä oli kysymys nimenomaan Kekkonen henkilöstä, joka NKP:n²⁷ keskuskomitean ja sen operatiivisen välineen KGB:n avulla vahvisti omaa valta-asemaansa hyvin suunnitelluilla disinformaatioilla.²⁸

Toisenlaista tulkintaa esittää Juhani Suomi, jonka mukaan Suomen sisäisillä tapahtumilla ei näytä olleen vaikutusta nootin syntyyn. Suomi katsoo, että nootin Suomea koskeva osuus oli muuhun tekstiin verrattuna kovin irrallinen,

²⁶ Rentola 1997, 317.

²⁷ Neuvostoliiton Kommunistinen Puolue.

²⁸ Rautkallio 1993, 61–71.

ja nootin tarkoitus oli enemmänkin signaalin viestittäminen länteen. Rautkallion ja muiden niin sanotun ”tilausteorian” kannattajien ”agenttitarinat” eivät hänen mukaansa ole saaneet pitäviä todisteita väitteidensä tueksi.²⁹ Rautkallio puolestaan kritisoi Suomen edustamaa niin sanottua virallista Kekkos-historiaa ja osoittaa, että Urho Kekkonen arvovallalla vahvistetut uskomukset noottikriisistä ovat NKP:n arkistolähteiden valossa osoittautuneet vääristyneiksi.³⁰

Rautkallion tuotantoa ovat muun muassa teokset *Neuvostovallan asialla. NKP:n vaikutus Suomessa 1960-luvulla (1993)*, *Novosibirskin lavastus. Noottikriisi 1961 (1992)* ja *Agenda Suomi, Kekkonen – SDP – NKP (1999)*, joissa hän luo Urho Kekkosesta kuvaa Neuvostoliiton käskyläisenä ja aktiivisena vaikuttajana sekä aloitteentekijänä³¹. Kekkonen elämäkertakirjailijana kunnostautunut Juhani Suomi puolestaan tekee tulkintansa enemmän Kekkonen henkilökohtaisesta näkökulmasta tuoden hänet esiin positiivisemmassa valossa. Hän selittää Kekkonen toimintaa ja motiiveja jalompaan suuntaan kuin mitä ne todellisuudessa ehkä olivat.

Rautkallion ja Suomen lisäksi keskeisistä noottikriisin tulkitsijoista voidaan ottaa esille esimerkiksi Max Jakobson, joka tuotannossaan perustaa näkemyksensä omiin kokemuksiin, havaintoihin sekä muistiinpanoihin. Jukka Tarkka puolestaan tarkastelee teoksessaan *Suomen kylmä sota. Miten viattomuudesta tuli voima (1992)* noottikriisiä Suomen turvallisuuspolitiikan kontekstissa ja lähtee siitä perusoletuksesta, että kylmän sodan aikana vuolaana virrannut ystävyyden retoriikka ei paljasta Suomen turvallisuuspolitiikan syvintä olemusta. Tarkan mukaan virallisen liturgian tarkoitus oli johdattaa huomio harmittomiin epäoleellisiin, pois raadollisesta ja vaarallisesta todellisuudesta. Hän katsoo, että nootin motiiveina olivat lähinnä supervaltojen välinen sotilaspolitiikka, Neuvostoliiton sisäinen valtataistelu, Saksan kysymyksen kärjistyminen sekä Suomen sisäpolitiikan epävarmuustekijät. Tarkan mukaan tällainen motiivien kasauma saattoi lähteä purkautumaan toiminnaksi herätteestä, joka

²⁹ Suomi 1992, 546–550.

³⁰ Rautkallio 1999, 162.

³¹ Rautkallio 1992, 9.

on kokonaisuuden kannalta ehkä hyvinkin vähäpätöinen.³² Raimo Heiskanen tuo niin ikään turvallisuuspoliittiset ja ennen kaikkea sotilaalliset näkökohdat esille teoksessaan *Noottikriisi ja yhteiset sotaharjoitukset (1992)*. Kekkostulkintojen lisäksi noottia onkin pyritty selittämään nimenomaan yya-vetoisen näkökulman kautta, mutta erilaiset tulkinnat ja näkemuserot pitänevät kuitenkin täyden ”totuuden” piilossa.

Oman tutkimukseni kannalta teemallisesti läheistä ja valaisevaa lehdistötutkimusta ovat tehneet muun muassa Esko Salminen sekä Erkki Teräväinen. Teoksessaan *Porkkalan palautuksesta noottikriisiin. Lehdistökeskustelu Suomen idänpolitiikasta 1955–1962 (1982)* Salminen keskittyy lehdistökeskustelun antamaan ajankuvaan, tapahtumien kuvailuun ja puoluepoliittisten tekijöiden selittämiseen. Niin ikään poliittiset tapahtumat ja niiden uutisointi ovat keskiössä Teräväisen väitöskirjassa *Lavastettu rinnakkaiselo. Suomen ulkopolitiikka johtavassa länsisaksalaislehdissä (2004)*, jossa Kekkonen ensimmäisen presidenttikauden tapahtumia tutkitaan ulkomaisten sanomalehtien kautta.

Suomalais-venäläisten/neuvostoliittolaisten suhteiden olemuksesta tutkimusta ovat tehneet erityisesti Osmo Jussila ja Timo Vihavainen. Kimmo Rentolan tuotanto kommunismin sodanjälkeisestä liikehdinnästä puolestaan on erittäin kattava ja perusteellinen, vaikka ei ajallisesti osu aivan yhteen tämän tutkimuksen kanssa. Lisäksi kommunistien ja kansandemokraattien järjestöhistoriikit ovat tämän tutkimuksen kannalta valaisevia tietynlaisesta subjektiivisuudestaan huolimatta. Etenkin Kalevi Haikaran jo hieman vanhaksi käynyt, mutta oivallinen *Isänmaan vasen laita. SKDL 30 vuotta piikkinä kansakunnan lihassa (1975)* on erittäin käyttökelpoinen, sillä Haikara tuo esille nimenomaan kommunistivetoisena pidetyn SKDL:n ei-kommunistisen puolen esille. Yleisesti voidaan sanoa, että Suomen poliittisen historian näkökulmasta 1950- ja 1960-lukujen taite oli hyvin tapahtumarikas ja dramaattinen, joten Suomen ja Neuvostoliiton suhteet ja keskeiset toimijat tulevat hyvin esitellyiksi myös Suomen historian yleisesityksissä.

³² Tarkka 1992, 9, 91.

1.3 Tutkimustehtävä, lähdeaineisto ja metodi

Tarkastelen kansandemokraattien äänenkannattajien kirjoittelua ennen kaikkea rauhanomaisen rinnakkaiselon käsitteen sekä suomalais-neuvostoliittolaisten suhteiden näkökulmasta käsin. Valitsemani näkökulman avulla pääsen pois ”kabinettipolitiikasta”, joka on yleisesti dominoinut noottikriisiin liittyvää tutkimusta. Tarkoiton tällä sitä, että tutkimuksen painopiste on yleensä ollut noottiin johtaneiden tapahtumasarjojen sekä ylempien tason diplomatian selvittämisessä. Tämän työn fokus on keräämäni tekstiaineiston analyysissä, sillä lehtikirjoittelua tutkimalla on mahdollista päästä käsitykseen siitä, millaisena maailma esitettiin SKDL:n kannattajille kansakuntaa kohtanneen poliittisen kriisin aikana.

Vasemmistovetoinen lehdistö tutkimuksen kohteena tarjoaa mielenkiintoisen näkökulman noottikriisiin, sillä Suomen lehdistön läpi kulki poliittinen vedenjakaaja; itä ja länsi nähtiin helposti mustavalkoisena asetelmana. Kansandemokraattien lehdet kirjoittivat Neuvostoliitosta täysin myönteisesti, mutta porvarillisen ja sosiaalidemokraattisen lehdistön nähtiin heijastelevan suoranaista venäläisvihan aaltoa. Vasemmalla asia nähtiin niin, että valtaosa suomalaisesta lehdistöstä ei kirjoittanut yyy-sopimuksen hengessä eikä käyttäytynyt ”hyvän ystävän tavoin”.³³ SKDL:n äänenkannattajia tutkiessa onkin huomioitava erityisesti kirjoitusten propagandistisuus, sillä propaganda on keino, jolla pidetään yllä ja edistetään ideologisia perusarvoja. Etenkin kommunistien vaikutuksesta lehdissä ymmärretty todellisuus vastasi Karl Marxin oppien mukaista todellisuutta, jossa yhteiskunta ymmärrettiin dialektisten ristiriitojen taistelukentäksi. Lehdet assosioituivat sosialistiseen ideologiaan ja sille tunnusomaisiin arvoihin ja asenteisiin, joiden mukaan objektiivista informaatiota oli informaatio ”ristiriidoista”, joka jakoi maailman sosialistiseen ja porvarilliseen ideologiaan, edistykseen ja taantumukseen.³⁴ Lehtien merkitys ihmisten mielialoihin vaikuttajana perustuukin ennen kaikkea siihen, että ne avaavat uusia näköaloja ja yrittävät tätä kautta vaikuttaa todellisuuden kulkuun.

³³ Salminen 1982, 199–204.

³⁴ Salminen 2004, 26; Hemänus 1975, 52.

Ideologisen linjan takia kansandemokraattien äänenkannattajissa oli Neuvostoliiton lehdistölle ominaisia piirteitä, sillä kuvan Neuvostoliitosta, maailman johtavasta sosialistimaasta, tuli välittyä maailmalle vain kommunistipropagandan ja sen objektiivisuuskäsitteen mukaan. Objektiivisuus ja totuus tarkoittivat, että objektiivisuus ja oikea informaatio toteutuvat, mikäli joukkotiedotusvälineet ovat aatteellisesti sitoutuneet puolueeseen ja työväenluokkaan.³⁵ Tämä on helposti nähtävissä SKDL:n äänenkannattajissa, sillä edistyksen ja taantumuksen käsitteet muodostavat niissä sen yksinkertaisen rajalinjan, jota korostamaan esitettiin alinomaan samoja kaavamaisia fraaseja ja kritiikkiä oikeistoa vastaan. Esimerkiksi Hertta Kuusisen luonnehdinnan mukaan kansandemokraattien käyttämä puhetyyli oli ”mehukasta ja voimakasta kieltä” ja se oli tehtävä rohkeaksi ja välittömäksi, sillä kansandemokraattien tuli osoittaa miten asiat olivat. Se oli hänen mukaan ”siirtymistä puolustuksesta hyökkäykseen”.³⁶

Lähdemateriaali jakautuu kolmeen ryhmään: sanomalehtiin, julkaistuun alkuperäisaineistoon, sekä tutkimuskirjallisuuteen. Päälähteinä toimivat SKDL:n äänenkannattajista *Kansan Uutiset*, *Kansan Tahto*, *Kansan Sana* sekä *Hämeen Yhteistyö*, jotka olivat tiukasti SKP/SKDL:n ideologiaan sidottuja puoluelehtiä. Valitsemistani lehdistä suurin oli *Kansan Uutiset*, joka 1960-luvun alussa oli noin 58 000 kappaleen levikillään eniten levinneen työväenlehden asemassa ja sitä luettiin koko maassa, joskin painopistealueita olivat varsinkin Uusimaa, Häme, Satakunta ja Keski-Suomi. Lehti aloitti ilmestymisensä vuonna 1957, jolloin SKP:n *Työkansan Sanomat* ja SKDL:n *Vapaa Sana* yhdistettiin. Tästä eteenpäin SKP:llä ja SKDL:llä oli siis sama pää-äänenkannattaja. Lehti ilmestyi viikon jokaisena päivänä ja sen päätoimittajana toimi Jorma Simpura.

Muut lehdet olivat SKDL:n piirilehtiä, joista *Kansan Tahto* oli levikiltään suurin yli 20 000 kappaleella ilmestyen kuudesti viikossa. Lehden levinneisyys käsitti Oulun seudun ja Pohjois-Suomen. Päätoimittajana toimi Into Kangas. *Kansan Sanan* levikki oli noin 7000 kappaletta ja se ilmestyi viidesti viikossa ollen ainoa Savossa ilmestyvä työväenlehti. Sen kustannuspaikka oli

³⁵ Salminen 1996, 26–27.

³⁶ Haikara 1975, 59, 113.

Kuopiossa ja päätoimittajana toimi Kaarlo Koskinen. *Hämeen yhteistyö* ilmestyi kuusi kertaa viikossa ja sen levinneisyysalue käsitti pääasiassa Tampereen ja sitä ympäröivät teollisuustaatamot. Levikiltään lehti oli runsaan 10 000 kappaleen lukemissa. Päätoimittajana toimi Arvi Laakso.³⁷

Sisällöltään lehdet olivat lähes identtiset, eikä ulkoasussakaan suuria eroavaisuuksia ollut. Piirilehdissä luonnollisesti SKDL:n paikallisosastojen näkyvyys tuli jonkin verran enemmän esille, mutta lehden varsinaiseen sisältöön ne eivät vaikuttaneet. Tähän vaikutti esimerkiksi se, että DLP eli Demokraattinen lehtipalvelu välitti kommunisteille ja kansandemokraateille materiaalia sekä artikkeleita ja teki yhteistyötä Neuvostoliiton TASS:n kanssa. Lehtipalvelu oli nimenomaan kommunistinen, jonka seurauksena kansandemokraattien äänenkannattajat olivat selkeästi SKP-johtoisia, eivätkä ne tuoneet esille liiton yleisdemokraattista luonnetta, jota SKDL järjestönä edusti. Kansandemokraattien äänenkannattajissa puoluesidonnaisuus ja lehtien institutionaalinen luonne ovatkin selvästi esillä esimerkiksi pääkirjoituksissa, sillä ne on kirjoitettu anonyymisti ja niin sanottujen kiertoartikkeleiden osuus tuntuu olevan suuri. Institutionaalisen vaikuttamisen muoto tulee myös esille siinä, että aktiivipoliitikot laativat kirjoituksia lehtiin, jolloin lehdet periaatteessa sallivat ulkopuolisen esittää näkemyksensä ja arvostusluontoiset kannanotonsa ilman että lehti itse mitenkään ottaa kantaa asiaan.³⁸

Lehdistä on poimittu noottiin liittyvät pääkirjoitukset, uutiset, mielipidekirjoitukset sekä ilmoitukset. Kirjoittelu oli lyhyestä ajanjaksosta huolimatta laajamittaista, sillä noottiin ja ulkopoliittikkaan liittyviä lehtiartikkeleita löytyi useita satoja. Olen käynyt läpi yhteensä 100 lehtiartikkelia, jonka katson olevan sopiva määrä työn tarkkaa rajausta ajatellen. Tutkimusotteen huomioiden otos on syytä pitää suhteellisen tiiviinä, sillä tarkoitus ei ole kuvailla lehden sisältöä, vaan analysoida sitä. Näin tutkimus pysyy ytimekkäänä, eikä tutkimus lähde harhailemaan alkuperäisestä tarkoituksestaan.

³⁷ Salminen 1988, 234–244.

³⁸ Ks. Hemänus 1975, 36–40.

Käsittelyajanjakso alkaa lokakuun 30. päivästä vuonna 1961 eli siitä päivästä, jolloin nootti annettiin. Varsinaisesti noottikriisin katsottiin päättyneen 24.11.1961, jolloin Novosibirskin neuvottelujen jälkeen Neuvostoliitto luopui konsultaatioiden vaatimuksesta. Keskustelua nootin tiimoilta käytiin kuitenkin vielä tämän jälkeen, lähinnä vaalitaistelun yhteydessä, joten ulotan tutkimukseni aina tammikuun 1962 loppuun asti. Tässä vaiheessa noottikriisiin viitattiin muiden asioiden yhteydessä, eikä se enää ollut varsinaisesti tulkittava tapahtuma. Se oli jo osa poliittista todellisuutta, johon Suomen ulkopoliitikkaa peilattiin.

Käytän työssäni kvalitatiivista eli laadullista tutkimusotetta, jossa keskeistä on pyrkimys jonkin asian tai ilmiön syvälliseen ymmärtämiseen määrällisen esittämisen sijaan. Laadullinen analyysi on luonteva valinta tutkimusotteeksi, kun tutkittavana kohteena ovat tekstit ja kielenkäytön tavat, sillä on tärkeää, että tutkimuksen kohteena olevien tekstien tuottajien – tässä tapauksessa SKDL:n äänenkannattajiin kirjoittavien – subjektiiviset tulkinnat ja käsitykset pystytään huomioimaan. Laadulliselle lähestymistavalle onkin luonteenomaista pyrkimys ymmärtää ihmisen toimintaan liittyviä motiiveja ja tavoitteita.

Päätelyssäni käytän laadulliselle tutkimukselle tunnusomaista induktiivista päättelyä, jolla pyrin tekemään empiirisistä havainnoista yleistyksiä. Käytännössä se tarkoittaa sitä, että pelkistän analyysin kohteena olevista teksteistä saadut havainnot etsimällä niille yhteisiä ja erottavia piirteitä. Empiirisyydellä tarkoitan alkuperäislähteiden eli sanomalehtien lähdekriittistä tarkastelua. Induktio puolestaan ilmenee tavassa, jolla ensinnäkin yhdistän yksittäisen tekstin kirjoittajan käsitykset koskemaan kaikkia kansandemokraatteja, ja toisaalta tarkastelen kirjoittelua tarkasti rajatussa ideologisessa viitekehyksessä. Vaikka laadullisessa analyysissä pyritäänkin mahdollisimman vähän ennakkooletuksiin, tutkijalla on kuitenkin aina joitakin ennakkooletuksia, joten ne on hyvä tiedostaa. Esimerkiksi tämän työn keskeinen oletama perustuu kylmän sodan aikaiseen kapitalistisen ja sosialistisen järjestelmän ideologiseen kilpailuun ja sen propagandistiseen ulottuvuuteen. SKDL:n periaateohjelma ja kan-

nanotot ovat työn kontekstina, joiden tuottama ajatus taistelusta kapitalismia sekä fasismia vastaan toimii päättelyn keskeisenä ohjenuorana.³⁹

Työn varsinainen metodi on diskurssianalyysi, joka voidaan nähdä kielenkäytön ja muun merkitysvälitteisen toiminnan tutkimuksena, jossa analysoidaan sitä, miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä. Diskurssien tutkimisen taustalla on ajatus kielen sosiaalisesta rakentumisesta eli sosiaalisesta konstruktionismista, jolle ominaista on kielellinen kommunikaatio, jonka kautta käsitys todellisuudesta muodostetaan. Kieli ei siis ole vain tapa kertoa todellisuudesta, vaan se on myös itsessään todellisuutta luova tekijä.

Diskurssianalyysia ei kuitenkaan voi luonnehtia selkeärajaiseksi tutkimusmenetelmäksi, koska se sallii erilaisia tarkastelun painopisteitä ja menetelmällisiä sovelluksia⁴⁰. Esimerkiksi historiantutkimuksessa diskurssianalyysiä voidaan käyttää jonkin ilmiön tai tapahtuman tason kuvaajana. Tällöin tutkimuksen keskiössä ei ole niinkään tapahtumien selittäminen, vaan se, miten esimerkiksi jostakin elämänalueesta on puhuttu aikalaisten keskuudessa. Sitä voidaan oikeastaan pitää pikemminkin tutkimustapana kuin tiukkana metodina ja se voi toisaalta myös toimia tutkimuksen lukuohjeena. Tämän työn yhteydessä kysymys on siitä, kuinka kansandemokraatit tekivät rauhanomaisen rinnakkaiselon periaatetta ymmärrettäväksi eri keinoin vaihtamalla puhetyyliä.

Diskurssianalyysin avulla on tarkoitus selittää, miten monin tavoin samaa asiaa tai verrannollista kohderyhmää tehdään ymmärrettäväksi erilaisten merkityssysteemien eli diskurssien avulla: eksplikoidaan erityisesti sitä, miten diskurssit aktualisoituvat erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä mitä teksteistä löytyy, miten se rakentuu, mitä asioita siinä käsitellään, millaisia kannanottoja tuodaan esille ja noudattaako tekstit tietynlaista logiikkaa.⁴¹

³⁹ Ks. Alasuutari 1999, 39, 40–44.

⁴⁰ Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 17.

⁴¹ Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 28, 50; Leivo & Pietikäinen 1996, 102–106.

Etenen työssäni temaattisesti tuoden esiin erilaisia diskursseja, joiden kautta on mahdollista löytää erilaiset tavat puhua rauhanomaisesta rinnakkaiselosta ja löytää keskeiset käsitteet, joilla kansandemokraatit pyrkivät suostuttelemaan yleisön esiintuomalle kannalleen. Diskurssit olen jakanut kolmeen pääryhmään: Reaalipoliittiseen-, ideologiseen- ja vaalidiskurssiin.

Identifioidut diskurssit:

<i>Reaalipoliittinen diskurssi: Suomi ja kansainvälinen politiikka</i>	<i>Premissi: Suomi ei neutraali kansainvälisissä asioissa, YVA-sopimusvelvoite</i>
<i>Ideologinen diskurssi: SKDL ja identiteetin rakentaminen</i>	<i>Premissi: Työväenliikkeen yhtenäisyys ja vanhat perinteet idänsuhteiden perustana, marxilainen käsitys luokkien välisestä taistelusta, joka johtaa uuteen historialliseen aikakauteen.</i>
<i>Vaalidiskurssi: Vaalitaistelu</i>	<i>Premissi: Pragmaattisuus vaalistrategian ytimenä</i>

Perusoletukseni on, että vastoin yleistä käsitystä Suomessa, SKDL:n äänenkannattajissa Neuvostoliiton ehdottamat sotilaalliset konsultaatiot nähtiin suorastaan tukevan rauhanomaista rinnakkaiseloa. Haluan osoittaa, että vaikka Suomen virallisen ulkopoliitiikan ja SKDL:n politiikan samansuuntaisuus perustui luottamuksellisten neuvostosuhteiden ja ystävyyspolitiikan varaan, kansandemokraattien käsitys ulkopoliitiikan hoidosta oli lähes täysin poikkeava viralliseen linjaan nähden. Pyrin myös osoittamaan sisäisen ristiriidan kansandemokraattien retoriikassa, kun lehtikirjoittelua tarkastellaan erilaisissa diskursseissa. Tavoitteena on selvittää, millä tavalla Neuvostoliiton mainitsema Länsi-Saksan hyökkäysuhka ja yva-velvoitteet nähtiin äärimmäisen vasemmiston näkökulmasta. Miten oppi rauhanomaisesta rinnakkaiselosta toimi retorisenä aseena noottia analysoitaessa ja millä tavalla erilaiset diskurssit vaikuttivat käsitteen sisältöön ja lehtikirjoitusten muodostamaan maailmankuvaan.

Tutkielma jakautuu kolmeen päälukuun. Ensimmäinen pääluku käsittelee rauhanoimaista rinnakkaiseloä ja suomalais-neuvostoliittolaisia suhteita reaali-
politiikan näkökulmasta, jossa korostuu turvallisuuspoliittinen argumentointi sekä yya-sopimuksen merkitys. Toisen pääluvun sisältönä on kansandemokratien omalähtöinen ryhmäkuvan ja identiteetin rakentaminen historiaan ja tulevaisuuteen viittaamalla. Kolmannessa pääluvussa tarkastelussa on vaalipropaganda.

2. YYA-sopimus reaalipolitiikan perustana

Suomea sitovat valtiosopimukset muodostivat vahvan retorisen perustan, johon neuvostonoottiin liittyvässä lehtikirjoittelussa viitattiin:

”Suomen kansa tahtoo rauhaa ja haluaa ystävyyttä kaikkien maiden kanssa, sekä Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden rakentamista lujan ystävyuden pohjalle. Näiden suhteiden perustana on vuonna 1948 solmittu ystävyys-, yhteistyö- ja avunantosopimus, jonka mukainen maaillemme myönteinen kehitys on saanut kansamme enemmistön kannatuksen”.⁴²

Kansandemokraatit korostivat valtiosopimusten legaalisuutta, sillä heidän mielestä Pariisin rauhansopimuksen sekä yya-sopimuksen velvoitteiden ”tinkimätön toteuttaminen” oli Suomen ulkopolitiikan tärkein tehtävä. Näiden sopimusten sitoumuksellinen luonne tarkoitti kansandemokraattien mukaan sitä, että Neuvostoliiton neuvotteluehdotus oli täysin oikeutettu ja perusteltu kärjistyneen kansainvälisen tilanteen vallitessa. Toisin sanoen valtiosopimukset sitoivat suomalaiset Neuvostoliiton etupiiriin ja määrittivät Suomen liikkumattilan kansainvälispoliittisissa asioissa.⁴³

SKDL:n edustaman näkemyksen mukaisesti Neuvostoliitto ajoi omia etujaan, johon Suomen piti mukautua ja toimia parhaimpansa mukaan Moskovan tahdon myötävaikuttajana. Poliittisessa realismissaan kansandemokraatit liittivät Suomen suurvaltapolitiikan pelinappulaksi, jonka kohtalo oli ennalta määrätty. He tarkastelivat Suomen asemaa yksinomaan Neuvostoliiton tuvallisuusvyöhykkeeseen kuuluvana etupiirinä ja leimasivat entisen jäykän sekä taipumattoman asenteen Neuvostoliiton vaatimuksia kohtaan epärealistiseksi⁴⁴. SKDL:n äänenkannattajissa itäisen naapurin politiikkaa pyrittiin ymmärtä-

⁴² KS 12.11/61 ”Suomen kansan tie on naapuriystävyyden tie”.

⁴³ KS 9.12/61 ”Vaaleihin rauhan, naapuriystävyyden ja turvatun toimeentulon puolesta”. Paa-vo Aitio.

⁴⁴ Etupiiriajattelu toi kansandemokraattien retoriikkaan jälkistalinistista vivahdetta. Hruštšovin ajan neuvostojohto oli avoimesti torjunut Stalinin kaudelta periytyneen kiinteään etupiirijakoon perustuvan ajattelun ja pyrkinyt levittämään Neuvostoliiton poliittista vaikutusvaltaa puolueettomat maat käsittävän rauhanvyöhykkeen avulla. Kallenautio 2005, 219.

mään sen omien turvallisuusintressien kautta luomalla pohja keskinäiselle rinnakkaiselolle. Reaalipoliittisessa diskurssissa rauhanomainen rinnakkaiselo sai funktionsa yya-sopimuksen viitekehyksessä.

2.1 Paradoksaalinen rinnakkaiselo

2.1.1 Sosialistinen puolustusmahti

Suomella oli rauhanomaisen rinnakkaiselon mallimaana⁴⁵ erityinen merkitys NKP:n keskuskomitean laskelmissa, mutta samaan aikaan Suomen kommunistinen puolue sai, Euroopan kommunistipuolueiden ohella, ohjeita kapitalisminvastaista propagandataistelua varten⁴⁶. Taloudellinen kilpailu ja kehitysusko leimasivat rauhanomaisen rinnakkaiselon doktriinin käytännön politiikaksi, joka oli järkevä tapa kylmän sodan kilpailussa. Rinnakkaiselon politiikan yhtenä päämääränä olikin kommunismiin liittyvien ennakkoluulojen poistaminen. Se oli kapitalistisissa maissa toimiville kommunistisille puolueille suurenmoinen tuki taistelussa kommunismin päämäärien vääristelyä ja kommunisminvastaista kiihotusta vastaan.⁴⁷

Rinnakkaiselon käsitteen propagandamerkitys vuoden 1961 aikana korostui, vaikka samanaikaisesti kehitysmaissa Neuvostoliitto ratsasti maailmanvallankumouksen tematiikalla. Tällainen kaksijakoinen kuva sosialismin etenemisestä ei ollut täysin ongelmaton, eikä Neuvostoliitto lopulta pystynytään noudattamaan rinnakkaiselon politiikkaa systemaattisesti, jos sen intressit olivat ristiriidassa käsitteen kanssa.⁴⁸ Vaikka rauhanomaisen rinnakkaiselon doktriinissa neuvostokommunismi oli valmis luopumaan aikaisemmin välttämättömänä pidetystä teesistään eli väkivaltaisesta vallankumouksesta tienä sosialismiin, oli syksyn 1961 poliittinen ilmapiiri äärimmäisen sotaisa.

⁴⁵ Aikalaiskeskustelussa Suomen roolista puhuttiin mallimaana erilaisiin yhteiskuntajärjestelmiin perustuvien maiden välisissä suhteissa.

⁴⁶ Ks. esim. Suomi 1992, 507–508; A.V. Zaharov (128/11–61), (Rautkallio, Tsernous) 1992, 118–119.

⁴⁷ KS 18.11/61 ”NKP:n edustajakokous”. Ville Pessi.

⁴⁸ Rautkallio 1992, 127; Teräväinen 2003, 271–272.

Rauhanomainen rinnakkaiselo oli siis tarvittaessa myös aggressiivista ja ekspansiivista, sillä sen tarkoituksena oli paineen luominen. Se ei suinkaan merkinnyt poliittisen status quo-tilanteen säilyttämistä tai sosialististen maiden pidättäytymistä taistelusta sosialismin aatteiden voittoon viemiseksi maailmassa. Tähtäimenä oli pikemminkin sosialismin leviäminen ja kommunismin täydellinen voitto.⁴⁹ Tarvittaessa lännen asettamaan haasteeseen oltiin valmiita vastaamaan jopa väkivalloin, kuten Nikita Hruštšov asian hänelle tyypilliseen rehvästelevään tapaan ilmaisi. Hänen NKP:n 22. puoluekokouksessa pitämää puhetta referoitiin sellaisenaan *Kansan Uutisissa*:

”Kansainvälisissä asioissa on noudatettava realistista rauhanomaisen rinnakkaiselon politiikkaa. Me emme tietenkään voi elää emmekä tule elämään sillä tavalla kuin imperialistit haluaisivat, mutta he ovat tyytymättömiä, uhkailevat meitä, että minä annan sinulle vitsaa, mutta jos he karkaavat kimppuumme vitsoineen, niin me annamme takaisin luudalla”.⁵⁰

Poliittisiin realiteetteihin perustuva rauhanomainen rinnakkaiselo sisälsi näin ollen myös sotilaallisen ulottuvuuden, joka kulminoitui niin sanottujen ”rauhaa rakastavien valtioiden” blokkina länsiliittoumaa vastaan. Retoriikassaan Hruštšov korosti Neuvostoliiton roolia maailmanrauhan ylläpitäjänä, jolla hän legitimoiti Neuvostoliiton kiihtyvää sotilaallista varustelua. Yhteiskuntajärjestelmiltään erilaisten valtioiden ”rauhanomainen rinnakkainolo” sai todellisuudessa kuitenkin yhä enemmän sotilaallista merkitystä, sillä ”rauhan turvaaminen” oli mahdollista vain sotilaallisen ”puolustusmahdin” avulla. Hruštšovin mukaan Neuvostoliitto oli ajanut järkähtämätöntä rauhanpolitiikkaa, mutta ei ollut unohtanut imperialistien eli lännen taholta uhkaavaa sodan vaaraa, johon Suomen saamassa nootissakin viitattiin. Imperialistit olivat koko ajan pyrkineet muuttamaan kahden järjestelmän rauhanomaista kilpailua aseelliseksi yhteentörmäykseksi, mutta Neuvostoliiton ja muiden sosialististen maiden lisääntynyt puolustusvalmius oli estänyt sodan syttymisen.⁵¹

⁴⁹ Kallenautio 2005, 25–28.

⁵⁰ KU 1.11/61 ”Me olemme nyt astuneet suuren taistelun kolmanteen vaiheeseen”. Hruštšovin loppulausunto NKP:n 22. edustajakokouksessa.

⁵¹ KS 18.11/61 NKP:n edustajakokous”. Ville Pessi.

Tämän näkemyksen mukaan todella rauhaa rakastavien ja sotaa karttavien kansakuntien kohtalo oli Neuvostoliiton asevoimien vahvistamisen varassa, jota neuvostojohdossa korostettiin.⁵² Rauhanomaisen rinnakkaiselon näkökulmasta sotilaallisen mahdin kasvattaminen vaikutti kuitenkin kovin ristiriitaiselta, sillä esimerkiksi *Kansan Sanassa* yleistä aseistariisuntaa ja ihmiskunnan rauhanomaista kehitystä pidettiin mahdollisena vain sosialistisen ulkopolitiikan eli rauhanomaisen rinnakkaiselon avulla:

”Kansainvälisessä mitassa on osoittautunut parhaaksi koko maailman suojeluksi sosialistinen ulkopolitiikka, joka lähtee rauhanomaisen rinnakkaiselon periaatteesta ja tähtää yleiseen aseistariisuutumiseen. Jokainen Suomen kansalainen jo nyt toki tietää, että sosialistiset maat ovat valmiit ratkaisemaan kaikki kansainväliset kiistakysymykset neuvottelupöytien ääressä eikä tuhoisia aseita käyttämällä”.⁵³

Rauhanomainen rinnakkaiselo käsitteenä tuntuikin vievän kehitystä päinvastaiseen suuntaan ja vahvistavan viholliskuvaa, sillä molemmin puolin ”toisen” nähtiin lietsovan sotaa. Maailma ei näyttänyt tässä tilanteessa olevan valmis rauhanomaiselle rinnakkaiselolle, pikemminkin päinvastoin. Voimiensa tunnossaan ja 22. puoluekokouksen optimistisessä hengessä NKP:n keskuskomitea julisti pateettisesti, että ”rauhan ja sosialismin voimilla on yliote imperiaalismin ja sodan voimista”.⁵⁴ Tällainen viesti, jos sitä tulkitaan rauhanomaisen rinnakkaiselon näkökulmasta, on äärimmäisen paradoksaalinen. Kylmän sodan kontekstissa neuvostoliittolainen eetos osoitti toimivuutensa paremmin.

Rauhassa tapahtuva taloudellinen ja ideologinen kilpailu oli lopulta pragmaattista käytännön politiikkaa, mutta itse rinnakkaiselo ei suurvaltojen välillä olisi voinut olla ilman sotilaallista painoarvoa. Tässä mielessä rauhanomainen rinnakkaiselo perustui täysin sotilaalliseen uhakuvaan, kauhun tasapainoon, jolloin kumpikaan supervalta ei uskaltanut hyökätä voimakeinoin toisiaan vastaan. Intensiivisen propagandan ja poliittisen kasvatustyön ansiosta rinnakkaiselon doktriinilla oli kuitenkin sosiaalinen tilauksensa varsinkin kapita-

⁵² KT 1.11/61 ”Hrustsevin lausunto”.

⁵³ KS 17.12/61 ”Väestönsuojelukysymys”. Pääkirjoitus.

⁵⁴ KS 18.11/61 ”NKP:n edustajakokous”. Ville Pessi.

listisissa maissa toimivien kommunistipuolueiden, kuten SKP:n keskuudessa, mutta todellisuudessa kylmä sota ei lopulta antanut mahdollisuutta rauhanomaiselle rinnakkaiselolle sen syvässä merkityksessä. Erilaisten yhteiskuntajärjestelmien ristiriita näytti olevan sovittamaton; elettiin kylmän sodan kivuliainta aikaa.

2.1.2 ”Miksi emme vanho Paasikiven nimeen”

Suomalaiseen kielenkäyttöön käsite vakiintui muodossa rauhanomainen rinnakkaiselo, mikä Jorma Kallenaution mukaan oli luonteeltaan sopusointuisempi kuin rinnakkaistermi rinnakkainolo. Hän esittää, että jälkimmäinen oli lähempänä Neuvostoliiton ulkopoliittisen doktriinin ekspansiivista luonnetta ja että varsinkin vasemmistolaiset poliitikot käyttivät nimenomaan muotoa rinnakkainolo.⁵⁵ SKDL:n äänenkannattajien sivuilla puhuttiin kuitenkin molemmilla käsitteillä, eikä näiden käsitteiden kesken tehty suurempaa eroa. Yhtä aikaa puhuttiin rauhanomaisesta rinnakkaiselosta, sekä rauhanomaisesta rinnakkainolosta⁵⁶. Käsitteellisesti tärkeämmäksi muodostuikin politiikkajohdannainen sanasto, jolla rauhanomainen rinnakkaiselo liitettiin Suomen ulkopoliittiseen suuntaukseen ja siihen liittyvään laadulliseen linjaeroteluun.

Lehtikirjoittelussa keskeisimmät rauhanomaista rinnakkaiseloa tarkoittavat käsitteet olivat ”rauhanpolitiikka”, ”ystävyysspolitiikka” ja ”luottamuspolitiikka”, jotka tarkoittivat yleistä rauhansuuntausta suhteessa Neuvostoliittoon. Vastakäsitteinä kansandemokraatit käyttivät vahvasti ideologispainotteisia ilmaisuja, kuten ”kovaalinjalaiset”, ”ulkopolitiikan kääntäjät”, ”suurpääoma”, ”taantumus” ja ”seikkailupolitiikka”. Suomen virallisesta linjasta puhuttiin luottamus- ja ystävyyspolitiikkana, yleisesti hyväksyttynä ulkopoliitti-

⁵⁵ Kallenaution 2005, 27–28.

⁵⁶ Esim. KS 18.11/61 ”NKP:n edustajakokous”. Ville Pessi; KS 9.12/61 ”Vaaleihin rauhan, naapuriystävyyden ja turvaton toimeentulon puolesta”. Paavo Aitio.; KS 17.12/61 ”Väestönsuojelukysymys”. Pääkirjoitus; KU 19.1/62 ”Suomen ja NL:n nuorison yhteistyö”. Pääkirjoitus; KU 2.12/61 ”Pohjoismainen rauhankokous”. Pääkirjoitus; KT 23.11/61 ”Uusi yritys” Pääkirjoitus.

sena suuntauksena, jonka muotoilussa myös kansandemokraateilla oli ollut sotien jälkeen suuri rooli. Tätä seikkaa haluttiin myös kernaasti korostaa⁵⁷:

”Ellei vanhoja yhteisen taistelun perinteitä ankarimmissakin oloissa vaalinut työväenliikkeemme osa – kommunistinen ja sen kanssa liittoutunut muu kansandemokraattinen liike – olisi ollut niin voimakkain ottein kääntämässä maan ulkopoliittikkaa uusille urille heti sotien jälkeen, ei käänne nykyiseen viralliseenkaan ulkopoliittikkaan olisi voinut tapahtua niin nopeasti ja selväpiirteisesti”.⁵⁸

Sosiaalidemokraattinen osa työväenliikkeestä jätettiin tämän luonnehdinnan mukaan ulos virallisen ulkopoliittisen linjan kannattajakunnasta. Tannerilainen oikeistososiaalidemokratia ja heidän kokoomuslaiset aseveljensä muodostivat suurimman uhkan suomalais-neuvostoliittolaisille suhteille sekä rauhanomaiselle rinnakkaiselolle. Yya-diskurssissa ”äärimmäinen” oikeisto nähtiin päävihollisena, joka ei sinänsä sopinut rauhanomaisen rinnakkaiselon yleisiin päämääriin ainakaan osana poliittista todellisuutta. Rauhanomaisen rinnakkaiselon oppiin kuului kyllä laaja ideologinen taistelu, mutta myös laaja yhteistyö työväenliikkeen sisällä ja yhteistyön laajentaminen työväenliikkeen ylikin kansanrintamayhteistyön aikaansaamiseksi.⁵⁹ Käytäntö osoitti kuitenkin jotain muuta.

Suomessa puolueiden ulkopoliittiset linjavedot noudattelivat tarkasti ideologisia rajoja. Osaltaan niihin myös liittyivät sisäpoliittiset kannanotot, joita ei lopulta pystytty pitämään täysin erossa ulkopoliittisesta keskustelusta. Olihan kylmän sodan aikana, ja varsinkin yya-diskurssissa ulko- ja sisäpolitiikka lähes erottamattomat. Suomessa ulkopoliittikan nimitys oli ollut viimeistään vuoden 1958 eduskuntavaaleista lähtien tunteita herättävä asia, joka tietyllä tavalla kulminoitui Honka-liitossa.⁶⁰ Honkaliittolaiset katsoivat edustavansa Paasikiven linjaa, eivätkä hyväksyneet Paasikiven–Kekkonen⁶¹ linjaksi nimi-

⁵⁷ KU 1.11/62 ”Honkalaisten voimia kootaan Rafael Paasion taakse”. Hertta Kuusinen

⁵⁸ KU 6.1/62 ”Vuosisikymmenien takaa nykypäivään”. Pääkirjoitus.

⁵⁹ Kallenautio 2005, 29.

⁶⁰ Kallenautio 2005, 34–35.

⁶¹ Yleisemmin poliittisessa kielenkäytössä Suomen sotien jälkeistä ulkopoliittista linjaa oli totuttu kutsumaan nimellä Paasikiven linja ja 1950-luvun puolivälistä lähtien se kehittyi lähinnä

tettyä ulkopoliittikkaa, sillä tämän nimityksen kautta Neuvostoliiton ylin johto personoi Suomen virallisen ulkopoliitiikan presidentti Kekkonen hahmoon. Honkaliittolaiset halusivat nimenomaan määritellä tarkemmin ulko- ja sisäpolitiikan rajat, jotka olivat Kekkonen presidenttikaudella hämärtyneet yhä enenevässä määrin. Vuoden 1958 yöpakkaskriisi oli tästä konkreettisin esimerkki. Paasikiven linjaan kuuluikin, että Suomen oli saatava itse määrätä hallituksensa kokoonpanosta ja maan presidentistä. Timo Vihavaisen mukaan oli olemassa selvä ero Paasikiven ja Kekkonen edustaman linjan välillä ainakin sikäli kuin asia koski ulko- ja sisäpolitiikan suhteita.⁶²

Kansandemokraatit puolestaan karsastivat kumpaakin nimitystä, jota Suomen ulkopoliitiikan linjasta käytettiin. Kansandemokraatit nimittivät omaa ulkopoliittista linjaansa rauhan ja ystävyyden linjaksi erotuksena Paasikiven/Paasikiven–Kekkonen linjoista. Lehtien mukaan kansandemokraatit olivat rauhanpolitiikassaan olleet kaikkein johdonmukaisimpia, eivätkä he myöskään halunneet henkilöidä Suomen menestyksestä idänpoliittikkaa yksittäisen toimijan nimiin, kuten muissa puolueissa tehtiin:

”Mikäli on kysymys ulkopoliittisesta linjasta, puhuttakoon Paasikiven tai Paasikiven–Kekkonen linjasta, mutta älkäämme unohtako, että mainittujen henkilöiden osuus Suomen ja Neuvostoliiton ystävyyden rakentamisessa on vain väillinen osuus. Vaijerissa on monta säiettä ja jos yksi niistä katkeaa, ei vaijeri silti mene poikki.”⁶³

Kansandemokraatit korostivat, että läheiset henkilösuhteet neuvostojohtoon, eivät yksistään voineet taata Suomen ulkopoliittista linjaa. He korostivat kollektiivisuutta ja joukkovoimaa idänsuhteiden perustana, eikä heidän tarvinnut ilmoittaa kannattavansa Paasikiven- tai Paasikiven–Kekkonen linjaa, koska ne olivat vain heikkoja luonnoksia kansandemokraattien ”todellisesta, avoimista ja peitetyistä nyркиnheristyksistä vapaasta linjasta”. Rauhan ja ystävyyden linjan mukaisesti ystävyys, rauha ja kansanvalta merkitsivät yhtä tekojen kanssa. Se ei edellyttänyt ”selittelyjä realisuudesta, ainoasta mahdollisuudesta, vält-

maalaisliiton vaikutuksesta Paasikiven–Kekkonen linjaksi, jota myös Neuvostoliiton virallisessa ulkopoliitikassa pidettiin selvänä asiana.

⁶² Vihavainen 1991, 43.

⁶³ HY 8.12/61 ”Rauhan puolustaminen on parasta isänmaallisuutta”.

tämättömyydestä yms. Se linja lankeaa luonnostaan siitä maailmankatsomuksesta, mikä kansandemokraateilla on”.⁶⁴ Tästä voidaan helposti päätellä, että kansandemokraatit eivät pitäneet kovassa arvossa niin sanottua poliittista realismia ja paasikiveläistä geopolitiikkaa. Heidän asenteensa Neuvostoliittoa kohtaan ei ollut pakon sanelemaa, vaan ideologista ystävyyttä.

SKDL:ssä Paasikiven henkilöön suhtauduttiin kaksijakoisesti, pidettiin häntä vankkumattomana oikeistolaisena ja vanhan järjestyksen edustajana. Paasikivi edusti luokkavihollista. Hän oli monarkisti, yhteiskunnan eliitin edustaja pankkimaailman huipulta ja poliitikko, jonka hahmo liitettiin valkoisen Suomen aikaan. Häntä kuitenkin kunnioitettiin ennen kaikkea vanhasuomalaisena myöntövyyslinjan kannattajana, sovittelevana persoonana suhteissa itänaapuriin. *Kansan tahdossa* hänestä mainittiin seuraavasti:

”Paasikivi muistetaan suomettelaisena vuoden 1918 keskitysleirikesän pääministerinä ja kuninkaantekijänä, toisaalta rauhanneuvottelijana, pääministerinä ja uuden ulkopoliittisen suuntauksen alullepanijana”.⁶⁵

Hertta Kuusinen totesikin *Kansan Uutisissa*, että kansandemokraatit eivät olleet kaikissa yhteyksissä tunnustautuneet niin sanotun Paasikiven linjan kannattajiksi. Kuusinen rinnasti Paasikiven ”linjan” ideologisella tasolla kokoomuspuolueen historiaan ja valkoiseen terroriin. Lisäksi hän korosti, että kansandemokraatit eivät vannoneet yksittäisen poliitikon nimeen, vaan mieluummin sanoivat mitä, ja millaista politiikkaa he kannattivat. Reaalipoliittikona Paasikiveä kuitenkin arvostettiin ja Paasikiven linjasta eli sotien jälkeisestä ulkopoliittisesta linjasta Kuusinen puhui maltillisemmin, mutta samalla Paasikiven persoonaa ja merkitystä hieman vähätellen:

”Paasikiven linjaksi alettiin nimittää sitä ulkopoliittista suuntausta, joka maassamme otettiin käytäntöön sotien jälkeen ja jonka muotoutumisessa kommunisteilla ja kansandemokraateilla, sekä kansamme enemmistön mielipiteellä oli ratkaiseva osuus”.⁶⁶

⁶⁴ HY 13.1/62 ”Todellista ystävyyttä, ei nyркиnheristelyä”. Erkki Niemi.

⁶⁵ KT 2.11/61 ”Paasikiven kaudella lupaava alku, mutta huono jatko”.

⁶⁶ KU 11.1/62 ”Honkalaisten voimia kootaan Rafael Paasion taakse”. Hertta Kuusinen.

Suomi–Neuvostoliitto-Seuran puheenjohtajan Sylvi-Kyllikki Kilven mielestä Paasikiven linjan nimeen olisi voinut liittää myös Mauno Pekkalan sekä J. V. Kedon nimet. Molemmat olivat olleet sodan lopulla aktiivisia rauhanoppositiion miehiä ja he olivat ennen kaikkea kansandemokraatteja. Kilpi huomioi, että Paasikiven linja sotien jälkeisessä merkityksessään oli edustanut vanhasuomalaista periaatetta eli ristiriidan välttämistä Venäjän/Neuvostoliiton kanssa. 1960-luvun alun reaalipoliittiseen maailmankuvaan se ei kuitenkaan enää sopinut samalla tavalla, sillä Paasikiven linjaan tukeutui hänen mukaansa enää vain ”äärioikeisto”, joka ei tätä vanhasuomalaista linjaa edustanut länsisympatioidensa takia. Paasikiven linja kuuluikin kansandemokraattien mielestä laittaa jo 40- ja 50-lukujen historiallisiin mappeihin⁶⁷.

Vanhasuomalaista politiikkaa ei siis kansandemokraattien mukaan Suomessa enää tuettu, muutoin kuin SKDL:n omassa rauhan ja ystävyyden linjassa, sillä he katsoivat reaalipolitiikkaa dogmaattisesti yya-sopimuksen näkökulmasta: snellmanilaisen siteerauksen mukaan neuvostoliittolaisten Suomea kohtaan tuntema epäluulo oli syntynyt suomalaisten miesten omista teoista⁶⁸. Tällä viitattiin lähinnä honkaliittolaisiin, jotka eivät kansandemokraattien mielestä olleet lainkaan sotien jälkeisen ulkopoliittisen suuntauksen kannalla, vaan olivat tehneet uuden tulkinnan paasikiveläisestä poliittisesta realismista. Varsinkin kokoomuslaista Tuure Junnilaa pidettiin keskeisenä ”kovan linjan” edustajana, neuvostovastaisena provokaattorina. *Kansan Uutisissa* Junnilan eduskunnassa pitämää noottia koskevaa puheenvuoroa luonnehdittiin seuraavasti:

”Kovan linjan” edustaja Junnila esiintyi röyhkeästi entisellä provokatorisella linjallaan syyttäen Neuvostoliittoa Suomen hallituskysymykseen ja presidentinvaaliin sekaantumisesta ja selittäen, että Suomen kansallisesta riippumattomuudesta ei oikeastaan ole enää mitään jäljellä. Ja tätä linjaansa vielä vaati tunnustamaan Paasikiven linjaksi”.⁶⁹

Kansandemokraatit ymmärsivät Paasikiven linjan tarkoittavan luottamuksellisten ja ystävällisten suhteiden ylläpitämistä Neuvostoliiton kanssa sekä so-

⁶⁷ KU 11.1/62 ”Naapuriystävyyden tie on turvallinen ja varma”. Sylvi-Kyllikki Kilpi.

⁶⁸ KU 12.1/62 ”Hyökkäysvaunukolonnat Maalaisliiton kenttätyössä”. Pääkirjoitus.

⁶⁹ KU 14.12/61 ”Sukselaista ja Junnilaa”, Pääkirjoitus.

pimususkollisuutta rauhansopimusta ja yya-sopimusta kohtaan. Oikeistopiirit sen sijaan pyrkivät Suomen ulkopoliitiikan muuttamiseen ja ”uittamiseen Nato-valtojen vanaveteen”. Heidän päämääränään oli Suomen vetäminen jälleen sotaseikkailijoiden rikolliselle tielle, jonka verhona Paasikiven linjan nähtiin toimivan. Kansandemokraatit ihmettelivät, että miksi samalla linjalla voitiin ajaa kahta aivan päinvastaista politiikkaa.⁷⁰

”Junnilan ja muiden kokoomuslaisten budjettipuheet osoittivat eilenkin erinomaisesti sen, että nämä ulkopoliitiikan kääntäjät edustavat paljon enemmän Länsi-Saksan hallituksen käsityksiä tilanteesta kuin Paasikiven linjaa”.⁷¹

2.2 YYA, turvatakuut ja poliittinen elementti

2.2.1 ”Puolueettomuusvakuuttelut eivät nykytilanteessa riitä”

Yya-sopimuksen merkitys idänsuhteiden lähtökohtana perustui ennen muuta siihen, että Neuvostoliitto sai takeet luoteisrajansa turvallisuudesta, mitä Suomi ei ollut kyennyt ennen toista maailmansotaa antamaan⁷². Kansandemokraatit katsoivat, että Neuvostoliiton vaatimus Suomen ulkopoliittisen linjan ja sopimususkollisuuden takaamisesta oli ehdottomasti Suomen kansan etujen mukaista. Sen ei katsottu puuttuvan Suomen sisäisiin asioihin, sillä maiden väliset sitoumukset eivät olleet pelkkä Suomen asia, koska kysymyksessä olivat kaksipuoliset sopimukset.⁷³ *Hämeen Yhteistyössä* neuvotteluihin ryhtymistä perusteltiin turvallisuuspoliittisin argumentein:

”Neuvostohallituksen nootti palauttaa mieliin eräiltä kohdin tilanteen, joka valitsi vuoden 1939 syksyllä. Silloinkin Neuvostoliitto ehdotti neuvotteluja, joi-

⁷⁰ KU 17.12/61 ”Paasikiven linja”, Junnila ja Maalaisliitto”. Pääkirjoitus; KS 10.12/61 ”Vain Kekkonen kelpaa selittävät tukimiehet”. Aatto Keinänen

⁷¹ KU 14.12/61 ”Sukselaista ja Junnilaa”. Pääkirjoitus.

⁷² Nevakivi 2006, 275.

⁷³ KU 15.11/61 ”Ulkopoliittisen linjamme takaaminen”. Pääkirjoitus; KU 15.11/61 ”Uudet vaalit”. Pääkirjoitus.

den tähtäimessä oli sotilaallisen turvallisuuden takaaminen, viime kädessä Leningradin turvallisuus”.⁷⁴

Kansan Uutisissa puolestaan korostettiin, että Suomen saama nootti oli tilanteeseen nähden mitä luonnollisin suurvallan reaktio, jota tietyt piirit eivät tahallaan tai tietämättömyyttään halunneet ymmärtää. Yya-sopimukseen vetoaminen sekä neuvotteluehdotus tai oikeastaan neuvottelutarjous, jollaisena konsultaatiot lehtikirjoittelussa nähtiin, olivat vallitsevaan tilanteeseen liittyvien tosiasioiden vahvistamat⁷⁵. Tällä tarkoitettiin Länsi-Saksan politiikkaa, mutta ennen kaikkea suomalaisen oikeiston asennetta Neuvostoliittoa kohtaan.

Noottiin liittyvässä kirjoittelussa omaksi puherepertuaariksi kehittyikin SKDL:n vahvasti propagoima sisäpoliittinen elementti, eikä varsinainen nootin asiasisältö eli tilanne Berliinissä ja Itämerellä. Suomalaiset kommunistit olivat itse asiassa tienneet ennakkoon tulevasta nootista ja he olivat saaneet ujutettua siihen maininnan Suomen sisäpoliittisesta tilanteesta ja neuvostovastaisista asenteista, jotka olivat voimistuneet oikeiston yhdentymisen myötä⁷⁶. Myöskään suurvallan kannalta sille epäsuotuisa asenneilmapiiri naapurimaassa ei ollut toivottavaa tilanteessa, jossa se saattaisi menettää kontrolliaan omassa intressipiirissään ja kykyä vaikuttaa pienen maan sisäpolitiikkaan. Tämän takia nootin poliittinen sisältö muodostui keskeiseksi. *Hämeen Yhteistyössä* ja *Kansan Sanassa* tilanne muotoiltiin tällä tavalla:

”Väärin on Neuvostoliiton hallituksen nootista tehty johtopäätös, että se pitää sotaa väistämättömänä. Nootissa nimenomaan varoitetaan sotaisen hysterian paisuttelusta, jota eräät suomalaisetkin sanomalehdet harjoittavat. Kysymys on neuvotteluista, joissa sovitaan kummankin maan rajojen turvallisuuden takavista toimenpiteistä”.⁷⁷

Kuten kansandemokraatitkin asian ilmaisivat, Neuvostoliitto ei siis pitänyt sotaa ”väistämättömänä”. Nootissa neuvostoliittolaiset ilmaisivat huolensa Itämeren alueen kehityksestä, jota he pitivät nootin mukaan uhkana turvallisuus-

⁷⁴ HY 2.11/61, ”Oikeistomme ja neuvostonootti”. Pääkirjoitus.

⁷⁵ KU 4.11/61 ”Sulku sotahysterialle”. Pääkirjoitus.

⁷⁶ Seppinen 2004, 390.

⁷⁷ HY 2.11/61 ”Oikeistomme ja neuvostonootti”. Pääkirjoitus; KS 2.11/61 ”Nootti ja toimenpiteet”. Pääkirjoitus.

delleen. Yya-sopimuksen sanamuodon mukaan sopimuksen 2. artikla kuitenkin rajoitti yksipuolisen tulkinnan 1. artiklan mukaisista toimenpiteistä, sotilaallisista konsultaatioista (Liite). Berliinin kriisi oli itse asiassa jo nootin antamisen aikoihin lientynyt, joten turvallisuuspoliittisesti ajatellen olisi ollut loogisempaa, jos nootti olisi tullut kuukautta tai kahta aikaisemmin. Loppusyksystä 1961 todellinen kansainvälispoliittinen tilanne ei vastannut mitenkään sellaista sodan uhkaa, jota yya-konsultaatiot olisivat edellyttäneet.⁷⁸

Kansandemokraatit kuitenkin kannattivat välitöntä ryhtymistä Neuvostoliiton ehdottamiin konsultaatioihin, mikä oli ristiriidassa yya-sopimuksen sanamuodon kanssa, koska aseellisen hyökkäyksen tai sen uhan piti olla 2. artiklan mukaan käytännössä *molemmin puolin todettua*. He ihmettelivät sitä, miksi neuvotteluihin ei haluttu ryhtyä välittömästi ja miksi niitä pyrittiin välttämään viimeiseen asti, koska Neuvostoliitto oli jo todennut uhan olemassaolon.⁷⁹ *Kansan Uutisissa* vedottiin sopimusvelvoitteisiin muistuttamalla, että myös presidentti Paasikiven käsitys velvoitteiden osalta oli ollut sama kuin kansandemokraateilla⁸⁰. Näin varmasti olikin, jos kyseessä olivat sotilasstrategiset intressit, joita voitiin pitää legitimeinä, mutta laaja-alainen – myös poliittisiin perusteisiin nojautuva – konsultaatiovelvoitus olisi ollut Paasikiven edustaman linjan vastaista. Tällä tavalla tulkittuna sopimus olisi tehnyt tyhjäksi Suomen pyrkimyksen pysytellä suurvaltojen ristiriitojen ulkopuolella, joka oli olennainen osa Suomen virallista ulkopoliittikkaa ja Paasikiven linjaa.⁸¹

Perustavin ero Suomen virallisen ulkopoliittisen linjan ja kansandemokraattien linjan välillä olikin suhtautuminen puolueettomuuteen. Suurvaltaristiriidoista ulkopuolella pysyminen ei ollut kansandemokraateille mikään reaalioliittinen optio, sillä heidän ulkopoliittinen linjansa oli nimenomaan Suomen tukeutumista Neuvostoliittoon, johon se sotilaallisesti ja varsinkin sodan aikana oli de jure sidottu. Kansandemokraatit eivät missään tapauksessa pitäneet Suomea puolueettomana tilanteessa, jossa Saksan uhka oli aktualisoitunut:

⁷⁸ Jakobson 1980, 263–264.

⁷⁹ KS 3.11/61 ”Neuvottelut Neuvostoliiton kanssa olisi aloitettava kiireellisesti”. Esa Hietanen.

⁸⁰ KU 15.11/61 ”Ulkopoliittisen linjamme takaaminen”. Pääkirjoitus.

⁸¹ Jakobson 1993, 115.

”Vaikka maamme virallinen politiikka perustuikin puolueettomuuteen, ei sen suhde ole suinkaan sama Neuvostoliittoon ja sitä oman maamme kautta Saksan taholta uhkaavaan hyökkäysvaaraan nähden”.⁸²

Yya-sopimuksen sotilaallisen luonteen korostaminen ei ollut kaukaa haettua, sillä todellisuudessa se oli sotilaallinen liittosopimus – tosin tulkinnanvarainen sisällöltään⁸³. Tästä syystä keskinäisen avunannon todellinen luonne haluttiin tuoda esille. Kansandemokraatit korostivat sopimusvelvoitetta sen kummemmin nootin sotilaallisia tai poliittisia asioita erottelematta, sillä heille sillä ei tuntunut olevan varsinaisesti merkitystä. Perimmäisenä ajatuksena oli syventää sopimuksen laadullista eli yhteistoimintaa korostavaa elementtiä ja huomiota kiinnitettiin erityisesti siihen, että sopimusta oli pidetty yleisesti vain muodollisena ilman mitään velvoitteita.⁸⁴ Ulkopolitiikan ja sopimusvelvoitteiden toteuttaminen ei saanut merkitystä vain sanoja ja vakuutteluja, vaan vakaata toimintaa Suomen ja Neuvostoliiton naapurisuhteiden kehittämiseksi.⁸⁵

”Nykyisessä tilanteessa on turha korostaa puolueettomuuspolitiikkaa, koska historia osoittaa, että saksalaiset militaristit eivät ole koskaan kunnioittaneet pienten maiden puolueettomuutta. Sen sijaan on kysyttävä kummalle puolelle maamme asettuu. Kun maamme on solminut ystävyys- ja avunantosopimuksen Neuvostoliiton kanssa, pitäisi olla selvää kummalle puolelle asetutaan”.⁸⁶

Kansandemokraatit katsoivat, että nootti oli suunnattu Suomen itsenäisyyden ja rauhan turvaamiseksi läntistä imperialismia vastaan, ja puheet puolueettomuudesta olivat vain silmien ummistamista sodan vaarasta. Kansandemokraatit huomioivat erityisesti, että ystävyys- ja avunantosopimus oli rajoitteena puolueettomuuspolitiikalle, jolle presidentti Kekkonen oli aktiivisesti yrittänyt

⁸² HY 1.11/61 ”Neuvottelutarjous”. Pääkirjoitus.

⁸³ Presidentti Kekkonen näkemys Suomen ulkopolitiikasta oli nimenomaan ”puolueettomuuspolitiikka”, jonka hän näki olevan Neuvostoliitto-suhteiden takana. Timo J. Tuikan mukaan kyseessä oli luottamusretoriikan vaaliminen Neuvostoliittoa kohtaan, jonka keinoin kansalliset elinedut olivat saavutettavissa. Kekkonen mielestä YYA-sopimus oli poliittisesti takaamassa Suomen puolueettomuusasemaa. Ks. Tuikka 2007, 253.

⁸⁴ HY 1.11/61 ”Neuvottelutarjous”. Pääkirjoitus.

⁸⁵ KS 9.12/61 ”Vaaleihin rauhan, naapuriystävyyden ja turvatun toimeentulon puolesta”. Paavo Aitio.

⁸⁶ KS 21.11/61 ”Puolueettomuusvakuuttelut eivät nykytilanteessa riitä”. Esa Hietanen.

saada tunnustusta Iso-Britanniaan ja Yhdysvaltoihin tekemillään vierailuilla. Sylvi-Kyllikki Kilpi ilmaisikin varsin selkeästi SKDL:n kannan puolueettomuuspolitiikkaa kohtaan sanoessaan, että: ”terveen järjen mukaista on todeta, että kaikkien ystävä ei ole oikeastaan kenenkään ystävä”.⁸⁷ Silti samaan aikaan lehdissä puhuttiin hyväksytystä ulkopoliittisesta suuntauksesta, jolle Suomen kansa oli antanut tukensa. Tämä suuntaus johon viitattiin, oli Kekkonen johtamaa virallista ulkopoliitiikkaa. Sen mukaisesti oli riittävää, kun Suomi noudattaisi sellaista politiikkaa, jota kohtaan Neuvostoliiton taholta tunnetaan luottamusta.⁸⁸ Rauhanomaisen rinnakkaiselon vallitessa vaikeatkin kysymykset oli mahdollista ratkaista keskinäisen luottamuksen pohjalta, joka ei sen kummempaa ideologista lähentymistä vaatinut. Pääasiahan oli se, että Suomen hyväksytyt ulkopoliittiset suuntaukset säilyvät. Se oli neuvostonootin ydin ja siihen perustui myös Nikita Hruštšovin käsitys Neuvostoliiton Suomen-politiikasta⁸⁹.

2.2.2 Hallituksen viivyttelytaktiikkaa

Voi sanoa, että lehtikirjoittelun perusteella SKDL:ssä menttiin yllätyksessä pidemmälle idän suuntaan kuin Suomen virallisella tasolla. Kansandemokraatit eivät olleet tyytyväisiä, kun Suomen hallitus päätti vastata politiikkaan politiikalla. Hallituksen kanta edusti kuitenkin johdonmukaista linjaa, sillä Paasikiven ajoista lähtien oli alkanut kehittyä apua vastaan puolustautumisen periaate⁹⁰. Se oli Suomen turvallisuuspolitiikan periaate, joka oli pohjimmiltaan voimassa koko kylmän sodan ajan. Käytännössä puolustautuminen avunantoa vastaan perustui diplomaattiaan ja poliittisella tasolla käytäviin neuvotteluihin. Tämä toimintamalli konkretisoitui noottikriisin aikana diplomaattisena väistöliikkeenä, kun presidentti Kekkonen päätti olla vastaa-

⁸⁷ KU 11.1/62 ”Naapuriystävyyden tie on turvallinen ja varma”. Sylvi-Kyllikki Kilpi.

⁸⁸ Jakobson 1993, 119.

⁸⁹ Tärkeänä osana rauhanomaisen rinnakkaiselon politiikassa oli tuen etsiminen puolueettomilta valtioilta. Neuvostoliiton ulkopoliittisessa doktriinissa puolueettomat ja sitoutumattomat maat kuuluivat laajaan ”rauhan vyöhykkeeseen” kaksinaapaisen maailmanjärjestyksen sijaan. Ks. Kallentia 2005, 32.

⁹⁰ Ks. Tarkka 1992. 46–47.

matta noottiin nootilla. Hän pyrki kiertämään sen tilanteen rauhoittamiseksi, sillä ratkaisun piti olla poliittinen.⁹¹

Lehdet eivät puoltaneet diplomatiaan perustuvaa väistöliikettä noottikysymyksessä, sillä kansandemokraateille tilanne näytti hyvin yksinkertaiselta: hallituksella oli vaihtoehtoina ehdotuksen hyväksyminen ja neuvotteluiden aloittaminen tai sitten sodan uhan olemassaolon kiistäminen ja kieltäytyminen neuvotteluista⁹². Kansandemokraatit pitivät kategorisesti kiinni yysopimuksen pykälistä ja he kritisoivat Suomen hallitusta siitä, ettei se täysin ymmärtänyt vallitsevaa tilannetta ja sitä sodanuhkaa, joka Länsi-Saksan taholta oli olemassa. Hallituksen edustama virallinen ulkopoliittinen linja perustui liikaa passiivisuuteen:

Suomen ja Neuvostoliiton yhteiset neuvottelut, joita solmimmamme ystävyys- ja avunantosopimus edellyttää ovat täysin luonnollisia ja tarpeellisia. Tosin presidentti Kekkonen jätti avoimeksi juuri sen kohdan, joka kansalaisissa eniten herättää kiinnostusta, nimittäin miten hallitus suhtautuu neuvotteluesitykseen. Kansalaiset odottavat myös, että hallitus kiirehtii ratkaisuaan, eikä noudata sellaista viivyttelytaktiikkaa, jonka tuhoisuudesta lähihistoria antaa varoittavat esimerkit⁹³.

Viivyttelytaktiikalla kansandemokraatit viittasivat vuoden 1939 tapahtumiin ennen talvisodan syttymistä, jolloin Suomen hallitus oli heidän mukaan viivyttellyt neuvotteluihin ryhtymisessä Moskovan kanssa, vaikka toinen maailmansota oli jo alkanut. Vitkastelu ja verukkeiden etsiminen neuvottelujen lykkäämiseksi, johon hallituksen sekä oikeistolehtien ja -poliitikkojen katsottiin noottikysymyksessäkään pyrkivän, oli kansandemokraattien käsityksen mukaan rauhanomaisen kehityksen vastustamista. He katsoivat oikeistolaisten tiedotusvälineiden manipuloivan hallitusta ja suomalaisia, ettei asiassa liikaa hätiköitäisi.⁹⁴ Objektiivisesta tiedotustoiminnasta ei voinut olla kysymys, kun Neuvostoliiton omista ehdotuksista, valtiomiesten puheista tai yleensä Neu-

⁹¹ Tarkka 1992, 47, 85.

⁹² Gromykon ja Karjalaisen tapaamisessa neuvostojohdosta viestitti mahdollisuudesta pidättäytyä sotilaallisista neuvotteluista ja tätä mahdollisuutta Suomen valtiojohto käyttikin.

⁹³ KU 7.11/61 ”Presidentin puhe”. Pääkirjoitus.

⁹⁴ KS 2.11/61 ”Nootti ja toimenpiteet”. Pääkirjoitus.

vostoliiton tapauksista ei haluttu julkaista Neuvostoliitosta saatuja tietoja, vaan kaiken julkaistavan oli ensiksi saatava amerikkalainen tulkinta. Tällaiseen ”hämähäkin verkkoon” oikeistolainen media kuten *Helsingin Sanomat*, *Uusi Suomi*, *Yle* sekä *STT* olivat käyneet. Niiden tuottama kuva todellisuudesta oli epäkansallista, kuten *Kansan Tahdossa* ilmaistiin.⁹⁵

Kansandemokraatit kehottivatkin kirjoittelussaan lukijoita malttiin, harkitsevaisuuteen ja luottavaisuuteen. Oikeiston ”hyssytys” ja ”kuiskuttelukampanja” Suomen vapauden menettämisestä tuomittiin, sillä hysterian ja epäluottamuksen lietsonta ”-39:n hengessä” oli ristiriidassa Pariisin rauhansopimuksen sekä yya-sopimuksen kanssa.⁹⁶ Tällainen toiminta osoitti vain sen, että oikeistolaiset eivät ”halunneet tunnustaa reaalipolitiikkaa ja tosiasioita, sillä heidän reaalipolitiikkansa on sopivan tilaisuuden hakemista Suomen ja Neuvostoliiton ystävyysiteiden katkaisemiseksi”.⁹⁷ Kansandemokraatit korostivat, että Neuvostoliiton aiheet Suomen suunnalla olivat täysin rauhanomaiset, eikä sillä ollut samanlaisia jyrkkiä vaatimuksia kuten 22 vuotta aiemmin talvisodan kynnyksellä. He tähdensivät, että Suomen virallinen politiikka ja myös Suomen asema oli täysin toinen kuin vuonna 1939.⁹⁸ Kirjoittelussa ei kuitenkaan mainittu, että tosiasiallisesti Neuvostoliitto oli talvisodan aikana liittoutunut Hitlerin kanssa, joten siinä tilanteessa Suomen asema oli todellakin täysin toisenlainen. Tässä mielessä etupiirijattelu korostui rinnakkaiselon politiikan ylevän periaatteen sijaan, koska loppujen lopuksi kysymys ei ollut saksalaisuhasta syksyllä 1939. Sen sijaan lehdet muistivat kuitenkin korostaa, että välirauhan aikana maan silloinen johto oli avannut Suomen maaperän natsijoukoille.⁹⁹ Kansandemokraattien mielestä oli turha kuvitella, ettei Neuvostoliitossa ymmärretty rinnastaa vuoden 1940 ”vilpittömyysjallitusta” ”oikeiston farisealaisiin valoihin”¹⁰⁰.

⁹⁵ KT 4.11/61 ”SNS:llä suuri kansallinen tehtävä”. Pääkirjoitus.

⁹⁶ KT 3.11/61 ”Väestönsuojeluohjeilla ei saa aiheuttaa sotahysteriaa”. Pääkirjoitus; KU 31.10/61 ”Neuvostohallituksen nootti Suomelle”. Pääkirjoitus.

⁹⁷ KU 11.1/62, ”Murskaamme vaaleissa oikeiston kaappausaiheet”. Paavo Aitio.

⁹⁸ KU 2.11/61 ”Oikeisto paljastelee korttejaan”. Pääkirjoitus.

⁹⁹ KU 10.11/61 ”Neuvottelukierros alkamassa”. Pääkirjoitus.

¹⁰⁰ KU 11/61 ”Neuvotteluehdotus”. Pääkirjoitus.

Kansan Sanan mukaan oikeiston vuonna 1939 lavastaman näytelmän toistamisyhteyksistä oli olemassa selviä merkkejä, ja valtiosopimusten Saksaa koskevista kohdista oli esitetty harhatulkintoja. Oikeiston ”juonitteluyrityksen” tarkoituksena oli lähentää suhteita Saksaan, mutta hallitus ei ollut puuttunut tähän kehitykseen tarpeeksi vakavasti.¹⁰¹ Kansandemokraatit katsoivat poliittisen johdon pyrkivän neuvotteluihin ja yhteistyöhön rauhaa ja ystävyyttä vaarantavien voimien kanssa, jonka takia luonnollisempaa olisi ollut hallituksen toimesta pyrkiä yhteistyöhön niiden voimien kesken, jotka ovat kaikissa vaiheissa pitäneet tiukasti kiinni naapuriystävyyden ja rauhan politiikasta, kuten kansandemokraatit olivat tehneet.¹⁰² Näin ollen Suomen hallitus oli osaltaan ollut myötävaikuttamassa Suomen ja Neuvostoliiton välisen suhteen kiristymiseen, koska se oli puuttumattomuudellaan vaarantanut ulkopoliittisen linjan jatkuvuuden, jonka takia neuvostohallitus oli joutunut turvautumaan noottiin. Tästä syystä hallitukselta vaadittiin pikaisia päätöksiä ja vastuuta niistä toimista, jotka varmistaisivat ulkopoliittisen suuntauksen jatkumisen:

”Kansandemokraatit ovat jo pitkän aikaa monessa eri yhteydessä ja kerta toisensa jälkeen kiinnittäneet huomiota maamme oikeistopiirien puuhiin ja todenneet kuinka vaarallisia ne ovat ja kuinka ne sotivat kansamme etuja vastaan. Mitään ei kuitenkaan ole tapahtunut. Nykyinenkin hallitus on ollut täysin hiljaa ja vieläpä nöyristellyt oikeistopiirien edessä. Hallitukselta vaaditaan pikaisia päätöksiä, jotka varmistavat ulkopoliittisen suuntauksemme jatkuvuuden. Siten on mahdollista pysyttää myös Neuvostoliiton kanssa jatkettavat neuvottelut poliittisella tasolla.”¹⁰³

Tämän mukaan myös kansandemokraatit hyväksyivät neuvotteluiden pitämisen poliittisella tasolla, kunhan Suomen hyväksytyt ulkopoliittiset linjat säilyisi. Sodan uhka ei siis ollut siinä tapauksessa enää konkreettinen, jos vain Suomen poliittiset olot ja henkilöt olivat Moskovalle myötämielisiä. Silti se ei todellisuudessa olisi poistanut nootissa mainittua sodan uhkaa, jonka väitettiin Itämerellä vallitsevan. Yy-diskurssin ja reaalipolitiikan käsitteistö oli näin ollen ristiriitaista, koska noottiin liittyvä turvallisuuspoliittinen argumentointi ulottui koskemaan ulkoisen turvallisuuden lisäksi myös Suomen sisäistä tilan-

¹⁰¹ KS 2.11/61 ”Nootti ja toimenpiteet”. Pääkirjoitus.

¹⁰² KU 7.12/61 ”Kansandemokraatit varmin tae maan itsenäisyydelle”. Paavo Aitio.

¹⁰³ KU 15.11/61 ”Ulkopoliittisen linjamme takaaminen”. Pääkirjoitus.

netta, jota ei yya-sopimuksessa määritelty. Kansandemokraatit välttivät kuitenkin mainitsemasta suoraan, että Neuvostoliitolla oli ote Suomen sisäpolitiikasta. Esimerkiksi Kekkonen päätös eduskunnan hajottamisesta oli heidän mukaan kansalaisten harhaanjohtamista, koska se ei sellaisenaan voinut olla tae Suomen ulkopoliittisen linjan jatkumisesta ja sopimususkollisuudesta. Luonteeltaan tämä toimenpide oli sisäpoliittinen.¹⁰⁴ Toisaalta SKDL:ssä katsottiin, että maalaisliittolainen vähemmistöhallitus ei pystynyt vastamaan maan politiikasta ennen kuin Suomen kansa oli sanonut sanansa. Tämä kanta voitiin ymmärtää.¹⁰⁵

¹⁰⁴ KU 16.11/61 ”Eduskunnan hajotus ei muuta tilannetta”. Pääkirjoitus; HY 21.11/61 ”Presidentin puheessa omalaatuisia kohtia”.

¹⁰⁵ KU 14.11/61 ”Uudet vaalit”. Pääkirjoitus.

3. Rinnakkaiselo kollektiivisen identiteetin rakennuspuuna

SKDL:n äänenkannattajille oli tyypillistä tuottaa ja konstituoida kansandemokraatit ryhmänä, joka idänsuhteissaan oli rauhanomaisen ja vilpittömän ystävyysspolitiikan kannalla muiden puolueiden ja ryhmien ollessa täysin ymmärtämättömiä todellisesta maailmanpoliittisesta tilanteesta sekä suomalais-neuvostoliittolaisten suhteiden välttämättömyydestä. Lehdissä muodostetun kuvan mukaan kansandemokraatit esitettiin yhtenäisenä ja dynaamisena joukkona, joka oli maan työtätekevän kansan etujen ja sen demokraattisten oikeuksien vartija. Kirjoittelussa asioita pyrittiin yleistämään ja yksinkertaistamaan, sillä kansandemokraattien kollektiivinen identiteetti sai voimavaransa yhteiskunnallisesta vastakkainasettelusta ja toiseuden korostamisesta.

Yksinkertaisuudessaan kollektiivi-identiteetin rakentaminen tapahtui erottamalla ”meidät” ”muista”, jolloin itsensä tunnistaminen perustui siihen, mitä kansandemokraatit eivät olleet ja mitä he pitivät oman identiteettinsä vastakohtina. Lehdet toivatkin esille erityisesti muiden puolueiden ja niin sanottujen ei-toivottujen henkilöiden huonoina pidettyjä ominaisuuksia. Niputtamalla nämä ominaisuudet yhteen lehdet mukauttivat tuottamiinsa kertomuksiin yhteiskunnallisia abstraktioita diskursiivisin keinoin. Kysymys oli identifikaatiosta, jossa ideologisen puherepertuaarin avulla uusinnettiin kansandemokraattien tuottamaa sosiaalista maailmaa.¹⁰⁶

3.1 Kaksijakoinen identiteetti

SKDL:n äänenkannattajat korostivat menneisyyttä, ja propagoivat sosialistisen yhteiskuntajärjestelmän tulevaisuusvisioita rauhanomaisen rinnakkaiselon ja hyvien neuvostosuhteiden perinteiden sekä jatkuvuuden osoittimina. Kommunismi/sosialismi nähtiin edistyksellisenä voimana, joka oli pyrkinyt tukahduttamaan taantumuksellisen konservatiivisuuden, jota oikeisto edusti. Kansandemokraattien omalähtöinen identiteetin rakentaminen perustuikin niin sa-

¹⁰⁶ Ks. Summa 1996 51–83, Kenneth Burken retoriikkateoriasta.

nottuun muistamisen politiikkaan, sillä etenkin kriisiajoilla on tapana nostattaa menneisyyttä pintaan, jolloin tietoisuus tärkeistä historiallisista tapahtumista nousee merkitykselliseksi. Kylmän sodan kontekstissa identiteetin ja toiseuden rajat olivat propagandistisuudesta johtuen suhteellisen jyrkät ja muuttumattomat. Narratiivien avulla kansandemokraattien muistot ja kokemukset saivat sanallisen muotonsa, jolloin tietoisuus tärkeistä historiallisista tapahtumista heijastui nykyisyyteen. Identiteetti muokkautui helposti sen mukaan mitä oli päätetty muistaa ja mitä unohtaa. Abstrahoinnin eli käsitteellisen yksinkertaistamisen ja pelkistämisen johdosta yleinen asiointi muuttui helposti poliittisen toiminnan kannalta hedelmälliseksi ja mustavalkoiseksi, edistyksen ja taantumuksen väliseksi ideologiseksi kamppailuksi.

Edistys vastaan taantumus-ajattelun yksinkertaisuus oli käytännöllinen keino projisoida negatiiviset toiseuteen ja samalla tiedostaa ja tehdä tunnetuksi keitä ”me” olemme ja mitkä ovat saavutuksemme ja tavoitteemme. Lehdissä tuotetun kuvan mukaan kansandemokraatit olivat joukko, joka edusti Suomen kansaa, jonka tahtoa se noudatti vilpittömästi ja ristiriidattomasti:

”Toimimme yhdessä kansanjoukkojen kanssa ja lähtökohtanamme on aina kansan enemmistön toiveet ja pyrkimykset. Meidän liikkeemme on yhtenäinen ja linjamme on suora ja selvä”.¹⁰⁷

Todellisuus ei kuitenkaan ollut näin yksiselitteinen, sillä lehdet tulivat samalla myös tuottaneeksi toiseutta oman ryhmän sisälle. Ideologisessa diskurssissa kommunistien rooli selvästi korostui ja SKDL:oon kokonaisuutena viitattiin käyttämällä fraasia kommunistit ja muut kansandemokraatit. Kommunistien vahva rooli merkitsi käytännössä sitä, että SKDL:n äänenkannattajat seurasi-
vat SKP/NKP:n linjauksia tärkeimmissä kysymyksissä. SKDL:n sisällä olikin periaatteessa ”kilpaileva” versio sosialismista, joka ei kommunistien ylivallan takia saanut samanlaista näkyvyyttä kirjoittelussa, jota kommunistinen paatos hallitsi. Ideologinen näkökulma ja rinnakkaiselon tematiikka palvelivat lähes yksinomaan kommunistisen identiteetin rakennusta, jolloin vahva ideologinen sidos Neuvostoliittoa kohtaan korostui lehdissä. Se korosti kansandemokraat-

¹⁰⁷ KU 11.1/62. ”Murskaamme vaaleissa opposition kaappausaikeet”. Paavo Aitio.

tisen liikkeen kaksijakoista luonnetta ja sitä, että suomalaisilla kommunisteilla ei tuolloin ollut itsenäistä pää-äänenkannattajaa.

On myös huomioitava, että puhuminen liikkeen yhtenäisyydestä ei viittaa pelkkään puolueorganisaatioon, vaan sillä voidaan myös viitata sosialismiin kokonaisuutena. Siihen oli mahdollista lukea myös ulkomaalaiset aateveljet, joten varsinkin kommunistien toimintaa ja kirjoittelua tarkasteltaessa on otettava huomioon marxilaisuuden kansainvälinen ulottuvuus. Kommunisteille oli nimittäin tyypillistä, että he noudattivat tarkasti teoreettisia periaatteitaan viittaamalla marxismi-leninismiin. Leninismin mukana taistelun kieli vahvistui ja argumentit olivat aina linjassa neuvosto-ideologian kanssa¹⁰⁸. Samaan aikaan lehtien palstoilla kuitenkin yritettiin vedota myös sellaisiin työläisiin, jotka eivät olleet välttämättä kiinnostuneita marxismi-leninismin universaalisesta elementistä. Perustan tälle näkemykselle tarjoaa se, että nootin sisältö liittyi oikeastaan täysin Suomen ulkopuolisiin tapahtumiin eli kommunistien ja kapitalistien väliseen kylmään sotaan Euroopassa ja muualla maailmassa. Julkisessa keskustelussa, kuten myös SKDL:n äänenkannattajissa, nootin innoittama kirjoittelu konkretisoitui kuitenkin äärimmäisen kansallisena ja isänmaallisena ilmiönä, jolloin pinnalle nousi kahden naapurikansan historia ja valtioiden väliset suhteet. Kommunistit rinnastivat nämä suhteet universaaliin ajatukseen sosialismin ja kapitalismin välisestä kilpailusta.

3.2 Uusi historiakuva

3.2.1 Luontainen ystävyys ja vanhan työväenliikkeen taisteluperinteet

Jatkosodan jälkeen kertomus autonomian ajan kansallisesta identiteetistä sekä itsenäisyyteen kasvaneesta kansasta muuttui kertomukseksi hyvistä ja perinteisistä idänsuhteista, Suomen ja Venäjän kansojen historiallisesta läheisyy-

¹⁰⁸ Jukka Seppisen mukaan oikea kommunisti ei koskaan unohda teoreettisia periaatteitaan, eikä sopeudu porvarilliseen yhteiskuntaan kuin taktisista syistä ja näennäisesti. Seppinen 2004, 93.

destä ja liitosta.¹⁰⁹ Tähän tilaisuuteen tarttuivat myös kommunistit, jotka yya-diskurssin ja suomettumisen aikakaudella pääsivät vihdoinkin määrittelemään hyvinä pitäminään arvoja, joiden tuli sisältyä Suomen poliittiseen järjestelmään.¹¹⁰

Lehdissä kommunistien ideologiaa legitimoitiin eli oikeutettiin rakentamalla ystävyyssuhteille jatkuvuutta ja historiakuva, joka oli itsenäisyyden ensimmäisinä vuosikymmeninä jäänyt pimentoon. Näillä ystävyyssuhteilla oli historiallinen taustansa, josta ”virallisen” porvarillisen historiantulkinnan katsottiin poikkeavan. Kansandemokraattien – puhun tässä yhteydessä kommunisteista kansandemokraatteina, joita he toki olivatkin – mukaan porvarillinen historiankirjoitus ei ollut historiallista totuutta, vaan kansallista erehdystä, jonka suuntaa vuonna 1918 maahan lyöty ja sen jälkeen ankarasti vainottu luokkakantainen työväenliike ei ollut pystynyt muuttamaan. Suomalais-neuvostoliittolaiset suhteet olivat yhteisten kokemusten kautta syntyneet ja kehittyneet olotila, joka rakentui yhteisille käsityksille rajojen molemmin puolin:

”Se todellinen kansojen välinen ystävyys, mikä Suomen ja NL:n välillä nykyisin vallitsee, ei ole mikään tilapäisten suhdanteiden tai olosuhteiden aiheuttama, vielä vähemmän mikään pakotettu tilanne”.¹¹¹

Suomalaisten ja venäläisten(neuvostoliittolaisten) ystävyyssuhteiden jatkuvuudesta haettiin historiallisia todisteita ja vaihtoehtoja ajattelumallille, jota valkoinen julkisuus oli lietsonut. Vuoden 1918¹¹² sodasta lähtien venäläisvihasta oli tullut myyttistä vihaa, jossa yhdistettiin isänmaanrakkaus ja barbaarista toista kohtaan tunnettu vastenmielisyys¹¹³. Tällainen kuva käännettiin nyt ylösalaisin, ja toiseus määriteltiin kansandemokraattien propagandassa rinnakkaiselon funktiota korostaen.

¹⁰⁹ Iivonen 2006, 9.

¹¹⁰ Arja Sahlbergin mukaan YYA-retoriikan ydin muodostui Suomen uuden ulkopoliittikan muotouttamisesta retoriseksi puheeksi ja kirjoitukseksi. Sahlberg 2006, 97.

¹¹¹ KU 6.1/62, ”Vuosikymmenien takaa nykypäivään”. Pääkirjoitus.

¹¹² Nimitän Suomen sisällissotaa vuoden 1918 sodaksi neutraalisuuden vuoksi.

¹¹³ Vihavainen 2004, 248.

Lehtikirjoittelussa esiin tuotu näkemys ystävyydestä ja rinnakkaiselosta perustui molempien maiden työväenluokkien historialliseen solidaarisuuteen etenkin vuosina 1917–1918. Kansandemokraatit rinnastivat kansojen välisen rinnakkaiselon osaksi marxilaista luokkataistelun historiaa, joka liittyi varsinkin kommunistien päämääriin ja tavoitteisiin poliittisen vaikutusvallan kasvatamiseksi. Historiasta haetut esimerkit romantisoivat vahvasti bolshevismia, sillä viittaukset Leninin kansallisuuspolitiikkaan loivat käsitystä rauhanomaisen rinnakkaiselon politiikasta ja kansojen ”todellisesta” ystävyydestä. Epäsopu, riidat ja sodat olivat ”riistäjäluokkien”, tilanomistajien ja kapitalistien aiheuttamia, joiden poistaminen nähtiin esteenä kansojen luontaiselle rinnakkaiselolle, sillä juuri työläisillä oli luontainen kyky rauhanomaiseen yhteiseloon.¹¹⁴

Kansan Uutisten mukaan kommunistit ja luokkatietoinen työväki olivat tehneet pioneerityötä ystävyyspolitiikan ja suomalais-neuvostoliittolaisten suhteiden saralla, sillä lokakuun vallankumous ja vuoden 1918 sota olivat luoneet siteen kansojen välisille suhteille, jota valkoisen Suomen valheellinen historiankirjoitus oli yrittänyt muuttaa. Lehti piti Suomen ja Neuvostoliiton kommunistipuolueiden veljellistä yhteistoimintaa molemminpuolisten etujen pohjalle rakentuvana, jonka perusta oli luotu Suomen vanhan työväenliikkeen¹¹⁵ ja bolshevikkien vallankumouksellisessa yhteistyössä. Kansandemokraatit korostivat, että Suomen työväki oli käynyt pitkäaikaista taistelua yhteisten päämäärien hyväksi Neuvostoliiton työväenluokan kanssa. He mainitsivat, että neuvostoliittolaisen käsityksen mukaan juuri SKP/SKDL edusti tätä työväenluokkaa, sillä kommunistit ja kansandemokraatit kävivät menestyksellistä taistelua Suomen työtätekevien taloudellisten ja sosiaalisten vaatimuksien, maan kansanvaltaisten oikeuksien, rauhan ja Suomen kansallisten etujen puolesta:

¹¹⁴ Jussila 1983, 78–79. Osmo Jussila esittää, että keskeisenä tekijänä bolshevikeilla oli ajatus eri kansojen työtätekevien yhdistymisestä ja veljellisestä liitosta, jossa kansa nähtiin ainoastaan työläisistä muodostuvana kokonaisuutena. Ajatus kansojen idyllisestä yhteiselosta oli peritty Venäjän narodnikeilta ja slavofiileiltä, joita Lenin arvosti. Samoin kuten hän, olivat myös he julistaneet, että isovenäläinen kansa rakentaisi suhteensa pieniin naapurikansoihin tasaveroisuuden ja rauhanomaisen yhteiselon pohjalle.

¹¹⁵ Erotuksena vuoden 1918 jälkeiseen sosiaalidemokraattiseen työväenliikkeeseen.

”Vanhan työväenliikkeen perinteiden mukaisesti me kansandemokraatit puolustamme maamme riippumattomuutta, työskentelemme yhdessä koko työkan-
san kanssa rauhan puolesta, suurpääoman valtaa vastaan ja kansanvallan laajen-
tamiseksi”.¹¹⁶

1960-luvun alussa, jolloin Suomen työväenpuolueet ja ammatilliset keskusjär-
jestöt olivat hajallaan, kansandemokraatit identifioivat itsensä työväkeä yhdis-
täväksi organisaatioksi, joka oli yhtenäisen SAK:n ja koko työkan-
san puolustavan ammattiyhdistyspolitiikan kannalla.¹¹⁷ Kansandemokraattien
mukaan osa työväen piiristä oli antautunut taantumuksellisten kapitalistien
määräysvaltaan, joiden tarkoituksena oli luoda Suomeen 1930-luvun kaltainen
oikeudeton tila. Nämä samat piirit halusivat nyt liittyä Nato-maiden johtamiin
liittoumiin eli ”seitsikkoon ja ”kuutosiin” – EFTA ja EEC – Neuvostoliiton
naapuriystävyyden kustannuksella, joka merkitsi kansandemokraattien mu-
kaan kansanvallan supistamista ja sosiaalisen kehityksen paikallaan polkemis-
ta. Kansandemokraatit esiintyivätkin mielellään vastavoimana SDP:n johtajia
kohtaan, jotka olivat hajottaneet työväen ammatillista liikettä ja tehneet siten
suuren palveluksen kapitalisteille.¹¹⁸

Dogmaattisuudessaan kansandemokraatit ja varsinkin kommunistit pitivät
työväenliikkeen tannerilaista oikeistosiipeä revisionistisena ja porvareiden po-
litiikkaa myötäilevänä.¹¹⁹ Tärkeää olikin historian valossa tehdä laadullista
erottelua työväenliikkeen kannattajakunnalle, sillä SKDL ja SDP kilpailivat
samoista kannattajista. Vanhaan työväenliikkeeseen kuului olennaisena osana
siltasaarelaisuus eli työväen itsenäistä luokkataistelua painottava vasemmisto-
virtaus, jonka aatteellista jatkuvuutta ennen kaikkea kommunistit katsoivat
edustavansa. Vuonna 1918 vanhan puolueen aateperintö siirtyi kommunisteil-

¹¹⁶ KU 11.1/62 ”Murskaamme vaaleissa opposition kaappausaikeet”. Paavo Aitio.

¹¹⁷ SDP:n jakautuessa puolueen enemmistö perusti vuonna 1958 Suomen ammattijärjestön
SAJ:n uudeksi työntekijöiden keskusjärjestöksi ja SAK jäi niin sanotun puolueopposition, eli
skogilaisten (vuodesta 1959 TPSL) käsiin.

¹¹⁸ KS 9.12/61 ”Vaaleihin rauhan, naapuriystävyyden ja turvatun toimeentulon puolesta”.

Paavo Aitio.

¹¹⁹ Kommunistit näkivät sosialidemokraatit luokkaviihollisina, jonka ruumiillistumana Väinö
Tanneria pidettiin. Tämä juontaa juurensa jo vanhan työväenpuolueen loppupäiviin asti. (so.
vuoteen 1918 asti). SDP:ssä käytiin tuolloin suuntataisteluita oikeiston ja vasemmiston
eli ”siltasaarelaisten” välillä. O.W. Kuusisen mukaan oikeistosiipi luopui luokkaideologiasta
ja olivat porvareiden liittolaisia, kun puolestaan ”siltasaarelaiset” puolsivat köyhälistön lep-
pymättömän luokkataistelun kantaa. Hakanen, Tuomi (toim.) 2008, 10–11.

le, vaikka se myös jäi SDP:n oppositiovirtauksia yhdistäväksi suhtautumistavaksi ja perinteeksi¹²⁰. Paavo Aitio entisenä sosiaalidemokraattina toikin korostetusti esille vanhan työväenliikkeen yhtenäisyyttä, sillä hänen mukaan monille SDP:n tavallisille rivijäsenille yhtenäisyys oli palava toive, jonka puolesta monet heistä työskentelivät.¹²¹ Tannerilaiset oikeistososiaalidemokraatit olivat nimittäin jo pitkän aikaa johtaneet kylmää sotaa ja noudattaneet vihan ja epäluottamuksen lietsontaa Neuvostoliittoa kohtaan. Oikeisto, johon SDP:n johtokin rinnastettiin, ei taistellut kansandemokraattien mukaan vain organisoitunutta työväenliikettä, vaan koko työväenluokkaa ja kansaa vastaan.¹²²

Viittaaminen vanhaan työväenliikkeeseen antoi kuitenkin ehkä hieman liian ruusuisen ja yhtenäisen kuvan luokkataistelun alkuvaiheista. Tässä yhteydessä on syytä korostaa, että vanha SDP, johon puhe vanhasta työväenliikkeestä viittaa, ei ollut kovin vallankumouksellinen kokonaisuudessaan, sillä puolue oli hyvin heterogeeninen, pikemminkin erilaisten organisaatioiden yhteenliittymä. Vanha SDP ei ollut myöskään marxilais-leniniläinen puolue, sillä ideologista suuntautumista osoitti se, että vuoteen 1918 mennessä Karl Kautskyta oli käännetty useita teoksia, mutta Leniniltä ei yhtään.¹²³ Esimerkiksi itse O.W. Kuusinen analysoidessaan tappiollista vallankumousta ja siihen johtaneita syitä, vieritti suurimman syyn puolueen niskoille, jota hän piti vallankumoukseen valmistautumattomana ja aatteellisesti puolinaisena. Vuonna 1918 perustettu SKP olikin jo sitten eri tasolla niin sanotun veljellisen yhteistoiminnan organisaattorina, sillä se oli selkeä siirtyminen bolshevismin kannalle. Kuusinen oli tuolloin tullut vakuuttuneeksi siitä, että uuden vallankumouksellisen ja kommunistisen puolueen tuli olla ”teoreettisesti tietoinen ja kehittynyt, poliittisesti yhtenäinen, organisatorisesti luja, taistelukykyinen ja johtokykyinen”.¹²⁴

¹²⁰ Viitala 1988, 29.

¹²¹ KS 9.12/61 ”Vaaleihin rauhan, naapuriystävyyden ja turvatun toimeentulon puolesta”. Paavo Aitio.

¹²² KU 19.1/62 ”Suomen ja NL:n nuorison yhteistyö. Pääkirjoitus.

¹²³ Viitala 1988, 17.

¹²⁴ Hakanen, Tuomi (toim.) 2008, 11–16. O.W. Kuusinen.

Edellisestä voidaan tulkita, että luokkataistelu ei ollut kovin johdonmukaista ja työväenliikkeeltä puuttui alkuvaiheessaan lähes kokonaan leninismintietämys, jonka takia vanha sosialidemokraattinen puolue oli ideologisesti kehittymätön ja poliittisesti hapuileva. Anarkistisen suunnan hylkääminen ja parlamentarismiin turvautuminen oli vienyt pohjan pois rohkean vallankumouksen toteutukselta ja näin se oli jäänyt puolitiehen. Moskovaan siirtyneet vallankumoukselliset kohdistivat arvostelunsa erityisesti kautskylaista keskustalaisuutta vastaan.¹²⁵

Lehtikirjoittelussa kuitenkin viitattiin kategorisesti bolshevismiin/leninismiin ja Suomen työväenluokan yhtenäisyyteen vuosina 1917–1918 ja puhuttiin vallankumouksellisesta yhteistyöstä, kuten edellä on jo mainittu. Vallankumouksellisuudella ilmeisesti tarkoitettiin vain kansojen välisiä hyviä suhteita, sillä kommunistien retoriikassa vuoden 1918 tapahtumissa ei ollut kyse varsinaisesta vallankumouksesta. Ainakaan lehtien palstoilla vallankumouksen yritystä ei myönnetty tapahtuneen, joka on hyvin ymmärrettävää. Lievemmän ilmaisun mukaan kansandemokraatit puhuivat vanhan yhtenäisen työväenliikkeen ”parhaista perinteistä”, joita kommunistit ja muut kansandemokraatit jatkoivat. Tuure Lehèn erottikin *Kansan Uutisiin* kirjoittamassa artikkelissaan erilliseksi ryhmäkseen ”luokkatietoisien” työväen vuoden 1918 tapahtumia kerratessaan¹²⁶. Hän oli idealistinen kommunisti, ja hänen määritelmänsä sisälsi juuri luokkataistelun ja vallankumouksellisuuden, joiden pohjalta hän oli itse aktiivisesti urallaan toiminut¹²⁷.

3.2.2 Kommunistit – Suomen itsenäisyyden ja Suomen ja Neuvostoliiton kansojen välisen ystävyyden horjumattomat esitaistelijat

Kansandemokraateille äärimmäinen oikeisto näyttäytyi avoimena pakkovaltana kansan enemmistöä vastaan, jonka vapauskäsitys oli lähempänä diktatuuria

¹²⁵ Viitala 1988, 26.

¹²⁶ KU 29.1/62 ”Suomen taantumus on nyt samanlainen kuin ennenkin”. Tuure Lehèn.

¹²⁷ Tuure Lehèn toimi Moskovassa Kominternin palveluksessa vuoteen 1936 ollen mukana myös Saksan spartakistinousussa. Espanjassa hän työskenteli vuodet 1936–1938. Hän oli aluksi Espanjan kommunistisen puolueen käytössä, myöhemmin divisioonan komentajana. Viitala 1988, 101.

kuin demokratiaa¹²⁸. Kansandemokraattien näkemys perustui siihen, että oikeistopiirit olivat koko itsenäisyyden ajan toteuttaneet terrori- ja ajojahtipolitiikkaa työväenliikettä ja koko työväenluokkaa vastaan, siis vapautta ja kansanvaltaa vastaan. Tämän takia vapauden ja kansanvallan käsitteet täytyi korjata tosiasioiden pohjalle, sillä kansandemokraattien mukaan porvarit ja sosialidemokraatit olivat juurruttaneet kirjoitus- ja puhekieleensä sellaisen muodon, että ”kapitalistiset maat olisivat vapaita ja sosialistisissa maissa ei sitten vapautta muka olisikaan”.¹²⁹

Kansandemokraatit katsoivat, että Suomi oli itsenäisyystaistelussaan saanut tärkeimmän tuen juuri Venäjän työväenliikkeeltä ja ennen kaikkea Leniniltä, jonka ansioksi Suomen itsenäisyyden saavuttaminen laskettiin¹³⁰. Kommunistit ja kansandemokraatit samaistivat itsensä jälleen vanhaan sosialidemokraattiseen työväenliikkeeseen, jonka jäsenet yhdessä Venäjän työtätekevien kanssa olivat taistelleet tsaarinvaltaa ja sitä tukenutta saksalaismielistä porvaristoa vastaan:

”Suomen työkansan syvät rivit voivat olla ylpeitä siitä, että yhtä johdonmukaisesti kuin ne olivat mukana taistelemassa tsaarinvaltaa ja Kerenskin hallituksen otteita vastaan, yhtä johdonmukaisesti se oli ase kädessä torjumassa vuonna 1918 saksalaista maahantunkeutumista. Ei kukaan myös voi väittää, että tämän maan työkansa olisi ollut kutsumassa vuonna 1940 ja 1941 saksalais miehitystä Suomeen”.¹³¹

Kansandemokraatit korostivat johdonmukaisuutta ja perinteitä suomalais-neuvostoliittolaisissa suhteissa, sillä vanhan työväenliikkeen taistelua kunnioittaen he tuomitsivat vallanpitäjien harjoittaman saksalaissuuntauksen ja seikkailupolitiikan, joka oli tuottanut vain kärsimyksiä kansalle. Varsinkin SKP profiloitui itsenäisyyden saavuttamisen ja sotien jälkeisen politiikan

¹²⁸ KU 11.1/62, ”Honkalaisten voimia kootaan Rafael Paasion taakse”. Hertta Kuusinen.

¹²⁹ HY 9.12/61 ”Vapaudella ratsastajat”. Pääkirjoitus.

¹³⁰ Käsitys siitä, että Lenin ”lahjoitti” Suomelle itsenäisyyden, oli ollut jo 1920-luvulla vallitsevana kommunistien keskuudessa, mutta toisen maailmansodan jälkeen siitä tuli myös osa presidentti Kekkonen uutta ystävyyden politiikkaa. Tämä leninistinen kansallisuusaate popularisoitiin ja yleisessä tietoisuudessa Leninistä tuli ikoni Suomen historiaan. Myytti ”Leninin lahjasta” vahvistui. Jussila 2007, 205–207.

¹³¹ KS 11.11/61 ”Viikko nootin jälkeen”. Pääkirjoitus.

kulmakivenä, sillä puolue mainosti itseään Suomen ja Neuvostoliiton kansojen välisen ystävyyden ensimmäisenä ja horjumattomana esitaistelijana¹³². He olivat olleet perinteisesti sitä mieltä, että Suomen riippumattomuuden takeena olivat hyvät ja ystävälliset suhteet Neuvostoliiton kanssa. Tämän kannan vuoksi kansandemokraatteja ja kommunisteja oli syytetty vieraan vallan asiamiehiksi ja itsenäisyyden pahimmaksi vaaraksi, mutta nyt tämä kanta oli voittanut alaa kaikissa yhteiskuntapiireissä ja siitä oli tullut Suomen virallisesti tunnettu linja, kuten *Hämeen Yhteistyössä* todettiin.¹³³

Kansandemokraattien mukaan äärimmäisen oikeiston rummutus isänmaalla oli aina ollut tyhjää kuminaa, jolla pyrittiin verhoamaan maan ja kansan vastaiset rikokset. Demokraattinen ajattelutapa oli kuitenkin sotien jälkeen juurtunut niin syvästi kansaan, että kukaan ei enää ylistänyt lapualaisaikaan ja paluuta fasismiin, johon äärimmäinen oikeisto sisä- ja ulkopoliitikassaan edelleen tähtäsi. Lehtikirjoittelussa kansandemokraatit huomioivat, että vaikka porvaristolla olikin virallisen historiankirjoituksen avainasemat käsissään, poliisikomennon avulla se ei pystynyt enää pitämään yllä näitä historiankirjoituksen rakennelmiaan pystyssä. Kansa oli nyt tietoisuudessaan valistuneempi kuin aiemmin.¹³⁴

”Suomen kansa tuntee hyvin sanojen ja tekojen isänmaallisuuden eron. On todellista ja on valheellista isänmaallisuutta, ja fraaseilla isänmaasta on usein yritetty peittää pahimmatkin isänmaan vastaiset teot”.¹³⁵

Kansandemokraatit taistelivat historiallisen totuuden puolesta porvarillisen taantumuksen valheisänmaallisuutta vastaan, sillä heille historia oli lahjomatonta, eikä totuutta voitu peittää kuin hetkeksi väkivallalla, tyhjällä melulla, vääristetyllä historiakuvauksella tai mahtipontisilla ratsastajapatsailla. Oikeiston väitteet siitä, että Neuvostoliiton tarkoitus oli miehittää Suomi ja hävittää Suomen itsenäisyys, liittyivät vanhoihin provokaatiohuhuihin kommunistivalankumouksesta. *Kansan Uutisissa* kuitenkin mainittiin, että kommunistit ei-

¹³² HY 18.12/61 ”Historiaa ja isänmaa-käsitettä vääristellään”. Vilho Hassinen.

¹³³ HY 5.12/61 ”Itsenäisyytemme kauppiaat”. Pääkirjoitus.

¹³⁴ KU 6.12/61 ”Isänmaan asialla”. Pääkirjoitus.

¹³⁵ KU 6.12/61 ”Isänmaan asialla”. Pääkirjoitus.

vät koskaan olleet yrittäneet maassa vallankaappausta, vaan juuri he yrittivät kaikin keinoin lyödä takaisin oikeiston kaappausyritykset.¹³⁶ Heidän näkökulmasta katsottuna oikeisto oli leimannut isänmaan viholliseksi jokaisen kansalaisen, joka toimi edistyksen, ihmisyyden ja rauhan puolesta¹³⁷.

Hämeen Yhteistyö kuvaili kokoomuslaisia ja heitä liehittäviä piirejä isänmaan kaupustelijoina, jotka liikutuksesta väräjäväällä äänellä puhuivat siitä, miten suuressa vaarassa Suomen itsenäisyys ja puolueeton asema olivat neuvostonootin luomassa tilanteessa. Oli suorastaan tekopyhää puhua itsenäisyysasiasta, kun tiedettiin, että oikeistopiirit olivat myyneet ja yrittäneet myydä maata lännen imperialisteille:

”On suorastaan hävyltä hännän leikkaamista asettua Suomen itsenäisyyden esitaistelijaksi ja sen vankimmaksi vaalijaksi, kun historia puhuu aivan muuta, kun se lisäksi tapahtuu vihjailemalla vaarasta Neuvostoliiton taholta, joka itsenäisyyden maallemme on antanut”.¹³⁸

Kansandemokraattien käsitys itsenäisyydestä oli täysin päinvastainen oikeistolaisten muodostamaan käsitykseen verrattuna, sillä Suomen itsenäisyyttä pidettiin kommunistien ideologisena voittona ja suurena saavutuksena¹³⁹. SKDL:n Paavo Aitio huomioikin, että Suomen työväenluokka oli kirjoittanut itsenäisyysvaatimuksen ohjelmaansa jo vuonna 1906 Oulun puoluekokouksessa, siis paljon aikaisemmin kuin porvaristo, jolle ajatus oli täysin vieras aina vuoden 1917 lokakuun vallankumoukseen saakka. Hänen mukaan porvaristo käytti tsaaria ja tsaarin virkakoneistoa tehokkaasti apunaan oman maan työväestöä ja jopa eduskuntaa vastaan. Vasta sitten kun tsaarin huone luhistui, tuli porvaristolle kiire nostaa ”itsenäisyyden lippu”. Kun keisarillinen valta Venäjällä kaatui, hätääntyi taantumusporvaristo vain luokkaetujensa vuoksi.

140

¹³⁶ KU 6.12/61 ”Isänmaan asialla”. Pääkirjoitus.

¹³⁷ KU 13.1/62 ”SKDL:n vaaliohjelma”.

¹³⁸ HY 5.12/61 ”Itsenäisyytemme kauppiaat”. Pääkirjoitus.

¹³⁹ KU 6.1/62 ”Vuosikymmenien takaa nykypäivään”. Pääkirjoitus.

¹⁴⁰ KU 7.12/61 ”Kansandemokraatit varmin tae maamme itsenäisyydelle”. Paavo Aitio.

Kansandemokraattien mukaan oikeistopiirien yritys unohtaa vuoden 1918 tapahtumat ei merkinnyt mitään muuta kuin historiallisen totuuden unohtamista; porvaristo aloitti vapaussodaksi nimittämänsä luokkasodan, kun nuori neuvostovaltio oli jo itse asiassa tunnustanut Suomen itsenäiseksi. Siten kysymys ei ollut mistään vapaustaistelusta, vaan siitä millainen valtiollinen suunta pääsee maassa vallalle.¹⁴¹ Oikeiston harjoittama historianväärennys esitti keskeistä osaa valkoisten vallanpitäjien harjoittamassa mielipidemuokkauksessa, ja tarautuminen ”vapaussota”-valheeseen oli tullut heille *Kansan Uutisten* mukaan jo arvovaltakysymykseksi. Siitä pidettiin tiukasti kiinni, sillä ”vapaussota”-valheesta luopuminen olisi tarkoittanut sitä, että historiallinen totuus olisi myönnetty. Kansandemokraateille vuoden 1918 sota ei ollut minkään valtakunnan vapaussotaa, vaan aseellinen päällekkäisyys elinetsuun ja oikeuksiaan puolustanutta oman maan työtätekevää kansaa vastaan. Tämä valhe oli taantumuksellisen ideologian kulmakivi, jonka romahtaminen merkitsi alkua kokonaisen valheröykyksen luhistumiselle.¹⁴²

Kansandemokraatit korostivat kirjoittelussaan, ettei kansalle voi tyrkyttää aatteita väkivallalla, eikä tyrkyttää niitä pistinten avulla, ei sen paremmin maan sisäpuolelta kuin maan rajojen ulkopuoleltakaan.¹⁴³ Ratkaiseva uhka Suomen itsenäisyydelle tuli saksalaisten suunnalta, jotka olivat jo vuonna 1918 yrittäneet tuhota Suomen nuoren itsenäisyyden istuttamalla saksalaisen kuninkaan maan valtaistuimelle. Saksalaisten saapuminen Suomeen merkitsi tuolloin kymmenien tuhansien torpparien ja työläisten joukkomurhaa. Toisen maailmansodan aikainen saksalais miehitys ja kansojen kohtalot kertoivat myös siitä, mitä olisi Suomelle tapahtunut, jos Hitlerin Saksa olisi voittanut sodan. Suomen itsenäisyys, sen demokratia ja kansallinen olemassaolo olisi lakaistu pois. Nämä luontaiset oikeudet Neuvostoliitto takasi Suomelle.¹⁴⁴

¹⁴¹ KU 1.11/62 ”Murskaamme vaaleissa oikeiston kaappausaiheet”. Paavo Aitio.

¹⁴² KU 29.1/61 ”Suomen taantumus on nyt samanlainen kuin ennenkin”. Tuure Lèhen.

¹⁴³ KU 24.11/61 ”Tyisiä kirveitä”. Pääkirjoitus.

¹⁴⁴ KS 3.11/61 ”Neuvottelut Neuvostoliiton kanssa olisi aloitettava kiireellisesti”. Esa Hietanen.

3.3 Katse tulevaisuuteen

3.3.1 Sosialismin voittokulku

Lehtikirjoittelussa ideologiset kysymykset käsittelivät myös tulevaisuutta sekä kehittyvän sosialismin suhdetta nyky-yhteiskuntaan. 1960-luvun alkua pidettiin suurten muutosten aikana, jonka moottorina sosialistinen ideologia muo-vasi koko ihmiskuntaa ihmislähtöiseen ja demokraattisille vapauksille perustuvaan suuntaan. Sosialistisen ja kapitalistisen järjestelmän kilpailu nähtiin SKDL:n lehdissä maailmankehityksen perustana, jonka pohjalta 1960-luvun alkua pidettiin historiallisena aikakautena¹⁴⁵. Uskottiin, että neuvostoyhteiskunta oli kulkemassa kohti kommunismia, josta Hruštšov oli antanut jopa lupauksensa.

NKP:n 22. puoluekokouksen rohkaisemana äänenkannattajissa käsiteltiin neuvostoyhteiskunnan sisäistä kehitystä, joka loi kuvaa positiivisesta edistyksestä. Puoluekokous jatkoi edelleen Stalin-kultin alasajoa ja propagoi toisaalta myös tieteeisoptimismia tuottamalla sosialistisen järjestelmän tulevaisuusvisioita. Vuoden 1961 puolueohjelma olikin täynnä ideologista innostusta, sillä NKP julisti, että ”nykyinen neuvostokansan sukupolvi tulee elämään kommunismissa”.¹⁴⁶

Kehitysusko näkyi lehtien palstoilla varsin selvästi, sillä ne olivat tiiviisti sidoksissa Neuvostoliiton kannanottoihin¹⁴⁷. SKP tunnusti NKP:n 22. puoluekokouksen julkilausuman, ja näin se ilmoitti kannattavansa rauhanomaisen rinnakkaiselon doktriinin edelleen kehittämistä taloudellisen kilpailun edistämiseksi¹⁴⁸. Kommunistit ihailivat NKP:n linjaa, jonka innostamana lehdissä olevat tulevaisuutta koskevat kuvaukset valjastettiin yhteiskunnallisen utopian esittämiseksi, sillä kommunistien propagandassa neuvostoihminen ja kommunismi oli jotain suurempaa kuin elämä. Heille kommunismi oli tulevaisuuden

¹⁴⁵ KS 18.11/61 ”NKP:n edustajakokous”. Ville Pessi.

¹⁴⁶ Jungar 2006, 472–473.

¹⁴⁷ Salminen 1988, 238.

¹⁴⁸ KT 18.11/61 ”Sosialismi voittaa kapitalismin rauhanomaisen kilpailun tietä”. Ville Pessi.

rakentamista, joka toisi lopulta onnen, vaikka sen hetkinen aineellisen hyvän puute olisikin huomattu. Tämän johdosta Neuvostoliiton lähiaikojen näkymistä uutisoitiin äärimmäisen ihannoivaan sävyyn, jonka mukaan Neuvostoliitosta tulisi maailman korkeimman elintason maa – maa, jossa työläisen on hyvä olla ja elää.¹⁴⁹

Puoluekokouksen ohjelman toteuttaminen merkitsi SKP:n pääsihteerin Ville Pessin mukaan sitä, että ihmiskunta oli nyt aloittamassa uuden vaiheen. Ohjelma ei esitellyt vain Neuvostoliiton vallankumouksellisen liikkeen kehittymistä ja rikkaita kokemuksia, vaan perehtyminen ohjelman tavoitteisiin oli tulevaisuuteen katsomista. Siten se vaikutti nykyaikaan kommunismin aatteiden arvovallan kasvuna kaikkialla maailmassa, myös Suomessa.¹⁵⁰

”Neuvostoliiton kommunismin rakentamisen ohjelman avaamia valoisia näköaloja ja sosialististen maiden saavutuksia ei enää voi salata kansaltamme. Onko ihme, että ne piirit, jotka ovat vannoutuneet pitämään kiinni nykypäivästä, jopa eilisestäkin, ovat niin huolestuneita huomisesta”.¹⁵¹

Oikeiston edustama taantumuksellinen ajattelutapa yritti tukahduttaa edistyksestä voimien esiinmarssin, joka oli osoitus siitä, että kommunismi oli sen hetken ja tulevaisuuden kantava aate. Kansandemokraattien/kommunistien retoriikan perustana oli kansaan vetoaminen, sillä viime kädessä kansa päätti halusiko se alistua suurpääomaa ja vanhaa konservatiivista maailmaa edustavan äärioikeiston alistamaksi, vai liittyä heidän etujaan edustavan ja puolustavan dynaamisen ja tulevaisuuteen tähtäävän kansandemokraattisen liikkeen puolelle. Näin kansandemokraatit konstituivat ryhmänsä tulevaisuuteen vedoten, sillä tulevaisuuteen vetoava retoriikka toimi ryhmäkuvan identifioinnin kautta samaan tapaan kuin menneisyyttä konstruoitaessa. Samaistuminen edistykseen ja erottautuminen taantumuksesta oli edelleen kollektiivisen identiteetin opillinen ydin.¹⁵²

¹⁴⁹ KS 18.11/61 ”NKP:n edustajakokous”. Ville Pessi; KU 26.1/62 ”Lähiaikojen näkymät itäisessä naapurissa”.

¹⁵⁰ KS 18.11/61 ”NKP:n edustajakokous”. Ville Pessi.

¹⁵¹ KU 11.1/62 ”Murskaamme vaaleissa opposition kaappausaikeet”. Paavo Aitio.

¹⁵² Esim. Mickelsson 1999, 41; Sahlberg 2006, 107.

Toiseuden tematiikka eli vahvana kansandemokraattien retoriikassa, sillä esimerkiksi Messuhallissa pitämässään puheessa kansanedustaja ja SKDL:n varapuheenjohtaja Hertta Kuusinen totesi, että ”vain kansa voi lisäämällä SKDL:n kannatusta estää maamme sitomisen käsistä ja jaloista kapitalistisen lännen sota- ja pulatalouteen”¹⁵³. Kuusisen näkemys tuki ajatusta lännen provokatorisesta sotapolitiikasta, mutta myös sosialismin voittokulusta, joka vielä 1960-luvun alussa oli monien mielestä realistinen näkemys.¹⁵⁴ Neuvostoliiton uskottiin pääsevän niskan päälle suurvaltojen taloudellisessa kilpailussa ja usko sosialismin tulevaisuuteen oli äärimmäisen vahvaa varsinkin kommunistien keskuudessa, jotka uskoivat sosialismin aatteen kulkevan voitosta voittoon. Lehden lukijakunnan huomioon ottaen sosialistisen maailmankuvan tuottaminen oli tärkeää poliittisten tarkoituksien saavuttamiseksi. ”Sosialistinen totuus” oli raivannut tietään kansalaisten sydämiin, ja kommunistien mukaan oli suurenmoista elää aikaa, jolloin kansojen vuosikymmenien toiveet olivat toteutumassa.¹⁵⁵ *Kansan Tahdon* sivuilla SKP:n Oulun piiri johtaja Kauko Hjerppe totesikin, että ”ihmisten haave kommunismista muuttuu todellisuudeksi, käden ulottuvilla olevaksi tavoitteeksi”.¹⁵⁶

Kuva neuvostoyhteiskunnan kehityksestä oli äärimmäisen ruusuinen ja se perustui enimmäkseen neuvostoliittolaisten tiedotusvälineiden tuottamaan propagandaan, neuvostoviranomaisten selvityksiin sekä puolueväen puheisiin. Objektiivisuuden puute kirjoittelussa olikin tästä syystä huomattavan selkeää. Joka tapauksessa usko sosialistiseen ideologiaan tuntui kuitenkin vilpittömältä, vaikkakin läpinäkyvässä propagandistisuudessaan äärimmäisen naiivilta. Uskottiinko tällaiseen ideaaliin kommunistiseen yhteiskuntaan oikeasti, onkin aivan toinen kysymys.

¹⁵³ KU 11.1/62, ”Honkalaisten voimia kootaan Rafael Paasion taakse”. Hertta Kuusinen – tässä puheessa näkyy selvästi Kuusisen ”ideologinen oikeaoppisuus”, jossa sota ja sorto selitetään vastapuolen tavoitteiksi. Tämänkaltainen retorinen linja piti sisällään ajatuksen negatiivista yksinomaan vastustajan ominaisuutena. Ks. Esim. Lehtimäki 2000, 28.

¹⁵⁴ 1960-luvun alussa Neuvostoliiton imago muodostui hyvin dynaamiseksi ja ekspansiiviseksi. Riippumatta siitä, pidettiinkö kommunistista yhteiskuntaa reaalisenä tulevaisuuden näkymänä vai ei, oli aihetta uskoa talouden kasvulukuja. Monet läntiset valtiomiehet, mm. Urho Kekkonen olivat huolestuneita siitä, miten läntinen yhteiskuntajärjestelmä pystyisi tulevaisuudessa kilpailemaan kommunistiblokin vaurauden kanssa. Vihavainen 2004, 365–366.

¹⁵⁵ KU 7.12/61 ”Kansandemokraatit varmin tae maamme itsenäisyydelle”. Paavo Aitio.

¹⁵⁶ KT 4.11/61 ”Valtava kokous – suuria päätöksiä”. Kauko Hjerppe.

3.3.2 Uskollinen veljeys, NKP-SKP erottamattomat

Sosialistinen blokki ei ollut enää 1960-luvun alussa yhtenäinen, sillä Neuvostoliiton traditionaalinen johtoasema maailman kommunistisessa liikkeessä oli joutunut kyseenalaiseksi. Kaksinapainen maailmanjärjestys oli murentunut viimeistään 1950-luvun loppuvuosina, eivätkä esimerkiksi kiinalaiset olleet samaa mieltä Neuvostoliiton kanssa rauhanomaisesta rinnakkaiselosta ja sosialismiin siirtymisen edellytyksistä.¹⁵⁷ Suomessa kommunistit olivat kuitenkin lojaaleja NKP:tä kohtaan ja yhteisymmärrystä puolueiden välillä vaalittiin. Suomalais-neuvostoliittolaisten suhteiden lujittamista propagoitiin entisestään ja puolueiden välisten mielipiteiden katsottiin perustuvan täydelliseen yhtenäisyyteen.¹⁵⁸

Lehtikirjoittelun mukaan kommunististen puolueiden yhteistyötä eivät mitkään eriävät käsitykset ja erimielisyydet olleet koskaan synkentäneet. Tasa-vertaisuuden ja molemminpuolisten etujen perustalle rakentuva yhteistoiminta ja yksimielisyys olivat niin lujittunutta, ettei havaittavissa ollut minkäänlaista säröä kansainvälisen kommunistisen liikkeen suurista linjoista tai muista ajankohtaisista poliittisista kysymyksistä. Suomalaiset kommunistit korostivat edelleen kommunistisen maailman monoliittisuutta sekä Neuvostoliiton kiistatonta asemaa sosialistisen maailman johdossa. Samoin oli asianlaita myös vaihdettaessa mielipiteitä ja kokemuksia kummankin puolueen kansallista taistelua ja sisäisiä asioita koskevissa kysymyksissä:

”Juuri suoritettu mielipiteiden ja tervehdysten vaihto Suomen kommunistisen ja Neuvostoliiton kommunistisen puolueen keskuskomiteain välillä osoittaa jälleen erinomaisen selvällä tavalla, kuinka hyvät ja toverilliset ovat näiden kahden puolueen väliset suhteet. Muutahan ei voida olettaakaan”.¹⁵⁹

Läheiset suhteet perustuivat tieteellisen sosialismin vankalle pohjalle, ja tältä perustalta puolueiden välinen yksimielisyys ja yhtenäisyys olivat ymmärrettä-

¹⁵⁷ Jungar 2006, s. 480.

¹⁵⁸ KU 2.1/62 ”NKP:n uuden vuoden onnittelut SKP:n keskuskomitealle”; Lehtimäki 2000, 26.

¹⁵⁹ KU 3.1/62 ”Esimerkilliset suhteet. Pääkirjoitus.

vissä myös kansainvälisessä mitassa. Rinnakkaiselon politiikassa suomalaisten tuli osoittaa esimerkkiä taistelussa rauhan säilyttämiseksi jo senkin takia, että kommunististen veljespuolueiden historialliset juuret ja yhteinen taistelu velvoittivat jatkamaan tällä tiellä myös tulevaisuudessa. Sosialismi oli menossa kohti uusia voittoja kilpailussa kapitalismin kanssa, mutta kommunistien ajama suuri sosialismin asia vaati yhä määrätietoista taistelua. Mikään ei voinut pysäyttää kansojen vapausliikettä ja rauhanliikkeen leviämistä. Kansojen välisen rauhanomaisen rinnakkaiselon turvaaminen oli suomalais-neuvostoliittolaisen suhteen turvaamisessa kaikkein tärkeintä, eikä jalansijaa saanut antaa niille, jotka läntisiin sotaliittoumiin nojaten auttaisivat sodan voimien mahdollisia pyrkimyksiä.

Internationalistisen ideologian mukaan työväen taistelu koski koko maailmaa ja näin ollen myös suomalaisten ansioksi saatettiin katsoa sosialismin edistysaskeleet ulkomailla. Esimerkiksi NKP:n keskuskomitean uuden vuoden tervehdyksessä suomalaista veljespuoluetta kiitettiin menestyksellisestä taistelusta Suomen työtätekevien oikeuksien sekä rauhan ja Suomen kansallisten etujen puolesta, joka esimerkillään edisti yhtenäisen työväen aatteen leviämistä myös muualla maailmassa:

”Suomen kommunistinen puolue edistää koko toiminnallaan kansainvälisen kommunistisen ja työväenliikkeen rivien yhtenäisyyden lujittamista”.¹⁶⁰

Marxismi-leninismille ja työväen kansainvälisyyden periaatteille uskollisena SKP:ssä pyrittiin toimimaan kansainvälisen kommunistisen ja työväenliikkeen rivien lujittamiseksi¹⁶¹. Mahdollisuuksien katsottiin olevan paremmat kuin koskaan kuten Ville Pessi asian ilmaisi:

”Marxilais-leniniläinen aate on ainoa voittava aate nykyhetken maailmassa, koska se on ihmistä palveleva ja auttava aate, elämää ylläpitävä aate, joka merkitsee ihmiskunnan suurimpien ihanteiden ja tavoitteiden toteuttamista”.¹⁶²

¹⁶⁰ KU 3.1/62 ”Esimerkilliset suhteet”. Pääkirjoitus.

¹⁶¹ KU 2.1/62 ”NKP:n uudenvuoden onnittelut SKP:n keskuskomitealle”; KU 3.1/62 ”Esimerkilliset suhteet”. Pääkirjoitus.

¹⁶² KU 3.1/62 ”Ville Pessin puhe”.

Puheessa Pessi vetoaa ylempään auktoriteettiin, joka oli kommunisteille hyvin tavallista. Ylempään auktoriteettiin vetoaminen oli ideologista oikeaoppisuutta, sillä kun kommunisti puhui, hänen tehtävänänsä ei ollut edustaa pelkästään omia ajatuksiaan vaan puheen oli pohjaututtava liikkeen kanonisoimiin ideologioihin¹⁶³. Neuvostojohtoinen maailma nähtiin tai haluttiin nähdä humanina ja näin tuotettu maailmankuva sai vahvoja myyttisiä elementtejä, jotka perustuivat vahvan ja yhtenäisen työväen joukkovoiman esittämiseksi. Aatteellinen puhdasoppisuus nähtiin sosialisointiprosessina kasvamisena ideaaliin yhteiskuntaan, joka edellytti taistelua ”totuudesta”.

SKP seurasi NKP:n poliittisia ja aatteellisia linjauksia uskollisesti 1960-luvulle asti. Vasta SKP:n hajaantuminen enemmistöön ja vähemmistöön sai aikaan säröjä tähän suhteeseen, kun puolueen enemmistö ryhtyi uudistamaan puoluetta vähemmistön jäädessä kannattamaan stalinismia.¹⁶⁴ Noottikriisin aikaan 1960-luvun alussa julkilausuma oli kuitenkin edelleen linjassa Neuvostoliiton kanssa, ja näin ollen Suomen kommunistit arvioivat erittäin merkitykselliseksi myös kapitalistisissa maissa toimivien kommunistipuolueiden kanalta sen rakennustyön ja sisäisen politiikan linjat, jotka 22. edustajakokouksessa oli vahvistettu. Molempien puolueiden yhteistoiminnalla oli suuri merkitys maiden välisten suhteiden kehittämisessä.¹⁶⁵

¹⁶³ Lehtimäki 2000, 24.

¹⁶⁴ Stalinistit eli taistolaiset olivat SKP:n vähemmistö, joka sai nimensä Taisto Sinisalonen mukaan.

¹⁶⁵ KU 3.1/62 ”Esimerkilliset suhteet”. Pääkirjoitus.

4. Vaaleihin naapuriystävyyden, rauhan ja kansanvallan puolesta

Syystalvella 1961 sekä alkuvuodesta 1962 lehtien uutisoinnissa huomioitiin myös tulevat presidentin valitsijamiesvaalit sekä eduskuntavaalit, jotka kytkeytyivät tiiviisti noottikriisiin. Sisä- ja ulkopolitiikan suhteen kansandemokraatit lähtivät tosissaan taistelemaan hallitusvallasta niin presidentinvaaleissa kuin eduskuntavaaleissakin. Vaalitematiikassaan kansandemokraatit olivat leimallisen antagonistisia, sillä he pyrkivät luomaan selkeitä vastakohtia käsitteillään, jotka muodostivat SKDL:n vaalidiskurssin rungon. Edistys ja taantumus olivat tällaisia keskeisiä käsitteitä, joihin nojautuen kansandemokraatit tuottivat ihmisten eriarvoisuuteen perustuvia merkitysrakenteita. Kylmän sodan vallitessa luokkaerojen korostaminen kuului etenkin kommunistien retoriikkaan, sillä luokkataisteluun perustuva marxilainen dialektiikka – yhteiskunnallinen vastakkainasettelu – oli tärkeä osa kommunistien ja kansandemokraattien vaalistrategiaa myös ulkopoliittisissa kysymyksissä, ennen kaikkea suhtautumisessa Neuvostoliittoon.

4.1 Tuomio Ulkopolitiikan kääntäjille

4.1.1 Kaksi vaihtoehtoa: Edistys tai taantumus

Hämeen Yhteistyössä SKDL:n presidenttiehdokas Paavo Aitio korosti, että vaalit tulisivat ratkaisemaan Suomen poliittiset suuntaviivat tulevaisuutta ajatellen. Hän määrittä nämä suuntaviivat karkeasti kahteen politiikan peruslinjaan: edistykselliseen linjaan sekä taantumukselliseen linjaan¹⁶⁶. Aition mukaan valittavana oli kaksi vaihtoehtoa, joista toinen oli rauha ja rauhanomainen rinnakkainolo, kansanvallan puolustaminen ja laajentaminen, sosiaalisten parannusten ja uudistusten toteuttaminen sekä kansan työtätekevän väestöosan elinehtojen parantaminen. Tämä oli kansandemokraattien linja. Toisena vaihtoehtona oli sotahysterian ilmapiiri, naapuriystävyyden horjuttaminen,

¹⁶⁶ HY 6.1/62 ”Sisä- ja ulkopolitiikan suunta ratkeaa vaaleissa”. Paavo Aitio.

kansanvallan supistaminen ja sosiaalisen kehityksen taantuminen. Tätä linjaa edusti oikeisto.¹⁶⁷

Vaalistrategiassaan kansandemokraatit eivät erotelleet sisä- ja ulkopoliittikkaa toisistaan. Edistyksen ja taantumuksen käsitteet koskivat näin ollen yhtäläillä ulkopoliittikkaa kuin talous- ja sosiaalipoliittikkaa. Laadullista eroa ei niiden välille tehty; poliittinen oikeisto oli vihollinen joka suhteessa. Lehtien mukaan kommunistien ja kansandemokraattien syrjimisen perusteluna taantumukselliset käyttivät eri tavoin muotoiltuja selityksiä, joiden mukaan sisä- ja ulkopoliittikka olivat kaksi erillistä ja toisiinsa vaikuttamatonta asiaa. Tämän takia oli paikallaan vaalitaistelun vuoksi muistuttaa käytännön tosiasioista. *Kansan Sanassa* kirjoitettiin seuraavasti:

”Kun Hongasta presidenttiehdokkaanaan luopuneet, mutta politiikkansa pyrki-
mysiltään edelleen ”honkailevat” piirit jankuttavat sisäpolitiikan ja ulkopoli-
tiikan muka toisistaan riippumattomuutta, on tarpeen, että heille ja yleensäkin
osoitetaan asioiden oikea asema”.¹⁶⁸

Kansandemokraateille oikeiston retoriikka näyttäytyi valtiosopimusten muuttamispyrkimysten verhona, jonka takia he korostivat, että sisäpolitiikan suuntavaihteluita vastaava erilaisuus oli todettavissa myös ulkopoliitikassa. Itsenäisyyden ajan he jakoivat kolmeen eri vaiheeseen, jotka heidän mielestä kuvastivat sekä sisä- että ulkopoliitiikan samanaikaisia suuntavaihteluita. Kansandemokraattien ”vaiheteorian” mukaan itsenäisyyden ensimmäisinä vuosikymmeninä taantumus oli pyrkinyt ohjelmallisesti hävittämään kommunistit epäkansanvaltaisen, suorastaan fasistisen politiikan avulla. Tällainen politiikka oli ulotettu myös maan rajojen ulkopuolelle Aunukseen ja Viaanahan tehdyillä rosvoretkillä, sekä kaikin keinoin suoritettulla propagandalla rajantakaisesta perivihollisesta. Tämä niin sanottu *ensimmäinen vaihe* ja sitä vastanneen sisä- ja ulkopoliitiikan lopputili tehtiin kahdessa Neuvostoliiton vastaisessa sodassa.

¹⁶⁷ KS 9.12/61 ”Vaaleihin rauhan, naapuriystävyyden ja turvatun toimeentulon puolesta”. Paavo Aitio.

¹⁶⁸ KS 1.12/61 ”Ulko- ja sisäpolitiikan suurimmat muutosvaiheet”.

Toisen vaiheen katsottiin alkaneen sodan jälkeen, jolloin kommunistit ja kansandemokraatit palasivat julkiseen poliittiseen elämään ja pääsivät nauttimaan myös hallitusvastuusta hetkeksi. Siten saattoivat kommunistit ja muut kansandemokraatit antaa rakentavan panoksensa maan asioiden hoitoon samoin kuin tuli mahdolliseksi koota kaikki rakentavat voimat maalle tärkeiden tehtävien suorittamiseksi. Sisäpolitiikka perustui tässä vaiheessa kaikkien kansalaisten tasaveroisille yhteiskunnallisille ja poliittisille oikeuksille. Täten oli muodostunut riittävä poliittinen voima maan irrottamiseen sodasta sekä saattamaan voimaan rauhansopimus ja sitä vastaava yya-sopimus Suomen ja Neuvostoliiton kanssa. Tuloksena oli maiden välisten suhteiden normalisointuminen ja rauhanomaisen ulkopoliitiikan perusteiden laskeminen.

Kolmannen vaiheen katsottiin alkaneen vuoden 1948 vaaleista. Se perustui SKDL:n kaikinpuoliseen eristämiseen ja syrjimiseen ja siten voimaan oli saattettu ihmisten välinen epätasa-arvoisuus. Esimerkiksi kun vuoden 1958 vaaleissa SKDL nousi eduskunnan suurimmaksi ”puolueeksi”, oli se edelleen jätetty oppositioon, jonka seurauksena oikeistolainen vaikutusvalta oli kasvanut ja rauhanomaisen ulkopoliitiikan suunta tullut horjuvaksi. Kansandemokraattien mielestä lakien edellyttämä parlamentarismien sovellutus oli näin ollen vain puolinaista, sillä neljäsosa kansasta oli estetty tahdollaan ja voimallaan vaikuttamasta täysitehoisesti politiikan suuntaan.¹⁶⁹

4.1.2 ”Musta hevonen” hirtahtelee

Kansandemokraatit korostivat, että oikeistolaiset ajatukset olivat ajamassa alas sen kansanvaltaisen kehityksen, joka sotien jälkeen oli voimistunut. Vaalien alla oli syytä muistuttaa, että itsenäisyyden ajan politiikassa oli tultu lähes alkupisteeseen. Paavo Aitio huomioikin, että tulevaisuudessa vaaleissa Suomen kansa äänesti siitä, toteutetaanko suhteet Neuvostoliittoa kohtaan sovinnon vai vihamielisyyden merkeissä. Hänen mukaan samasta asiasta oli äänestetty eduskunnassa jo vuonna 1917, jolloin hyväksytyksi tuli porvareiden ”karskea asenne” neuvostovaltiota vastaan. Kansanedustaja Esa Hietanen puolestaan

¹⁶⁹ KS 1.12/61 ”Ulko- ja sisäpolitiikan suurimmat muutosvaiheet”.

totesi, että oli tehtävä kansana ja valtiona kaikki mahdollinen sodanvaaran torjumiseksi. Kansan oli nyt pystyttävä voimakkaaseen vastaiskuun niin, että kansandemokraattien vaikutusvalta lisääntyisi.¹⁷⁰

Vaalitaistelun yhteydessä kansandemokraatit julistivat, että kaikki Honkaoperaatiossa mukana olleet puolueet jatkoivat edelleen päämääränään ulkopoliittikan muuttaminen. Oikeistoainekset olivat vakavana vaarana ja heidän paljastamisensa eteen jokaisen tuli tehdä voitavansa. Tällä tarkoitettiin ennen kaikkea sitä, että oli suhtauduttava skeptisesti kaikkeen puheeseen hyvistä idänsuhteista ja ulkopoliittisen suuntauksen jatkamisesta, mikäli tällainen puhe ei tullut kansandemokraattien omasta piiristä. Oikeiston katsottiin hämäävän kansaa taktiikan muutoksella, eikä Honka-liiton hajoaminen missään tapauksessa tarkoittanut sitä, että oikeisto olisi luopunut poliittisista päämääristään.¹⁷¹

”Käykäämme vaaleihin tietoisina, että vaikka Honka on kaatunut, niin äärioikeistolaiset voimat toimivat edelleen saman päämäärän innoittamina”.¹⁷²

Hertta Kuusisen mukaan honkalaisuus eli yhä yrityksessä koota sosiaalidemokraattien äänestäjät ja porvarilliset äärimmäisyysainekset Hongan sijaisehdokkaan Rafael Paasion nimiin, jonka takana saattoi hirnahtella ”musta hevonen”. ”Honkakopla” oli siis vielä toiminnassa, vaikka isänmaan edun nimissä liiton keulakuva oli vetäytynyt ehdokkuudestaan. *Kansan Uutisissa* ihmeteltiinkin: ”kuinka on ymmärrettävissä, että kun Honka asetettiin ehdokkaaksi, tapahtui se ”isänmaan edun nimissä” ja kun hän luopui, selitettiin senkin tapahtuneen saman ”isänmaan edun” vuoksi”.¹⁷³

Honkarintaman murtuminen lopulta käsitettiinkin niin, että heidän oli ollut pakko hajottaa yhteisrintama vaalitaktisista syistä, koska eduskuntavaalit suoritettiin heti valitsijamiesvaalien perään. Tunnukset ja tavoitteet olivat ”vel-

¹⁷⁰ KU 12/61 ”Kansandemokraatit varmin tae maamme itsenäisyydelle”. Paavo Aitio; KS 21.11/61 ”Puolueettomuusvakuuttelut eivät nykytilanteessa riitä”. Esa Hietanen.

¹⁷¹ HY 18.12/61 ”Historiaa ja isänmaa-käsitettä vääristellään”. Vilho Hassinen; KU 13.1/62 ”Oikeisto hämää kansaa taktiikan muutoksilla”. Lauri Kantola.

¹⁷² KS 10.12/61 ”Vain Kekkonen kelpaa selittävät tukimiehet”. Aatto Keinänen.

¹⁷³ KU 9.12/61 ”Presidenttiehdokkaiden keskustelut alkoivat”. Pääkirjoitus.

jeksillä” – Kokoomus ja SDP – kuitenkin yhä samat, vaikka he entistä äänekkäämmin julistautuivat kansanvallan ja Suomen ja Neuvostoliiton ystävyyden ja yhteistyön kannattajiksi. Konkreettisenä osoituksena tästä olivat SDP:n johdon julkilausumat, sillä esimerkiksi puolueen varapuheenjohtaja Olavi Lindblom oli julkisesti ilmoittanut, ettei hän pidä ”ryssistä”, eikä halua olla missään tekemisissä heidän kanssaan. Näissä merkeissä kansandemokraatit katsoivat naapuriystävyyden jatkuvan myös Paasion vaaliliitossa, koska oikeiston kovanaamat olivat hänen takanaan. Hänelle menevät äänet saattoivat mitä todennäköisimmin mennä jollekin ”mustalle porvarishahmolle”.¹⁷⁴

Kuusinen huomioi myös, että ”sotasyllinen” Tanner ja SDP:n johto olivat epäonnistuneet yrityksessään ja nyt he yrittivät pelastaa sen mikä pelastettavissa oli. Kokoomuspuoluetta hän puolestaan kuvaili kissaksi, joka osaa pudota tassuilleen toisten seikkailukumppaneiden jäädessä nuolemaan haavojaan.¹⁷⁵ Kokoomuksen taktiikkaa hän piti varovaisempaan kuin Leskisen ja toisten ”alasti riisuttujen” sosialidemokraattisten johtajien vaukkoa menettelyä. Tällä hän viittasi kokoomukseen taktiikkaan lähteä vaaleihin ”sammute-tuin lyhdyin”, eli ilman ehdokasta:

”Kokoomus hiipii nyt pimeään turvin ja antaa valitsijamiesehdokkailleen mahdollisuuden kansanpuolueiden tavoin esiintyä joko Kekkonen tai Paasion kannattajina pitäen samalla kätensä vapaina sen samaisen ”mustan hevosen” varalta.”¹⁷⁶

Kansandemokraatit näkivät Paasion vain pelkkänä Hongan korvikkeena, jolla ei ollut juurikaan uskottavuutta eikä kyvykkyyttä. Siinä missä Honka nähtiin ”kelopäiden veljeskunnan päämiehenä”, kansandemokraatit pitivät Paasiota ”tuuliviirinä” jopa oman puolueen sisäisissä välienselvittelyissäkin, sillä hän oli aikaisemmin arvostellut puolueensa johtoa, mutta nyt hänestä oli tullut arvostelemansa puoluejohdon mitä ”kuuliaisin nappula”. Kansandemokraatit tuntuivatkin suhtautuvan Paasioon lähes yhtä ivallisesti ja avoimen vihamieli-

¹⁷⁴ KU 9.1/62 ”Loppiaispyhien vaalipuheita”. Pääkirjoitus; KU 11.1/62 ”Kenelle menevät Paasion vaaliliitolle menevät äänet”. Pääkirjoitus; KU 14.1/62 ”Muttikkailta poluilta suoralle tielle”. Pääkirjoitus.

¹⁷⁵ KU 11.1/62 ”Honkalaisten voimia kootaan Rafael Paasion taakse”. Hertta Kuusinen.

¹⁷⁶ KU 11.1/62 ”Honkalaisten voimia kootaan Rafael Paasion taakse”. Hertta Kuusinen.

sesti kuin Olavi Honkaan eli tuohon ”pahannäköiseen ja -tapaiseen kokoomuslaiseen virkamieheen, 30-luvun pahamaineiseen syyttäjäviranomaiseen”¹⁷⁷.

Kansandemokraattien mukaan Paasio ei ollut irrottautunut tannerilaisuudesta sen paremmin kuin Honka-politiikastakaan, vaan käsitys siitä vain vahvistui mitä lähemmäs vaaleja tultiin. *Kansan Uutiset* varoitti, että Paasio oli myös kokoomuksen ehdokas, mikä SDP:n äänestäjien oli syytä muistaa. Nostamalla Paasion ehdokkaakseen, SDP:n johto yritti vain parantaa välejä niiden sosiaalidemokraattisten äänestäjien kanssa, jotka olivat vihaisia siitä, että SDP oli mennyt vaaliliittoon pahimman taantumuspuolueen kanssa.¹⁷⁸ Kansandemokraatit korostivat, että SDP:n johto oli Honka-liittoon mennessään irtautunut omasta puolueväestä ja kannattajakunnastaan. Paavo Aitio mukaan heidän toimintansa oli oikeisto-opportunismia, joka ei palvellut rinnakkaiselon politiikkaa:

”Olen varma siitä, että käydessään vaaliurnille Suomen kansa kyllin selkeästi ilmaisee, ettei se kulje oikeistolaisten seikkailijain tietä, vaan turvaa rauhanpolitiikan jatkumisen. Se on suunta, jota kansandemokraatit ovat johdonmukaisesti edustaneet”.¹⁷⁹

Kansandemokraatit ottivat ansiokseen Honka-liiton takaisinlyömisestä, jonka takana oli puolueen ja työväen perusjoukkojen tiivis yhteistyö. *Kansan Uutisten* sivuilla kirvesmies Viljo Salo identifioi kansandemokraatit työmiehen etua puolustavana ryhmänä, joka edusti niin sanottua vanhaa työväenliikettä erotuksena SDP:stä, joka oli pettänyt työväenasian luopumalla luokkataistelusta ja tekemällä yhteistyötä porvarillisten puolueiden kanssa. Tämä antoi kansandemokraateille etulyöntiaseman työväen äänistä taisteltaessa:

¹⁷⁷ KU 9.12/61 ”Presidenttiehdokkaiden keskustelut alkoivat”. Pääkirjoitus.

¹⁷⁸ KU 18.1/62 ”Johtopäätökset valitsijamiesvaaleista”. Pääkirjoitus.

¹⁷⁹ KS 17.11/61 ”Hallitus vain puolitiessä – antaako se myös takeet”. Paavo Aitio.

”Jos ajattelen sitä, kuka työmiehen asiaa parhaiten puolustaa, en voi muuta kuin äänestää kansandemokraatteja. Ei meille silloin tule yöpakkasia, kun kansandemokraatit ovat asialla”.¹⁸⁰

Poliittinen hajanaisuus ja liittoutuminen oikeiston kanssa eivät parantaneet SDP:n imagoa työväenluokan keskuudessa. Kansandemokraatit olivat olleet johdonmukaisesti kansan etujen puolella myös ulkopoliittisesti ja he ilmoittivat edustavansa koko työkansaa vanhan työväenliikkeen perinteiden hengessä rauhan suojelemiseksi ja suurpääoman valtaa vastaan. Paavo Aition mukaan yhä laajemmat työväestön, pienviljelijäin, pienyrittäjien, toimihenkilöiden, viran- ja toimenhaltijain sekä sivistyneistön joukot olivat kokemuksestaan todenneet kansandemokraattien olevan ainoa ryhmä heidän takanaan. Oikeisto-voimat tiesivät että mitä kansanvaltaisemmat olosuhteet olivat sitä nopeammin kansandemokraattinen liike ja kommunistinen puolue etenevät.¹⁸¹

”Äärimmäisen oikeiston” lisäksi myös maltillisempaa linjaa edustaneita sosiaalidemokraatteja kohtaan oltiin epäilevällä kannalla. Kansandemokraatit olivat nimittäin varmoja siitä, että oikeistoon oli syntynyt ryhmittymä, joka ”honka-rakennelman” lahoutuessa pelasi yhteispeliä Hongan ja Kekkonen välillä roikkuneiden ryhmien välillä. Esimerkiksi *Kansan Uutisissa* ihmetytti K.-A. Fagerholmin ehdotus poikkeuslaista, jolla Kekkonen toimikautta olisi pidennetty kuudella vuodella. Kansandemokraattien mukaan minkäänlaista olosuhteiden tai tilannearvioiden muutosta ei ollut havaittavissa, joka olisi puoltanut vaaleista luopumista. Ei ollut minkäänlaisia mahdollisuuksia, että kansandemokraatit olisivat suostuneet ilman syytä sota-aikoja muistuttavaan lainsäädäntöön, kuten he asian ilmaisivat. Ehdotus oli silkkaa taktikointia Kekkonen suuntaan, joka antoi kansandemokraateille sen käsityksen, että osa oikeistopiireistä rakensi pohjaa oikeistolaismaalaisliittolaiselle enemmistöhallitukselle:

”Helposti tulee ensinnä mieleen se, että K-A Fagerholm poliittisen teatterin luonnonlahjaisimpana tuulenhaistajana yritti saada ensimmäisenä ässät käteen-

¹⁸⁰ KU 13.1/62 ”Miksi äänestän kansandemokraatteja – Paavo Aition valitsijamiehiä”. Viljo Salo.

¹⁸¹ HY 11.1/62 ”Suomen kansa valitsee valoisan tulevaisuuden tien”. Paavo Aitio; KS 3.12/61 ”Vapaus ja kansanvalta ovat vakavasti otettavia asioita”. Yrjö Murto.

sä näyttelemällä jonkinlaista kaiken yläpuolella leijuvaa sovinnon enkeliä, sillä ehkäpä hän on tuntevinaan nenässään jopa pääministerin tuolin tuoksua. Jo haistaessaan honka-liittouman ja nimenomaan kokoomuslais-sosialidemokraattisen asevelisuuteen epäedullisuuden hän taktikoi itsensä syrjään valitsijamiesvaaleista varmistaakseen asemansa eduskuntavaaleissa.¹⁸²

Kansandemokraatit epäilivät, että Fagerholmin ”avoin kirje” kuvasti oikeiston hätää ja yritystä pelastaa Honka-ryhmittymä yhä täydellisemmältä tappiolta ja hajaannukselta. Oikeistopiirit yrittivät Kekkoseen tukeutumalla antaa sellaista kuvaa, että he olisivat luopuneet ulkopoliittisista suunnanmuutospyrkimyksistään. *Kansan Uutisissa* todettiinkin, että: ”kukapa sellaiseen uskoisi ja pakashallituksen pääministerikö olisi oikea herra sellaista edes uskottelemaan”.¹⁸³

4.2 Keskustavoimia vastaan

4.2.1 Maalaisliiton ”nuolaisu taantumukseen”

Vaalien tullessa ajankohtaisemmaksi nootin ja kansainvälisten tapahtumien luoma poliittinen tilanne antoi kommunisteille sekä koko kansandemokraattiselle liikkeelle mahdollisuuden hyökätä ”oikeistopiirien” lisäksi myös istuvaa presidenttiä ja maalaisliittolaista vähemmistöhallitusta vastaan¹⁸⁴. Vaalistrategiassaan kansandemokraatit ottivat kohteekseen Honka-liiton lisäksi myös niin sanotut ”keskustavoimat”. Kansandemokraattien mukaan keskustasta oli tullut iskusana, eräänlainen muotivirtaus, jonka avulla pyrittiin antamaan sellainen kuva asioista, että on löytynyt uusi viisastenkivi: ”keskustavoimat”. Mitään erityistä keskustapolitiikkaa ei kuitenkaan ollut olemassa ja kansandemokraatit itse asiassa kielsivät koko keskustan olemassaolon sovittelevana ja kompromisseihin pyrkivänä poliittisena voimana. Se sopi oikeaoppiseen

¹⁸² KU 25.11/61 ”Vararikkoisten bluffia”. Pääkirjoitus.

¹⁸³ KU 25.11/61 ”Vararikkoisten bluffia”. Pääkirjoitus.

¹⁸⁴ Martti Miettusen hallitus.

marxilaiseen ajatusmalliin kehityksestä, jonka mukaan dialektinen ristiriita luokkien välillä oli sovittamaton.¹⁸⁵

Maalaisliittolaisen sivistyneistön puheet liberalismista ja edistyksestä eivät vakuuttaneet kansandemokraatteja, sillä keskusta-ajattelu kuvasti heidän mielestä vain porvarillisten piirien epätoivoista yritystä jarruttaa kehitystä Suomessa. Kansandemokraatit rinnastivat keskustalaiset poliittisten peruslinjojen mukaisesti taantumukselliseksi. Esimerkiksi Sylvi-Kyllikki Kilven mukaan keskustalaisuuden olisi pitänyt syntyä silloin, kun maan ensimmäisenä presidenttinä oli K. J. Ståhlberg ja sisäministerinä Heikki Ritavuori, jotka kumpikin olivat pyrkineet yhteistoimintaan työväenliikkeen kanssa. Molemmat olivat tajunneet, että kansalaissopua ja edistystä rakennetaan yhteistoiminnassa työväenjärjestöjen kanssa. Kilpi totesi, että edistysmielisyys ja keskusta-ajattelu eivät olleet koko itsenäisyyden aikana paljoakaan saaneet jalansijaa, vaan ne laimenivat valkoisten väkivaltaisessa painostuksessa ja viimeistään lapuanliikkeen ja natsiagitaatioiden aikana: ”yritys laajan keskustapuolueen tai liiton muodostamiseen tulee 40 vuotta liian myöhään”¹⁸⁶.

Nootin luomassa tilanteessa niin presidentti Kekkonen kuin maalaisliiton asema näytti vahvalta ja hyvin poikkeukselliselta, sillä he kykenivät samanlaisesti vastustamaan kommunisteja sisäpoliittisesti ja harjoittamaan Moskovan hyväksymää ulkopoliittikkaa.¹⁸⁷ Tässä mielessä maalaisliittolaisten ja kansandemokraattien välillä oli mittava kilpailutilanne, jossa kamppailtiin samoista potentiaalisista äänestäjistä. Lehtien palstoilla yritettiin selvästi osoittaa maalaisliiton häilyvyyttä sisäpolitiikan lisäksi myös ulkopoliittisissa kysymyksissä. Kansandemokraatit katsoivat, että maalaisliittolaisten huono sisäpolitiikka ei voinut olla vaikuttamatta sen ulkopoliittisiin linjoihinkaan, joiden horjuvuuden kansakin hyvin tunsi. SKP:n 12. edustajakokous lausui asiasta käsityksen:

¹⁸⁵ HY 6.1/62 ”Sisä- ja ulkopoliitiikan suunta ratkeaa vaaleissa”. Paavo Aitio.

¹⁸⁶ KU 11.1/62 ”Naapuriystävyyden tie on turvallinen ja varma”. Sylvi-Kyllikki Kilpi.

¹⁸⁷ Teräväinen 2003, 282; Juhani Suomen mukaan NKP:n johto oli ollut tyytymätön SKP:n saavutuksiin. Neuvostojohdossa huomautettiin, että muualla kehityksen pyörää oli käännetty kohti sosialismia pienemmälläkin parlamentaarisella kannatuksella kuin Skp:llä oli. Suomi 1992, 507.

”Poliittisten kannanottojen horjuvuus lyö leimansa porvarillisiin keskustapuolueisiin, erityisesti maalaisliittoon samaan aikaan kun äärimmäinen oikeisto yrittää kiihkeästi päästä hallitusohjiin sekä saada Suomen ulko- ja sisäpolitiikassa käänteen entisen sotapolitiikan suuntaan”.¹⁸⁸

Maalaisliittoa ja varsinkin sen puheenjohtajaa ja entistä pääministeriä V. J. Sukselaista kohtaan esitettiin kärkevää kritiikkiä, jonka mukaan maalaisliittolaiset johtajat eivät ymmärtäneet ulkopoliittisen tilanteen edellyttämiä vaatimuksia, vaikka ystävyyspolitiikan noudattamisesta olivat puhuneet. Sukselaisen väite siitä, että kansandemokraatit väheksyisivät yya-sopimuksen velvoituksia esittämällä armeijan määrärahojen supistuksia, kirvoitti kansandemokraattien mieltä. Heidän mielestä ei ollut aiheellista etsiä virheitä ystävyyspolitiikan vankimpien kannattajien keskuudesta, joka osoitti sen, että maalaisliitossa ei edelleenkään ymmärretty ulkopoliittisen tilanteen vaatimuksia.¹⁸⁹ Maalaisliiton jopa arveltiin kaavailevan hallitusyhteistyötä oikeistopiirejä johtavan kokoomuksen kanssa, joka olisi hintana yhteisymmärrykseen pääsystä uuden presidentin persoonan suhteen¹⁹⁰. Maalaisliiton tasapainotaiteilu oikeiston suuntaan oli vaarantanut ulkopoliittikan jatkuvuuden sekä heidän oman asemansa, sillä kuten kansandemokraatit asian ilmaisivat: ”nuolaisu taantumukseen päin iskee odottamattoman ilkeästi takaisin”. Kansandemokraattien mukaan oli syytä muistaa vanhaa kansansanontaa pirusta ja pikkusormesta.¹⁹¹

Vaalikeskustelussa kansandemokraatit vetosivat jälleen Paasikiven linjaan ja Suomen viralliseen ulkopoliittiseen suuntaukseen. Porvarillisten oikeisto- ja keskustapuolueiden vakuuttelut ystävyyspolitiikan noudattamisesta tuntuivat kovin ristiriitaiselta verrattuna niihin viesteihin, joita oikeistopiirit sekä maalaisliitto olivat propagandassaan tuottaneet. Esimerkiksi ulkoministeri Ahti Karjalaisen Moskovassa esittämä kanta, jonka mukaan Paasikiven linja hyväksyttiin yleisesti Suomessa sekä Kekkonen esittämä lausuma Pohjois-Atlantin liiton ”puolustustarkoituksista” hämmensi kansandemokraatteja. Tä-

¹⁸⁸ HY 25.11/61 ”Oikeutettua huolestumista”. Pääkirjoitus.

¹⁸⁹ KU 14.12/61. ”Sukselaista ja Junnilaa”. Pääkirjoitus; SKDL vastusti puolustusmäärärahojen lisäämistä, mutta ryhtyivät vastustamaan niitä sisäpoliittisin perustein, kun Neuvostoliitto tuki Suomen näkemystä Yya-sopimuksen velvoitteista liittyen maan aseistukseen. Rentola 1997, 340.

¹⁹⁰ KU 17.12/61. ”Paasikiven linja, Junnila ja Maalaisliitto”. Pääkirjoitus

¹⁹¹ KU 17.11/61 ”Honkapostia Tukholmasta”. Pääkirjoitus.

mänkaltaisten lausuntojen johdosta maalaisliitto oli joutumassa pahoille ulkopolitiittisille harhapoluille kosiessaan koti- ja ulkomaisia taantumuspiirejä.¹⁹²

Maalaisliiton hallitusvastuu luonnollisesti vaikutti siihen, että oppositiossa ollut SKDL asettui keskustalaisuutta vastaan. Kansandemokraattien mukaan maalaisliitto edisti sosiaalitaantumusta, sillä se oli eräs kaikkein mustanpuhuvimpia puolueita eduskunnassa. Talouspolitiikassaan puolue oli suosinut ja auttanut suurpääomaa, mutta siirtänyt taloudellisen rasituksen työtätekevien kannettavaksi. SKDL:n ehdokkaan Paavo Aitio katsottiin tässä tilanteessa edustavan sisä- ja ulkopolitiikassa luotettavinta ja lujinta kansallista linjaa maan sekä kansan etujen kannalta. Häneen saattoivat työväestö ja pienviljelijät luottaa, sillä työväenvallan pystyttäminen saattoi tapahtua vain kansan tahdosta.¹⁹³ Lehdissä nähtiinkin, että kansandemokraattien vaalivoitolla oli erittäin suuri merkitys tulevan hallituspolitiikan kannalla, koska Suomen hallituspolitiikassa oli jouduttu jatkuvasti umpikujaan, kun demokratian vaatimuksia ja kansan tahtoa ja työtätekevien etuja oli loukattu. Nyt tarvittiin demokraattisten voimien yhteistyön hallitusta. Maalaisliittolaisten vähemmistöhallitusten aika oli ohi, sillä kansandemokraattinen liike edusti maan suurinta poliittista voimaa ja oli erottamaton osa Suomen työkansaa. Vaaleissa se tulisi valitsemaan valoisan tulevaisuuden tien.¹⁹⁴

4.2.2 Presidenttiehdokas Kekkonen

Yleensä SKDL ja sen äänenkannattajat antoivat Urho Kekkoselle vasemmalta laidalta tukea¹⁹⁵. Kansandemokraattien äännet ratkaisivat hänelle vuoden 1956 presidentinvaaleissa voitonkin, mutta vuoden 1962 vaaleissa SKDL:llä oli oma vahva ehdokas, Paavo Aitio. Kansandemokraatit eivät enää varauksettomasti tukeneet sitä neuvostosuhteiden linjaa, jonka takuumiehenä Kekkonen oli vahvistanut asemansa maan johdossa. He katsoivat viimein oman aikansa

¹⁹² KU 16.11/61 ”Eduskunnan hajotus ei muuta tilannetta”. Pääkirjoitus.

¹⁹³ KU 9.12/61. ”Presidenttiehdokkaiden keskustelut alkoivat”. Pääkirjoitus.

¹⁹⁴ HY 11.1/62 ”Suomen työkansa valitsee valoisan tulevaisuuden tien”. Paavo Aitio; KU 11.1/62 ”Murskaamme vaaleissa opposition kaappausaiheet”. Paavo Aitio.

¹⁹⁵ Sarlund 2007, 195.

tulleen: aika näytti olevan kypsä työväen piiristä ponnistavan presidentin valinnalle.¹⁹⁶

Presidentti Kekkonen oli ensimmäisellä kaudellaan hyvin ristiriitainen henkilö. Hän oli vain ”yhden äänen” presidentti, eikä näin ollen nauttinut sellaista arvovaltaa, joka myöhemmin hänen osakseen lankesi. Presidenttiehdokkaiden kesken käymissä radio- ja televisiokeskusteluissa kansandemokraatit katsoivat Urho Kekkosen korostavan sitä, kuinka presidentin tehtävät ja valta keskittyvät nimenomaan ulkopoliittikan johtokysymyksiin. Kansandemokraatit näkivät hänen kiertävän presidentin vastuuta sisäpoliittisissa asioissa kuten talous- ja sosiaalipoliittisissa ratkaisuisa, jotka katsottiin maalaisliittolaisen hallituksen virheiksi ja osoitukseksi siitä, että he, kuten myös presidentti, olivat lähellä äärimmäistä oikeistoa näissä kysymyksissä. *Kansan Uutisissa* todettiin, että:

”Kyllä kai tosiasiallinen maalaisliiton johtaja vaikuttaa suuntaa-antavasti myös maalaisliittolaisen hallituksen ja jopa eduskuntaryhmänkin työhön aivan siitä riippumatta, että hän on pannut jäsenkirjansa pöytälaatikkoon”.¹⁹⁷

Presidentinvaalit olivat siis hyvin pitkälle sisäpoliittinen kysymys, eikä niiden katsottu olevan pelkästään Suomen ulkopoliittikan ratkaisu¹⁹⁸. Kansandemokraatit kokivat myös, että presidentti Kekkonen yritti kosiskella oikeistoa, sillä hänen katsottiin suhtautuvan Tanneriin ja Leskiseen liian suopeasti, eikä häneltä varsinaista mielipidettä tunnut saavan lainkaan siitä, mikä hänen suhteensa näihin ulkopoliittikan kääntäjiin oli.¹⁹⁹ Kekkosen kielteinen asenne heitä kohtaan tuli pikemminkin maan ulkopuolelta, siis neuvostoliittolaisen asenteen huomioon ottamisen tärkeydestä:

”Mihin presidentti Kekkonen oikein pyrkii yrittäessään antaa sellaista kuvaa kuin hänen asenteensa oikeistopiirien kovanaamoihin johtuisi vain rajojen ulkopuolelta tulevasta arvostelusta, ja että hän itse kyllä luottaa näihin herroihin, mutta ei voi mitään sille, että naapuri ei luota”.²⁰⁰

¹⁹⁶ HY 8.12/61 ”Rauhanpuolustaminen on parasta isänmaallisuutta”.

¹⁹⁷ KU 22.12/61 ”Presidentti vaalitentissä”. Pääkirjoitus.

¹⁹⁸ KU 9.12/61 ”Presidenttiehdokkaiden keskustelut alkoivat”. Pääkirjoitus.

¹⁹⁹ HY 21.11/61 ”Presidentin puheessa omalaatuisia kohtia”.

²⁰⁰ KU 22.12/61 ”Presidentti vaalitentissä”. Pääkirjoitus.

Kekkoselta olisi vaadittu selkeästi tarkempaa kannanmäärittelyä Honkaliittouman jälkimaininkeihin, sillä Olavi Hongan vetäytyminen presidenttikilvasta ei tarkoittanut sitä, että oikeiston politiikka olisi ollut jo ”historiaa, taakse jäänyttä elämää” niin kuin Kekkonen oli asian ilmaissut. Päinvastoin, oikeisto oli vielä hajanaisenakin uhka maalle ja suomalais-neuvostoliittolaisille suhteille. Länsi-Saksan kostosotahenkisen sotilaallisen vaikutuksen lisääntyminen Pohjois-Euroopassa aiheutti huolestumista kansandemokraattisessa ryhmässä. Heidän mielestä puolustusvoimien ylipäällikkönä Kekkonen ei ollut puuttunut korkeimman upseeriston oikeistolaisen hengen kitkemiseen, eikä reserviupseerikoulussa tapahtuvaan vasemmistolaisten syrjintään ja poliittiseen kitkemiseen. Kansandemokraatit korostivat, että puolustusvoimien tehtävänä oli täyttää valtiosopimuksissa sille asetetut velvoitteet, mutta sen johdossa syrjittiin järjestelmällisesti niitä aineksia, joiden poliittinen mielipide vastasi johdonmukaisimmin maan ulkopoliittista linjaa ja sitoumuksia. Tätä ei kansandemokraattien mukaan voinut pitää ”päiväkohtaisten poliittisten kiistakysymyksien ulkopuolella”, kuten presidentti Kekkonen oli sanonut.²⁰¹

Lehdissä huomautettiin myös, että Kekkosien vaaliliiton liepeillä oli alkanut tapahtua merkillisiä ilmiöitä, kun eräät valitsijamiesehdokkaat olivat syyllistyneet selvään Neuvostoliiton vastaiseen kiihotukseen. *Kansan Sanassa* pienviljelijä Aatto Keinänen kritisoi maalaisliiton tukimiehiä maakunnissa, koska hänen mukaan he harjoittivat kuiskutuskampanjaa, että Neuvostoliitto tahtoisi Kekkosien presidentiksi. Se oli jyrkästi tuomittava. Tällaiset väärintulkinnat ja väitteet olivat Keinäsen mielestä loukkaus Neuvostoliiton hallituksen periaatteita vastaan, sillä se olisi merkinnyt Suomen sisäisiin asioihin puuttumista.²⁰² Tässä kohtaa voidaan sanoa, että kansandemokraatit olivat junnilalaisten ”äärioikeistolaisten” kanssa ainakin osittain samaa mieltä; nimittäin tulevan presidentin persoonasta.

²⁰¹KU 30.12/61 ”Puolustusvoimat ja päivänpolitiikka”. Pääkirjoitus; KU, 9.1/62 ”Loppiaispöyhien vaalipuheita”. Pääkirjoitus.

²⁰²KS 10.12/61 ”Vain Kekkonen kelpaa selittävät tukimiehet”. Aatto Keinänen.

Keskisuomalaisen valitsijamiesehdokkaan mukaisesti kansandemokraatit nimittivät maakunnissa tapahtuvaa niin sanottua maalaisliiton ”kenttäagitaatiota” ”Vesterisen tupailtalinjaksi”, jonka piirissä olevat henkilöt eivät vilpittömästi olleet ystävyyspolitiikan kannalla, vaan heidän mielestä Suomen virallinen ulkopoliittikka merkitsi ”suuriruhtinaskuntamentaliteettia”. Isäntien mukaan nykyinen neuvostoystävyys oli yksinomaan pakon sanelemaa ja Suomen saama noottikin oli ”kommunistien tilaama”. Kansandemokraatit katsoivat, että kokoomuslaisten ja sosiaalidemokraattisten Nato-miesten tapaista henkeä ilmeni myös maalaisliitossa, sillä isännät olivat tupailloissaan olleet sitä mieltä, että ”maantieteellinen asemamme vaatii nyt nyrkin puimista vain taskussa”. Istuvan presidentin oli siis syytä kohdistaa vanhasuomalaiset, snellmanilaiset näkemykset provokaatioista myös omiensa keskuuteen.²⁰³

Lehtikirjoittelussa maalaisliiton katsottiin lähteneen propagandassaan ”rumille linjoille” sen vuoksi, että se yritti haalia ehdokkaansa taakse kannattajia yhtä aikaa sekä oikealta että vasemmalta. Vasenta puolta silmällä pitäen vakuuteltiin suhteissa itään vilpittömyyttä ja luottamusta, kun taas oikeaa puolta kutkuteltiin kauhujutuilla hyökkäysvaunukolonniasta. *Kansan Uutisissa* mainittiin, että maalaisliittolaiset kansanedustajat Niilo Ryhtä ja Hannes Paaso olivat selittäneet, että Novosibirskin neuvottelujen aikaan olivat Neuvostoliiton hyökkäysvaunukolonnat jo matkalla kohti Suomea. Paaso ja Ryhtä olivat myös kritisoineet Suomen ja Neuvostoliiton kauppasuhteita vastaan muun muassa selittämällä, että Neuvostoliitosta Suomeen tuodaan jopa ruumenia ja niin kehoja autoja ja traktoreita, että suomalaiset ostajat olivat käskeneet ajaa ne suoraan järveen.²⁰⁴ Kansandemokraatit arvelivat, että ohjeet tällaista kenttätöitä varten olivat tulleet maalaisliiton puoluetoimistosta käsin.²⁰⁵

Kansandemokraattinen näkemys toteutetusta ”kenttäagitaatiosta” tuotti kuvaa maalaisliitosta ja Kekkosen taustajoukoista Paasikiven linjan vastaisina toimijoina. Toisaalta kenttäagitaatiota ja tupailtojen isäntämiesten ”ryssittelyä” ei haluttu yhdistää täysin koskemaan koko vaaliliittoa, ja olihan äärimmäisen oi-

²⁰³ KU 9.1/62 ”Loppiaispyhien vaalipuheita”. Pääkirjoitus.

²⁰⁴ KU 11.1/62 ”NL:n hyökkäysvaunukolonniien tulosta puhutaan Kekkosen vaaliliiton tilaisuuksissa”.

²⁰⁵ KU 12.1/62 ”Hyökkäysvaunukolonnat Maalaisliiton kenttätöissä”. Pääkirjoitus.

keiston sekä sosiaalidemokraattien tukema Paasio vielä pahempi vastustaja.²⁰⁶ Silti Kekkonen haluttiin näpdyttää ja tällaisten Paasikiven linjan tulkintojen olemassa olo presidentin oman puolueen keskuudessa oli tietysti ulkopoliittikan takuumiehen kannalta kiusallista, koska presidentti edusti maan virallista ulkopoliittikkaa ja ennen kaikkea ystävyytpoliittikkaa, jonka taakse kansandemokraatit nyt astuivat yksinään:

”Kyllä tässä maassa tarvitaan muutkin kansalaispiirit kuin kansandemokraatit vilpittömän naapurisovun, luottamuksen ja ystävyyden politiikan taakse”.²⁰⁷

Kansandemokraatit uskoivat tekevnsä palveluksen Kekkoselle kertomalla minkälaisia mielialoja, jotkut hänen valitsijamieskuntansa ”tummimmat ainekset” levittelivät. Tästä syystä presidentin olisi pitänyt olla kansandemokraateille kiitollinen, sillä kukapa muu heistä hänelle olisi kertonut, kuten *Kansan Uutisissa* mainittiin. Kansandemokraatit kuitenkin luottivat siihen, että presidentti saisi omat tukijoukkonsa järjestykseen:

”Nyt voidaan tällaisia tyhmyreitö ajoissa tukistaa ja saattaa heidät, jos heissä – kuten toivomme – vielä maaperää löytyy, virallisen ulkopoliittikkamme linjoille tupailtamapiirissäkin”.²⁰⁸

Vaikka kansandemokraatit puhuivat virallisen ulkopoliittikan tärkeydestä neuvostosuhteiden taustalla, he eivät tukeneet istuvaa presidenttiä. Kekkonen oli vaalistrategisesti paha kilpailija, jonka ulkopoliittinen linja oli lähellä kansandemokraattien edustamaa näkemystä. Äänestäjille erot oli tehtävä selväksi, jonka takia Kekkonen vaaliliitto nähtiin kaksinaamaisena ja ulkopoliittisesti horjuvana, jota vilpittömän Suomen ja Neuvostoliiton ystävän ei kannattanut äänestää.

²⁰⁶ KU, 12.1/62 ”Hyökkäysvaunukolonnat Maalaisliiton kenttätöyössä”. Pääkirjoitus.

²⁰⁷ KU 14.1/62 ”Mutkikkailta poluilta suoralle tielle”. Pääkirjoitus.

²⁰⁸ KU 14.1/62 ”Mutkikkailta poluilta suoralle tielle”. Pääkirjoitus.

4.3 Täyskäännös

Äänestysaktiivisuus valitsijamiesvaaleissa oli korkea, 81,5 prosenttia äänioikeutetuista. SKDL:n ehdokkaan Paavo Aition vaaliliitto sai toiseksi eniten ääniä, joka oli selvä vaalivoitto, ainakin verrattuna hajonneen Honka-liiton rippeisiin, sillä sosiaalidemokraattien Rafael Paasio jäi kauas kansandemokraattien taakse. Myös skogilainen oppositio eli TPSL kärsi tappion, vaikka peruslinjoiltaan he ja kansandemokraatit olivat lähellä toisiaan. Kansandemokraatit kokivat kuitenkin, että skogilaiset olivat hyökänneet osin kansandemokraatteja vastaan ja siten menettäneet työläisten luottamuksen. Musertava tappio oli tästä osoituksena, jonka takia vasemmiston äänet tulisi keskittää kansandemokraateille myös eduskuntavaaleissa.²⁰⁹

Kansandemokraattien vaalimenestys oli kollektiivinen voimannäyttö ja sitä pidettiin kansandemokraattien linjan paremmuuden osoittimena, vaikka tosiasiallisesti Kekkonen vaaliliitto oli ylivoimainen.

Presidenttiehdokkaat ja valitsijamiesten äänet

Urho Kekkonen	Maalaisliitto	199
Paavo Aitio	SKDL	62
Rafael Paasio	SDP	37
Emil Skog	TPSL	2

Kansan Uutisissa katsottiin, että SKDL:n menestys oli johdonmukaista seurausta sen politiikasta, joka kaikissa tapauksissa perustui maan ja kansan eduille. Kansandemokraateilla oli myös vahvat tavoitteet eduskuntavaaleja silmällä pitäen, jonka uskottiin jatkavan voittojen sarjaa.²¹⁰ Kansandemokraatit lähtivätkin toiveikkaina eduskuntavaaleihin, jotka pidettiin muutama viikko presidentinvaalien jälkeen. Niistä oli muodostumassa lehtien mukaan vielä suurempi voimain koetus, sillä eduskuntavaalit olivat kaikilta piirteiltään puolue-

²⁰⁹ KU 18.1/62 ”Johtopäätökset valitsijamiesvaaleista”. Pääkirjoitus.

²¹⁰ KU 18.1/62 ”Johtopäätökset valitsijamiesvaaleista”. Pääkirjoitus.

poliittiset ja näin ollen hyvä tulos niissä antaisi tarkemman kuvan poliittisista voimasuhteista. Kansandemokraattien mukaan maalaisliitto ei enää tulisi saamaan samanlaista etua kuin valitsijamiesvaaleissa, joissa Kekkonen veti äänestäjäkseen sellaisiakin, jotka eivät hyväksyneet maalaisliiton politiikkaa. Mahdollisesti joukossa oli myös työläisiä ja pienviljelijöitä. Heidät oli nyt saatava tajuamaan omat elinetsunsa, sillä ulkopoliittikan jatkuvuuden ja pysyvyyden turvaamiseksi ainoa keino oli keskittää äännet kansandemokraateille.²¹¹

Valitsijamiesvaaleissa maalaisliiton nähtiin saaneen ansiotonta arvonnousua päästessään käyttämään hyväksen istuvan presidentin asemaa sotien jälkeisen ulkopoliittikan virallisena keulakuvana. Kekkonen vaaliliiton menestystä ei kuitenkaan samaan tapaan pidetty kollektiivisen joukkovoiman osituksena, sillä Kekkonen edustamaa linjaa pidettiin heiveröisenä. Valitsijamiesvaaleissa olikin kansandemokraattien mukaan kyse ennen kaikkea henkilövaalista. Honka-rintamassa tulos oli romahdusmainen, mutta Kekkonen puolestaan oli saanut etua toimiessaan ulkopoliittikan keulakuvana.²¹²

Tehdessään johtopäätöksiä valitsijamiesvaaleista, kansandemokraatit totesivat, että presidenttiehdokkaissa oli vain kaksi vahvaa ehdokasta, jotka lisäksi kumpikin kannattivat ystävyyspolitiikkaa Neuvostoliiton kanssa. Silti kansandemokraatit korostivat edelleen, että Kekkonen luotti liikaa henkilökohtaisiin suhteisiin ulkopoliittikan hoidossa²¹³. Todellisuudessa 1960-luvun alussa kommunistit ja muut kansandemokraatit olivat rauhan ja ystävyyspolitiikkassaan vain sivustakatsojan roolissa, sillä he olivat syrjässä vallankäytön ytimestä. Neuvostoliiton suhteet hoidettiin valtionpäämieskeskeisesti. Tämän johdosta SKP:n johto oli esittänyt NKP:lle kritiikkiäkin, mutta neuvostojärjestelmän johtajavaltaisuus ja Nikita Hruštšovin ja Urho Kekkonen lämpimät välit olivat Suomen ulkopoliittisen linjan ja maiden välisten suhteiden perustana, jotka henkilöityivät jopa ohi institutionaalisen aseman, jota he edustivat.²¹⁴

²¹¹ KU 17.1/62 ”Valitsijamiesvaaleista eduskuntavaaleihin”. Pääkirjoitus.

²¹² KU 17.1/62 ”Valitsijamiesvaaleista eduskuntavaaleihin”. Pääkirjoitus.

²¹³ HY 8.12/61 ”Rauhan puolustaminen on parasta isänmaallisuutta”; Peruserona SKDL:n ja NKP:n linjoista voi mainita sen, että neuvostojohdo piti kansan tahtoa Kekkonen henkilöitymänä ja korosti nimenomaan henkilökohtaisten suhteiden merkitystä. UKK, Päiväkirjat 23.1/62.

²¹⁴ Kallenautio 1995, 188.

Tukiessaan Kekosta neuvostojohto vaikeutti SKDL:n toimia ja teki samalla vaikeammaksi kansandemokraattien poliittisten periaatteiden oikeutuksen, mutta lehdissä tätä ei haluttu uskoa. Kansandemokraattien mukaan olisi ollut järjetöntä kuvitella, että Neuvostoliitossa ei hyväksyittäisi Paavo Aitiota tasavallan presidentiksi. Miestä, joka edusti Suomen suurinta poliittista ryhmittymää. Sellaista ryhmittymää, joka päättävimmän ja vilpittömästi oli pyrkinyt ystävällisten välien rakentamiseen Neuvostoliittoon ja muihin sosialistisiin maihin. Kansandemokraatit korostivatkin, että ainoana poliittisesti ja organisatorisesti yhtenäisenä vaaliliittona SKDL kannattajineen muodosti taantumsporvaristoa ja sen liittolaisia pelottavan edistyksellisen voiman.²¹⁵

Vaalituloksen ratkettua Kekkonen hyväksyi asenne häntä kohtaan muuttui kuitenkin myötäileväksi, sillä Kekkonen ilmeisen hyvästä ulkopoliittikan hoidosta haluttiin hyötyä myös SKDL:n vaalikampanjassa, jossa ystävyyspolitiikan saavutukset katsottiin lähes täysin kansandemokraattien ansioksi:

”Meitä ei ensinkään hämmästyttänyt nykyisen presidentin osaksi tullut suuri menestys ja ymmärrämme sen johtuneen pääasiassa hänen ylläpitämästään ystävyyspolitiikasta suureen Neuvostoliittoon. On erittäin hyvä, että kansamme niin selvästi on nyt osoittanut käsittävänsä tuon naapuriystävyyden olevan juuri meidän oman kansan etujen kannalta tärkeitä. Itse asiassa se on sen ulkopoliittisen suuntauksen yleistä hyväksymistä, jota SKDL on toimintansa ensi hetkestä lähtien voimakkaasti edistänyt ja sen puolesta kamppailut”.²¹⁶

Tässä mielessä voidaan sanoa, että kansandemokraatit tekivät täyskäännöksen suhtautumisessaan Kekkoneseen, sillä potentiaaliselle äänestäjäkunnalle SKDL:n politiikkaa tuotettiin hyvin paljon samanlaisena kuin Kekkonen menestyksellistä ulkopoliittikkaa. Kekkonen persoonan asemesta kansandemokraatit kuitenkin edelleen korostivat kollektiivisuutta ja joukkovoiman merkitystä, sillä SKDL yritti ottaa omakseen roolin virallisen ulkopoliittikan tukipi-

²¹⁵ KS 10.12/61 ”Vain Kekkonen kelpaa selittävät tukimiehet”. Aatto Keinänen; KU 5.1/62 ”Loppusuoralla”. Pääkirjoitus; KU 15.1/62 ”Nyt se alkaa”. Pääkirjoitus.

²¹⁶ KU 17.1/62 ”SKDL:n voitto kannustaa työhön eduskuntavaaleissa”. Kusti Kulo.

larina, jota kehoitettiin äänestämään yli puoluerajojen²¹⁷. Vaalidiskurssi osoit-
tautuikin tämän johdosta lopulta jokseenkin linjattomaksi ja tietyllä tavalla
pragmaattiseksi, sillä poliittisen realismin ja yya-sopimuksen hengessä kan-
sandemokraatit olivat korostaneet vahvasti Neuvostoliiton roolia sotilaallisena
liittolaisena, mutta vaalien aikana käydyssä keskustelussa puherepertuaariin
otettiin mukaan myös paljon kritisoitu puolueettomuuspolitiikka:

”Kansandemokraattien voima on paras tae siitä, että nykyistä puolueettomuus-
politiikkaa jatketaan vaalien jälkeenkin, olkoon linjoja niitä tai näitä, mutta
kansandemokraatit ovat aina olleet vankasti naapuriystävyyden kannalla”.²¹⁸

Kansandemokraattien viesti äänestäjille saattoi puolueettomuuspuheiden takia
näyttäytyä ristiriitaisena, sillä vaalitematiikassaan he periaatteessa vesittivät
kaiken sen, mitä olivat rauhanomaisen rinnakkaiselon politiikasta ja suoma-
lais-neuvostoliittolaisten suhteiden tilasta puhuneet. Kun Kekkonen kannatta-
jat olivat ryhtyneet puhumaan Kekkonen linjasta ja presidentti henkilökohtai-
sesti oli luonnehtinut linjaansa puolueettomuuden linjaksi, *Hämeen Yhteis-
työssä* tätä nimitystä oli ihmetelty. Silloin kansandemokraatit kysyivät: ”mitä
sitten sisältää uusi ulkopoliittinen suuntaus, joka nyt Kekkonen vaaliliiton ta-
holla nimitetään puolueettomuuspolitiikaksi”.²¹⁹ Aiemmin kansandemokraatit
eivät pitäneet puolueettomuuspolitiikkaa reaalipoliittisena mahdollisuutena,
mutta nyt valitsijamiesvaalien jälkeen käsitykset tästä ulkopoliittikan suunnas-
ta olivat selkeästi muuttuneet.

Vuoden 1962 eduskuntavaalit pidettiin helmikuussa ja äänestysaktiivisuus
kohosi vielä korkeammaksi kuin valitsijamiesvaaleissa ollen 85,1 prosenttia.
Maalaisliitto oli vaalien suurin voittaja ja puolue sai uuteen eduskuntaan 53
edustajaa. SKDL puolestaan kärsi vaaleissa tappion, sillä se menetti kolme
edustajapaikkaa ja menetti asemansa suurimpana ryhmänä. SDP kärsi murs-
katappion, mutta Kokoomus puolestaan kohensi asemiaan. Maalaisliiton joh-
dolla muodostettiin Ahti Karjalaisen johtama hallitus, johon Kokoomus,
TPSL, RKP ja Suomen Kansanpuolue tulivat mukaan. Näin ollen maalaisliitto

²¹⁷ KU 14.1/62 ”Mutkikkailta poluilta suoralle tielle”. Pääkirjoitus.

²¹⁸ KU 13.1/62 ”Miksi äänestän kansandemokraatteja – Paavo Aition valitsijamiehiä”. Viljo Salo.

²¹⁹ KU 11.1/62 ”Naapuriystävyyden tie on turvallinen ja varma”. Sylvi-Kyllikki Kilpi.

piti vaalien jälkeen presidentin, pääministerin sekä eduskunnan puhemiehen paikkoja hallussaan. SKDL oli jäänyt tavoitteistaan ja kärsinyt tappion. Vaalistrategia ei lopulta tuottanut kansandemokraattien toivomaa tulosta.

Äänenkannattajien perusteella kansandemokraattien poliittinen linja oli varsin hapuileva ja epävarma. Vaalistrategiset lähtökohdat huomioon ottaen oli ymmärrettävää, että vastustajia kohtaan hyökättiin, mutta tietynlainen johdonmukaisuus kuitenkin kansandemokraateilta puuttui. He olivat vaaleissa, ja yleisesti politiikassaan hankalassa ja strategisesti epäedullisessa asemassa, sillä rauhan ja ystävyyden linja oli peruslähtökohdiltaan hyvin paljon samansuuntainen kuin Kekkonen johtama virallinen ulkopoliittikka. Perimmäisenä erona oli kuitenkin se, että kansandemokraatit eivät nauttineet kovinkaan suurta luottamusta; sekä Neuvostoliitto että Suomen kansa tuki mieluummin istuvaa presidenttiä.

5. Päätäntö

Välittömästi nootin saamisen jälkeen lehtikirjoittelua dominoivat ulkopoliittiset asiat niin uutisoinnissa kuin pääkirjoituksissakin. Ymmärrettävästi suurin osa kirjoittelusta ajoittui marraskuulle, jolloin määrällisesti tarkasteltuna noottia tai siihen liittyviä tekijöitä ruodittiin ylivoimaisesti eniten koko tarkasteluajanjakson aikana. Lehtien palstoilla käsiteltiin myös muita ulkopoliittisesti arkoja aiheita, jotka eivät suoranaisesti liittyneet Suomen saamaan noottiin, mutta jotka olivat kuitenkin läheisesti sidoksissa maailmanpoliittiseen kehitykseen. Paljon palstatilaa saivat esimerkiksi NKP:n 22. puoluekokous, ydinkokeet, yleinen aseistariisunta ja Länsi-Saksan ja Naton sotavarustelut.

Marraskuun alkupuolella uutiset käsittelivät lähinnä noottia ja siihen johtanutta yleistä kehitystä, mutta kuun edetessä pääpaino siirtyi diplomatiaan, lähinnä ulkoministeri Ahti Karjalaisen Moskovan neuvotteluihin sekä myöhemmin presidentti Urho Kekkosen Novosibirskin matkaan, jossa hän tapasi Neuvostoliiton pääministeri Nikita Hruštšovin. Novosibirskin tapaamisen jälkeen koko tilanne laukesi ja sotilaalliset neuvottelut siirrettiin. Lehtien palstoilla tässä vaiheessa onkin nähtävissä selvä suvantovaihe, kunnes presidentinvaalit ja eduskuntavaalit tulevat lähemmäksi, jolloin kirjoittelu taas lisääntyy hieman. Vaalikeskustelussa pääpaino ei enää kuitenkaan ollut varsinaisesti nootissa, vaan siihen viitattiin enemmänkin kiertoilmauksia käyttäen, jolloin keskustelua käytiin puoluepoliittisella tasolla.

Tekstit noudattivat myös tietynlaista kaavaa, jonka mukaisesti niiden tuottamien narratiivien juoni muodostui. Tyypillisesti tekstit rakentuivat siten, että niissä oli jokin taustoittava – toisinaan aivan toissijainen – asia, jonka päälle varsinainen propaganda rakennettiin. Yleensä kyseessä oli Länsi-Saksan-, Honka-liiton-, maalaisliiton- ja Kekkosen kritiikkiä, jota vastaan kansandemokraatit pyrkivät legitimoimaan oman agendansa. Ajalle tyypillisinä, puoluesidonnaisina lehtinä, SKDL:n äänenkannattajat toivat varsin propagandistisesti asiat esille, ja esimerkiksi normaalissa uutisoinnissa ideologinen paino-

tus tuotiin selvästi julki mitään peittelemättä. Oikeastaan uutisoinnin objektiivisuus oli monessa tapauksessa täysin kadoksissa, sillä uutisoinnissa oli hyvin paljon kommentoivan tekstin piirteitä kuten vaikkapa pääkirjoituksissa.

Tekemäni jaottelu eri diskursseihin kuvaa mielestäni hyvin lehtikirjoittelun ulottuvuuksia. Diskurssit eivät tietenkään tulleet esille sellaisinaan valmiina, mutta teemat olivat identifioitavissa suhteellisen helposti, koska aineisto oli yksinkertaista ja se perustui mustavalkoiselle ajatukselle kapitalismin ja sosialismin välisestä kilpailusta. Tästä johtuen diskurssijaottelussa käsitteellinen paatos ei merkittävästi eronnut toisistaan, vaan keskeinen käsitteistö noudatteli selkeää edistyksen ja taantumuksen tematiikkaa.

Reaalipoliittiselle diskurssille oli ominaista, että lehdissä omaksuttu linja korosti yksinomaan Neuvostoliiton roolia rauhanomaisen kehityksen ylläpitäjänä. Länsi-Saksa esitettiin hyökkäyshaluisena vihollisena, joka Naton avulla pyrki jälleen uhmaamaan Euroopan kansojen turvallisuutta. Tämän takia kansandemokraatit vetosivat yya-velvoitteisiin ja pitivät nootissa ehdotettuja konsultaatioita ymmärrettävinä Neuvostoliiton turvallisuusintressejä ajatellen. He halusivat aloittaa yya-sopimuksen mukaiset sotilaalliset neuvottelut mahdollisimman nopeasti, eivätkä toisaalta ymmärtäneet miksi Suomi viivytteli asiassa eikä tunnustanut sodan uhan olemassaoloa. Tässä oli huomattava ero Suomen viralliseen ulkopoliittikkaan verrattuna, sillä konsultaatioita pyrittiin maan johdossa välttämään viimeiseen asti. Se oli periaatteessa myös niin sanotun Paasikiven linjan opillinen ydin, sillä virallinen ulkopoliittikkahan nimenomaan painotti, kuten yya-sopimuksessakin mainittiin, pysyttelemistä suurvaltojen eturistiriitojen ulkopuolella. Kansandemokraatit eivät puolestaan hyväksyneet neutraalia kantaa suurvaltapolitiittisissa asioissa, vaan tulkitsivat sopimuksen olevan sotilaallinen liittosopimus.

Nootin luoma tilanne oli myös otollinen eri ulkopoliittisten linjojen määrittelylle. Kansandemokraatteja ärsytti se, että Suomen ulkopoliittikka henkilöityi Paasikiven sekä Kekkonen hahmossa. He korostivat retoriikassaan kansanjoukkojen merkitystä ystävyyspolitiikan taustalla, eivätkä pitäneet siitä, että ulkopoliittikan takeet olivat vain yhden henkilön varassa. Oma linjaansa kan-

sandemokraatit kutsuivat rauhan ja ystävyyden linjaksi, joka ei muodostunut pelkästään poliittisten realiteettien tajuamisesta, vaan siitä maailmankatsomuksesta, jota kansandemokraatit edustivat. Heille Paasikiven- tai Paasikiven–Kekkonen linja ei edustanut vilpittömää ystävyyttä Neuvostoliittoa kohtaan. Yleisesti voidaan kuitenkin sanoa, että SKDL:n ulkopoliittinen linja oli ystävyyksanalogiasta johtuen lähellä Kekkonen johtamaa virallista politiikkaa ja he tasapainoilivat kannanotoissaan oman linjan sekä Kekkonen johtaman ulkopoliitiikan välissä.

Ideologiselle diskurssille oli ominaista kommunistinen tendenssi, josta johtuen rajalinja vedettiin jyrkästi edistyksen ja taantumuksen välille. Nootin aiheuttama kärjistynyt tilanne antoi äänenkannattajille mahdollisuuden tuottaa toiseutta vaivattomasti, vaikka sinänsä mitään uutta kansandemokraattien retoriikassa ei ollut. Ideologinen näkökulma ammensi voimavaransa marxismileninismiin pohjautuvasta tieteellisen sosialismin periaatteesta, joka nähtiin edistyksen ja taantumuksen välisenä luokkataisteluna.

Kansandemokraatit rakensivat poliittista todellisuutta neuvostoystävyyden ja työväentaistelun perinteiden pohjalle, joka oli hyvä keino propagoida Suomen ja Neuvostoliiton välisten suhteiden merkitystä valtiosopimusten lisäksi myös ideologisella tasolla. 1920–1930-lukujen taustaa vasten on ymmärrettävää, että vasemmiston tuottama kuva ”toisesta” ei sekään vastannut täysin objektivistista hahmoa. Lehdet vetosivat kirjoittelussaan siihen, että nimenomaan bolshevikit olivat olleet Suomen itsenäisyyden takana ja sen saavuttaminen koettiin myös suomalaisten kommunistien ideologisena voittona. Bolshevikit nähtiin Suomen vanhan työväenliikkeen taistelutoverina, vaikka asia ei ehkä ihan näin mennyt, sillä vuonna 1918 marxismileninismien tietämys Suomessa oli todellisuudessa vielä hyvin vähäistä. Tulevaisuutta koskevaa kirjoittelua voi puolestaan kuvata rajattoman optimistiseksi. Se toi esille Neuvostoliiton yhteiskuntakokeilun utopistisuuden, johon ehkä uskottiin, ehkä ei.

Vaalidiskurssissa pyrittiin turvaamaan strategiset asemat vaalitaistelussa näkemällä taantumus joka paikassa. Se konkretisoitui presidenttiehdokas Kekkonen ja yleisesti keskusta-ajattelua vastaan hyökkäämällä. Taantumuksen ja

edistyksen välinen mustavalkoinen ajattelu antoi sellaisen kuvan, että SKDL oli jo melko kaukana perustamishetkensä ylevästä periaatteesta, siis yli puoluerajat ylittävästä demokraattisesta ajattelusta. Kansandemokraatit eivät olleet halukkaita kompromisseihin, vaan totesivat, että kansainvaltainen kehitys oli ajettu alas. He puhuivat, että maahan olisi saatava demokraattisten voimien yhteistyön hallitus, mutta paradoksaalisesti Suomessa ei ollut muita demokraattisia voimia kuin kansandemokraatit itse. Äänenkannattajat eivät myöskään tehneet eroa sisä- ja ulkopolitiikan välille ja itse asiassa Kekkonen vaali-liitto nähtiin kaksinaamaisena ja häilyvänä. Kansandemokraatit korostivat, että Kekkonen ulkopolitiikka johtui siitä, että se oli pakon sanelemaa, mutta sitten kun Kekkonen vei voiton ylivoimaisesti, siitä haluttiin luonnollisesti hyötyä eduskuntavaaleja silmällä pitäen. Kirjoittelussa onkin havaittavissa suhteellisen selkeä suunnanmuutos, sillä kansandemokraatit halusivat korostaa itseään tietyllä tapaa vaalivoittajana osoittamalla Kekkonen ja SKDL:n ulkopoliittisen linjan olevan samansuuntaiset. Jopa puolueettomuuspolitiikka tuli tähän ajatukseen mukaan, josta huomattavin ristiriita yya-retoriikkaan nähden löytyy. Tuntuukin siltä, että äänenkannattajat tekivät tulkintansa aina kulloisenkin tilanteen edellyttämällä tavalla; välillä kansandemokraatit myötäilivät hallituksen linjaa, toisinaan taas eivät.

Retoriikassaan kansandemokraatit eivät määritelleet täsmällisemmin saati laadullisin perustein linjakysymyksiä tai paljon puhuttuja kansan enemmistön toiveita ja pyrkimyksiä. Ne jäivät puhtaasti kaunopuheisuuden sekä yleispuheiden arvojen tasolle, mutta toisaalta on otettava huomioon lehtien lukijakunta eli kohdeyleisö. Tällöin kirjoittajan on sovitettava sanomansa yleisönsä mukaan ja hänen on valittava päättelynsä lähtökohdiksi väitteitä, joita lukijat ovat valmiita hyväksymään. Argumentaation keinot pyritään siis sovittamaan keskustelukohteen ja kohdeyleisön luonteen mukaan, jolloin toimivan argumentin teho perustuu lähtökohdille, joita kohtaan osoitettu hyväksyntä laajennetaan koskemaan myös johtopäätöksiä. Kylmän sodan kontekstia ajatellen, ja puoluesidonnaisten sanomalehtien propagandistisuudesta johtuen, retoriset keinot perustuivat suhteellisuuteen. Tämän takia todellisuutta koskevat otaksumat, normit ja arvot ilmenivät kansandemokraattien lehdissä enemmänkin

ideologisen vakaumuksen osoituksena, eivätkä niinkään ”todellisen” tai ”todellisuuden” ilmentymänä.

Kirjoittelussa rauhanomaisen rinnakkaiselon käsitteellä oli vahva merkityksiä tuottava ominaisuus, jonka diskursiivinen näkökulma oli tiukasti sidoksissa yya-sopimukseen ja sen tulkintaan. Paradoksaalista rauhanomaisen rinnakkaiselon käsitteessä oli kuitenkin se, että idealistiselta tasolta poliittiselle tasolle siirryttäessä, siihen liittyvä keskeinen käsitteistö korosti dikotomiaa. 1960-luvun alussa jo orastanut suomettuminen todennäköisesti kiihdytti tämänkaltaista kehitystä, joka rinnakkaiselon näkökulmasta vei päinvastaiseen suuntaan kuin mitä itse käsite antoi ymmärtää. Rinnakkaiselon politiikan tärkeä ulottuvuus oli nimenomaan erilaisten yhteiskuntajärjestelmien välinen harmoninen vuorovaikutus., mutta noottiin liitettynä rauhanomainen rinnakkaiselo käsitteenä sai merkittävän ideologisen arvolatauksen, toimi poliittisena lyömäaseena sekä syvensi suomalaisen poliittisen kentän jakolinjaa luomalla avoimesti viholliskuvaa.

Vahva idealismi oli läsnä lehtien sivuilla, mutta periaatteessa Neuvostoliitto oli valinnut maltillisen asenteen Suomen suhteissaan, eikä vuonna 1961 enää ollut sijaa dogmaattisuuteen, porvarillisen ja kommunistisen ajattelun yhteensovittamattomuuteen, koska muuten rauhanomaisen rinnakkaiselon politiikka olisi menettänyt kokonaan merkityksensä. Yya-sopimukseen sidottuna rauhanomainen rinnakkaiselo sai kuitenkin sellaisen vivahteen, että Suomella ei olisi saanut olla hyvät suhteet muihin kuin Neuvostoliittoon: poliittiset vastustajat leimattiin äänenkannattajien sivuilla surutta fasisteiksi, joka käsitti lähes kaiken, mikä koettiin kommunisminvastaiseksi toiminnaksi. Kirjoittelun dogmaattisuus ei luonut kuvaa siitä, että ainakaan kommunistit olisivat sopeutuneet vallitsevaan poliittiseen järjestelmään ja idänsuhteiden käytäntöihin 1960-luvun alussa. Lehdet tuntuivatkin tukeutuvan yhä stalinistiseen perintöön, vaikka propagoivat rauhanomaisen rinnakkaiselon doktriinia. Neuvostoliiton sisällä valtataistelu oli jo alkanut ja kehitys kohti ideologisempaa lähestymistapaa meni vääjäämättä eteenpäin. Mahdollisesti myös SKP:n johto näki mahdollisuuksiensa parantuneen Suomen sisäisessä valtapelissä.

Lähteet

Painetut alkuperäislähteet

Kansan Uutiset 1961–1962
Kansan Tahto 1961–1962
Kansan Sana 1961–1962
Hämeen Yhteistyö 1961–1962

Julkaistu alkuperäisaineisto

Hakanen, Yrjö, Tuomi, Emmi, (2008), Kolme kirjainta. SKP:n yhdeksän vuosikymmentä. Helsinki: Kustannusyhtiö TA-tieto Oy.

Hentilä, Jorma (toim.), (1974), Paremmen elämän puolesta. Asiakirjoja ja lausuntoja SKDL:stä ja sen tavoitteista vuosilta 1944–1964. Kuopio: Savon Sana.

Suomi, Juhani (toim.), (2001), Urho Kekkosen päiväkirjat ”58–62”. Keuruu: Otava.

Tsernous, V. N, Rautkallio, Hannu (toim.), (1992), NKP ja Suomi. Keskuskomitean salaisia dokumentteja 1955–1968. Vaasa: Vaasa Oy.

Sähköiset lähteet

http://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1948/19480017/19480017_1

Viitattu 30.4.2009

Tutkimuskirjallisuus

Alasuutari, Pertti (1996), Toinen tasavalta. Suomi 1946–1994. Jyväskylä: Gummerus.

Alasuutari, Pertti (1999), Laadullinen tutkimus. 3. uudistettu painos. Jyväskylä: Gummerus.

Haikara, Kalevi (1975), Isänmaan vasen laita. SKDL 30 vuotta piikkinä kansakunnan lihassa. Keuruu: Otava.

Heiskanen, Raimo (1992), Noottikriisi ja yhteiset sotaharjoitukset. Helsinki: Otava.

Hentilä, Seppo (2001), ”Kun historiankirjoitus kohtaa suomettumisen”. Teoksessa: Bäckman, Johan (toim.), Entäs kun tulee se yhdestoista? Suomettumisen uusi historia. Juva: WSOY. 57–70.

- Hemànus, Pertti (1975), Propaganda sanomalehdissä, Keuruu: Otava.
- Iivonen, Jyrki (2006), ”Muutama sana suomettumisesta”. Teoksessa: Sahlberg, Arja, Synkkä karnevaali. Suomettumisen järjestelmä. Systeemianalyttinen ja syntyhistoriallinen analyysi suomettumisesta suomalaisessa kansalaisyhteiskunnassa YVA-sopimuksen aikaan. Tampere: Pilot-kustannus Oy.
- Jokinen, Arja & al. (1993), ”Diskursiivinen maailma: teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa: Jokinen, Arja & al., Diskurssianalyysin aakkoset. Jyväskylä: Gummerus, 17–47.
- Jungar, Sune (2006), ”Neuvostoliitto – supervalta”. Teoksessa: Kirkkinen, Heikki (toim.), Venäjän historia. Keuruu: Otava, 456–496.
- Jakobson, Max (1980), Veteen piirretty viiva. Havaintoja ja merkintöjä vuosilta 1953–1965. Keuruu: Otava.
- Jakobson, Max (1993), ”Yöpakkasista noottikriisiin”. Teoksessa: YVA-Suomi. Juva: WSOY, 100–120.
- Jussila, Osmo (1983), Venäläinen Suomi. Porvoo: WSOY
- Jussila, Osmo (2007), Suomen historian suuret myytit. Juva: WSOY.
- Kallenautio, Jorma (2005), Suomi kylmän rauhan maailmassa. Suomen ulkopolitiikka Porkkalan palautuksesta 1955 Euroopan unionin jäsenyyteen 1995. Vammala: SKS.
- Karemaa, Outi (2004), ”Moraalisesta närkästyksestä kansalliseksi ohjelmaksi”. Teoksessa: Vihavainen, Timo (toim.), Venäjän kahdet kasvot. Venäjä-kuva suomalaisen identiteetin rakennuskivenä. Helsinki: Edita Prima Oy, 226–254.
- Kähönen, Aappo (2001), ”Ulkoisen ja sisäisen liikkumatila”. Teoksessa: Bäckman, Johan (toim.), Entäs kun tulee se yhdestoista? Suomettumisen uusi historia. Juva: WSOY, 103–111.
- Lehtimäki, Niina (2000), Hertta Kuusisen puhe Messuhallissa 24. maaliskuuta vaaran vuonna 1948: tulkinta, vastaanotto ja merkitys. Pro gradu-työ. Jyväskylä.
- Leiwo, Matti & Pietikäinen, Sari (1996), ”Kieli vuorovaikutuksen ja vallankäytön välineenä”. Teoksessa: Palonen, Kari & Summa, Hilikka (toim.), Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat. Tampere: Vastapaino, 85–105.
- Meinander, Henrik (1999), Tasavallan tiellä. Suomi kansalaissodasta 2000-luvulle. Helsinki: Schildts.
- Mickelsson, Rauli (1999), Samanlaiset ja erilaiset puolueet. Retoriikka- ja diskurssianalyttinen tutkimus kokoomuslaisten ja sosialidemokraattien jä-

senlehdissä ilmaisemista käsityksistä omista puolueistaan vuosina 1965–1995. Turku: Painosalama Oy.

Nevakivi, Jukka (2006), ”Jatkosodasta nykypäivään 1944–2006”. Teoksessa: Jussila, Osmo & al. (toim.), Suomen poliittinen historia 1809–2006. 5. uudistettu painos. Helsinki: WSOY, 211–358.

Penttilä, Risto E.J. (1993), ”YYA-sopimus solmimisesta raukeamiseen”. Teoksessa: YYA-Suomi. Juva: WSOY, 47–57.

Rautkallio, Hannu (1992), Novosibirskin lavastus. 2.painos. Jyväskylä: Gummerus.

Rautkallio, Hannu (1993), Neuvostovallan asialla. NKP:n vaikutus Suomessa 1960-luvulla. Jyväskylä: Gummerus.

Rautkallio, Hannu (1999), Agenda Suomi. Kekkonen – SDP – NKP. Juva: WSOY.

Rentola, Kimmo (1997), Niin kylmää että polttaa. Kommunistit, Kekkonen ja Kreml 1947–1958. Keuruu: Otava.

Sahlberg, Arja (2006), Synkkä Karnevaali. Suomettumisen järjestelmä. Systemianalyttinen ja syntyhistoriallinen analyysi suometumisesta YYA-sopimuksen aikaan. Tampere: Pilot-kustannus Oy

Salminen, Esko (1982), Porkkalan palautuksesta noottikriisiin. Lehdistökeskustelu Suomen idänpolitiikasta 1955–1962. Keuruu: Otava.

Salminen, Esko (1988), ”Sitoutumattomuuden ja laajenevan informaation aika 1950–1980”. Teoksessa: Tommila, Päiviö (toim.), Suomen lehdistön historia 3. Jyväskylä: Gummerus, 141–305.

Salminen, Esko (1996), Vaikeneva valtiomahti? Helsinki: Edita.

Salminen, Esko (2004), Viestinnällä vallankumoukseen. ”Demokraattisen toimittajakoulutuksen” aika 1960-luvulta 1980-luvulle. Helsinki: Edita.

Sarlund, Seppo (2007), ”Kansan Uutisia kekkoslaisittain”. Teoksessa: Leppänen, Veli-Pekka (toim.), Etusivu uusiks. Kansan Uutisten viisi vuosikymmentä 1957–2007. Gummerus: Jyväskylä, 193–198.

Seppinen, Jukka (2004), Urho Kekkonen – Suomen johtaja. Poliittinen elämäkerta. Jyväskylä: Gummerus.

Summa, Hilikka (1996), ”Kolme näkökulmaa uuteen retoriikkaan”. Teoksessa: Palonen, Kari & Summa, Hilikka (toim.), Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat. Tampere: Vastapaino, 51–83.

- Suomi, Juhani (1992), Kriisien aika. Urho Kekkonen 1956–1962. Keuruu: Otava.
- Suomela, Kalevi (2007), ”Minun 60-lukuni”. Teoksessa: Leppänen, Veli-Pekka (toim.), Etusivu uusiks. Kansan Utisten viisi vuosikymmentä 1957–2007. Gummerus: Jyväskylä, 123–139.
- Suoninen, Eero (1993), ”Kielenkäytön vaihtelevuuden analysoiminen”. Teoksessa: Jokinen, Arja & al., Diskurssianalyysin aakkoset. Jyväskylä: Gummerus, 48–74.
- Tarkka, Jukka (1992), Suomen kylmä sota. Miten viattomuudesta tuli voima. Keuruu: Otava.
- Teräväinen, Erkki (2003), Lavastettu rinnakkaiselo. Suomen ulkopoliittika johtavassa saksalaislehdissä 1955–1962. Helsinki: SKS.
- Tuikka, Timo J. (2007), ”Kekkonen konstit”. Urho Kekkonen historia- ja politiikkakäsitykset teoriasta käytäntöön 1933–1981. Jyväskylä.
- Vihavainen, Timo (1991), Kansakunta rähmällään. Suomettumisen lyhyt historia. Keuruu: Otava.
- Vihavainen, Timo (2004), ”Idän uhka ja valkoinen Suomi – Tarton rauhasta Pariisiin rauhaan”. Teoksessa: Vihavainen, Timo (toim.), Venäjän kahdet kasvot. Venäjä-kuva suomalaisen identiteetin rakennuskivenä. Helsinki: Edita Prima Oy, 257–269.
- Vihavainen, Timo (2004), ”Ryysistä neukuiksi ja neukuista venäläisiksi – vallankumous naapurikuvassa”. Teoksessa: Vihavainen, Timo (toim.), Venäjän kahdet kasvot. Venäjä-kuva suomalaisen identiteetin rakennuskivenä. Helsinki: Edita Prima Oy, 359–376.
- Viitala, Heikki, Mikko (1988), Vasemmistolainen työväenliike Suomessa I osa. SKP – parlamentaarinen ja vallankumouksellinen puolue 1918–1988. Pori: Porin painopalvelu Oy.

Liitteet

SOPIMUS ystävydestä, yhteistoiminnasta ja keskinäisestä avunannosta Suomen Tasavallan ja Sosialististen Neuvostotasavaltain Liiton välillä

Suomen Tasavallan Presidentti ja Sosialististen Neuvostotasavaltain Liiton Korkeimman Neuvoston Puhemiehistö,

pyrkien jatkuvasti kehittämään ystävällisiä suhteita Suomen ja SNTL:n välillä,

vakuuttuneina siitä, että hyvien naapuruussuhteiden ja yhteistoiminnan lujittaminen Suomen Tasavallan ja Sosialististen Neuvostotasavaltain Liiton välillä on molempien maiden elinetsujen mukaista,

ottaen huomioon Suomen pyrkimyksen pysyä suurvaltojen välisten eturistiriitojen ulkopuolella, sekä

ilmaisten järkkymättömän pyrkimyksensä yhteistoimintaan kansainvälisen rauhan ja turvallisuuden ylläpitämiseksi Yhdistyneet Kansakunnat-järjestön päämäärien ja periaatteiden mukaisesti,

ovat tässä tarkoituksessa päättäneet tehdä tämän sopimuksen ja määränneet valtuutetuikseen:

Suomen Tasavallan Presidentti: Suomen Tasavallan Pääministerin Mauno Pekkalan;

Sosialististen Neuvostotasavaltain Liiton Korkeimman Neuvoston Puhemiehistö: SNT-Liiton Ministerineuvoston Puheenjohtajan sijaisen ja Ulkoasiainministerin Vjatscheslav Mihailovitsh Molotovin,

jotka, vaihdettuaan oikeiksi ja asianmukaisiksi havaitut valtakirjansa, ovat sopineet seuraavasta:

1 artikla

Siinä tapauksessa, että Suomi tai Neuvostoliitto Suomen alueen kautta joutuvat aseellisen hyökkäyksen kohteeksi Saksan tai muun sen kanssa liitossa olevan valtion taholta, Suomi uskollisena velvollisuuksilleen itsenäisenä valtiona tulee taistelemaan hyökkäyksen torjumiseksi. Suomi kohdistaa tällöin kaikki käytettävissään olevat voimat puolustamaan alueensa koskemattomuutta maalla, merellä ja ilmassa ja tekee sen Suomen rajojen sisäpuolella tämän sopimuksen määrittelemien velvoitustensa mukaisesti tarpeen vaatiessa Neuvostoliiton avustamana tai yhdessä sen kanssa.

Yllämainituissa tapauksissa Neuvostoliitto antaa Suomelle tarpeen vaatimaa apua, jonka antamisesta Sopimuspuolet sopivat keskenään.

2 artikla

Korkeat Sopimuspuolet tulevat neuvottelemaan keskenään siinä tapauksessa, että 1 artiklassa tarkoitetun sotilaallisen hyökkäyksen uhka on todettu.

3 artikla

Korkeat Sopimuspuolet vakuuttavat tarkoituksenaan olevan mitä vilpittömimmin osallistua kaikkiin toimenpiteisiin, joiden tarkoituksena on kansainvälisen rauhan ja turvallisuuden ylläpitäminen sopu-soinnussa Yhdistyneet Kansakunnat-järjestön päämäärien ja periaatteiden kanssa.

4 artikla

Korkeat Sopimuspuolet vahvistavat Pariisissa 10 päivänä helmikuuta 1947 allekirjoitetun rauhansopimuksen 3 artiklaan sisältyvän sitoumuksen olla tekemättä mitään liittoja ja osallistumatta liittymiin, jotka ovat suunnatut toista Korkeata Sopimuspuolta vastaan.

5 artikla

Korkeat Sopimuspuolet vakuuttavat päättäneensä toimia yhteistyön ja ystävyyden hengessä Suomen ja Neuvostoliiton taloudellisten ja kulttuurisuhteiden jatkuvaksi kehittämiseksi ja lujittamiseksi.

6 artikla

Korkeat Sopimuspuolet sitoutuvat noudattamaan suvereenisuuden ja riippumattomuuden molempipuolisen kunnioittamisen ja toisen valtion sisäisiin asioihin puuttumattomuuden periaatteita.

7 artikla

Tämän sopimuksen toteuttaminen tapahtuu Yhdistyneet Kansakunnat-järjestön periaatteiden mukaisesti.

8 artikla

Tämä sopimus on ratifioitava ja pysyy voimassa kymmenen vuotta sen voimaantulopäivästä lukien. Sopimus tulee voimaan ratifioimiskirjain vaihtamisesta, mikä tapahtuu Helsingissä mahdollisimman pian.

Ellei kumpikaan Korkea Sopimuspuoli ole sanonut sopimusta irti vuotta ennen mainitun kymmenvuotiskauden päättymistä, se pysyy voimassa viisivuotiskausittain, kunnes jompikumpi Korkea Sopimuspuoli tekee vuotta ennen kulumassa olevan viisivuotiskauden loppua kirjallisen ilmoituksen aikomuksesta lopettaa sen voimassaolo.

Tämän vakuudeksi valtuutetut ovat allekirjoittaneet tämän sopimuksen ja varustaneet sen sineteillään.

Tehtiin Moskovan kaupungissa 6 päivänä huhtikuuta 1948 kahtena suomen- ja venäjänkielisenä kappa-leena, ja molemmat tekstit ovat yhtä todistusvoimaiset.

Lähde: www.finlex.fi

